LAISVĖ

1998 RUDUO

NR. 128 (165)

MIELI SKAITYTOJAI,

pasikeitus Jūsų adresui, nepamirškite apie tokį adreso pakeitimą pranešti ir Į LAISVĘ administratoriui.

Pratęsdami savo prenumeratas ar užsakydami žurnalą savo giminėms, draugams bei pažįstamiems Lietuvoje, tapkite Į LAISVĘ rėmėjais, garbės prenumeratoriais, pridėkite savo auką.

Žurnalas yra perspausdinamas Kaune ir iš ten išsiuntinėjamas Lietuvos skaitytojams. Norėtume, kad Į LAISVĘ gautų kuo daugiau Lietuvos mokyklų, bibliotekų, ligoninių, tačiau tam yra būtinai reikalinga ir Jūsų finansinė pagalba. Apmokėkite tokias Lietuvos prenumeratas - jos tik 5 US doleriai metams!

Administratorius

Į LAISVĘ leidžia Lietuviškų Studijų Centras (Center for Lithuanian Studies, Inc.) Čikagoje.

Redaktorius: Juozas Baužys

Redakcijos talkininkai: dr. Kazys Ambrozaitis, Paulius Jurkus ir Vidmantas Valiušaitis.

Redakcijos adresas:
Į Laisvę,
9240 Cliffside Ln.,
Orland Park, IL 60462-7790, USA.

Administratorius: Jonas Prakapas

Administracijos adresaas: J. Prakapas, 14 Thelma Dr., Bakersfield, CA 93305, USA

Prenumerata JAV ir Kanadoje—10 JAV dolerių; Australioje, Pietų Amerikoje ir Europoje—15 JAV dolerių.

Garbės prenumerata—20 JAV dolerių. Lietuvoje—tik 5 JAV dol.

Spausdina „Draugo" spaustuvė Čikagoje.

Į LAISVĘ (TOWARD FREEDOM)—a journal dealing with issues pertaining to the cultural and social development of Lithuania and Lithuanians throughout the world. Į LAISVĘ is published by the Center for Lithuanian Studies, Inc., Chicago, IL

Į LAISVĘ

NR. 128 (165)
1998 RUDUO

REZISTENCINĖS MINTIES IR KULTŪROS ŽURNALAS

Redakcijos skiltis ... 2

Kazys Ambrozaitis - Vėluoja Lietuvos laisvės laikrodis.

Juozas Baužys - Kultūros skraiste pridengiama tikrovė.

LFB tarybos pareiškimas ... 4

Vidmantas Valiušaitis - Tautos gairių ir vilčių atsinaujinimo šaltinis ... 5

Skaitytojų žodis ... 7

Vytautas J. Bieliauskas - Užsienio lietuviai ir Lietuva: bendros kalbos beieškant ... 10

Liūda Rugienienė - Suvokime save ir savo paveldą! ... 21

Vytautas Voveris - Mes mokėsim gyventi! ... 26

Jonas Šalna - Partizanas (eil.) ... 31

Janina Semaškaitė - Balto rūko skraistė. ... 32

Vidmantas Valiušaitis - Į Laisvę fondas ir asmenybės raiška ... 39

Henrikas Kudreikis - Karvelis tarp vanagų ... 47

Daiva Karužaitė - Kosmopolitizmas ar tautiškumas lietuviškojo jaunimo kelyje? ... 51

Juozas Baužys - Rezistencinės mintys Dainavoje (42-roji studijų savaitė) ... 53

Algis P. Raulinaitis - "Į pilnutinę demokratiją" (40 metų sukakties proga) ... 59

Antanas Musteikis - Lietuviškos šmėklos (ištrauka) ... 61

Jonas Kairevičius - Demokratiją reikia kurti ... 62

Juozas Baužys - Septintoji ĮLF studijų savaitė Lietuvoje ... 63

Vytautas J. Bieliauskas - Vytautas Stasys Vardys ... 68

Antanas Dundzila - Herojus prieš okupantus ir..."katalikus" ... 70

Žmonės ir įvykiai ... 77

Atsiųsta paminėti ... 80

Viršelyje - Kęstučio apygardos partizanai. Nuotrauka daryta 1948 m. kovo mėn.

Autoriaus pavarde ar slapyvardžiu parašyti straipsniai nebūtinai atstovauja leidėjų ar redakcijos nuomonei ir yra atviri diskusijoms • Nepakeičiant autoriaus minties, straipsniai gali būti taisomi ir tvarkomi redakcijos nuožiūra • Redakcijai siunčiami laiškai ir atsiliepimai pasirašomi tikrosiomis pavardėmis.

Lietuvos nacionalinė M.Mažvydo biblioteka

VĖLUOJA LIETUVOS LAISVĖS LAIKRODIS

Jau anksčiau buvome pasisakę, kad išeivija, palaikydama glaudžius ryšius su savąja tauta, nors ir svetimos aplinkos veikiama, gali išlikti gyva savo tautos dalimi, ugdyti savo tautinę sąmonę bei dvasią ir pratęsti ją per kartų kartas. Ištisus dešimtmečius visi kovojome ir siekėme Lietuvai laisvės. Su džiaugsmu ir vilties akimis stebėjome Lietuvos atsistatymą. Skubėjome jai padėti visais būdais. Tik neretai, kaip toje pasakų šalyje, karo audrų išblaškytus paukščius, parlekiančius namo, sustabdė pasislėpęs devyngalvis slibinas. Tiesa, jau Persitvarkymo Sąjūdis tam slibinui nukirto keletą galvų, tačiau viena vis dar bauginanti slibino galva liko nenukirsta - ar tai per neapdairumą, ar per slibino gudrumą. Po aštuonerių nepriklausomo gyvenimo metų ta bauginanti slibino galva dar ryškiai tebematoma: tai galva, kovojanti prieš desovietizaciją.

Natūralu, kad demokratiškai išrinkta valdžia turi savo įsitikinimus ir jais saisto savo veiklą, tačiau nenatūralu, kai valdžios žmonės užsikemša ausis ir nenori girdėti juos rinkusiųjų balso, kartais net versdama valdančiųjų įsitikinimus priimti. Ilga sovietinė okupacija vis dėlto paliko savo pėdsakus, nors ir užmaskuotus. Nebus ramybės ir tikro laisvės jausmo, kol tie pėdsakai nebus sulyginti, kol neįvyks desovietizacija. Tai užsilikusi liga, kuriai operaciją reikėjo padaryti jau tuoj nepriklausomybę atstačius. Prarastas gydymo laikas. Kažkodėl Lietuvos teisėsauga laiko savo pirštu prispaudusi laikrodžio rodyklę. Nebus teisingumo, kol nebus Lietuva dekomunizuota, nes sovietinis komunizmas buvo didžiausias Lietuvos žmonių skriaudėjas ir genocido vykdytojas, nors nuo tos nuodėmės neatsiliko ir vokiškasis nacizmas. Maskvos valios vykdytojai buvo L.K. partijos centro komitetas, kurio palikuonys dar ir dabar tebesijuokia iš laisvės kovotojų ir dažnai tebesėdi valdiškose kėdėse.

Tautos nuotaikų negalima paslėpti. Nors ir pavėluotai, bet atėjo laikas spontaniškai priminti Seimui ir Prezidentui, kad esminiai darbai buvo užtęsti, kartu ir padėkoti, kad jie vistik jau vykdomi ir nėra pamiršti. Šių metų rugsėjo 22 dienos manifestacija Vilniuje buvo mėginimas Lietuvos laikrodį pasukti į priekį. Net keturios rezistencinės ir politinių kalinių bei tremtinių organizacijos pakilo žygiui į prezidentūrą, Seimą ir vyriausybę. Ten keliolikos tūkstančių gerai organizuota ir drausminga minia reikalavo ne kraujo keršto už skriaudas, bet dėkojo Seimui už ilgai lauktą desovietizacijos įstatymą ir prašė, kad jį dar taisant vėl nenumarintų! Vaizdžiai pademonstravo, kad desovietizacijos tikslas - teisingumas ir saugi valstybės ateitis. Reikalavimas labai kuklus: buvusias represines organizacijas pripažinti nusikalstamomis, o jų nariams privalu atsiprašyti už padarytas skriaudas, išmesti iš rankų vergų botagus, kuriais jie kadaise plakė žmones, sėdėdami valdžios kėdėse. Antras kuklus prašymas buvo pagerinti Lietuvos Genocido ir rezistencijos tyrimo centro darbo sąlygas. Panašios įstaigos kitose valstybėse yra dėmesio centre, tačiau Lietuvoje nomenklatūra dažnai trukdė

ir tebetrukdo šį darbą.

Labai vėluoja ir pilnas Lietuvos teisėsaugos atstatymas. Tai, be abejo, gali prailginti Lietuvos įsiliejimą į Vakarų valstybių sąjungą. Desovietizacijos trukdytojai, o taip pat didelė dalis ir laisvosios žiniasklaidos vadovų aiškiai deda pastangas tą jungtinės manifestacijos ir joje iškeltų reikalavimų reikšmę mažinti.

Desovietizacija atneštų tautai ir valstybei ramybę ir susitaikymą. Laisvės laikrodis vėl pradėtų tiksėti normaliai. Mūsų padėka manifestacijos dalyviams ir tiems Seimo nariams, kurie prisidėjo prie desovietizacijos įstatymo paruošimo!

Kazys Ambrozaitis

KULTŪROS SKRAISTE PRIDENGIAMA TIKROVĖ

Kas Lietuvai svarbiau - išeiti į pasaulio sceną ir pasirodyti ten su didžiausia pompa, nors ir nebūtinai su lietuviška kultūra, ar atkreipti didesnį dėmesį į savo namuose dar vis neišspręstas socialines, švietimo bei jaunimo auklėjimo problemas? Tokia dažnai perdėta kultūrinė konkurencija su kitomis valstybėmis iš valstybės iždo pareikalauja nemaža lėšų, išleidžiamų grandioziškiems muzikos ir teatro festivaliams, koncertams, kuriuose dalyvauja pasaulinės įžymybės ir atliekami nelietuviški kūriniai. Kultūros ministerija, atrodo, yra užsibrėžusi pasauliui parodyti Lietuvą, apsidengusią tarptautinės kultūros skraiste.

Tuo tarpu po šia reprezentacinės kultūros žibančia skraiste galima pastebėti vis dar po daugelio okupacijos metų pilnai neatsigavusios tautos rūpesčius bei vargus. Gal didžiausią susirūpinimą kelia jaunosios kartos auklėjimo bei švietimo programų problemos. Informaciniais spaudos duomenimis, virš 4 procentų Lietuvos vaikų, t.y. apie 37 tūkstančiai, nelanko mokyklų. Nemaža jų dalis yra benamiai vaikai ir jaunuoliai, daugiausia iš asocialių, alkoholikų ar nusikaltėlių tėvų šeimų. Gyvendami gatvėse jie neturi jokios ateities. Gal dėl to ir savižudybių skaičius, ypač jaunimo tarpe, pastebimai didėja. Tokių benamių jaunuolių globos ar apskritai panašių kitų socialinių problemų sprendimui iš valstybės iždo negaunama pakankamai lėšų. Todėl sunku suprasti, kad dažnai milijonai litų išleidžiami kitų kraštų šalpai, lyg ir užmirštant vargą savo pačių namuose.

Gerai, kad kartais atsiranda privati iniciatyva, kuri pradeda rūpintis tokiais benamiais jaunuoliais. Kaip tokį vieną puikų pavyzdį, reikia paminėti prel. Kazlausko neseniai įsteigtus Vaiko globos namus netoli Marijampolės, kuriuose gražiai auklėjami gyvena ir mokosi apie 90 vaikų. Panašių vaikams namų jau atsiranda ir daugiau. Visi jie yra priversti lėšų ieškoti Vakaruose iš įvairių organizacijų bei iš užsienio lietuvių.

Mokyklinis švietimas Lietuvoje taip pat vis dar neišsprendžia savo paties svarbiausio uždavinio: tinkamai išmokslinti ir patriotiškai išauklėti jaunąją Lietuvos kartą. Ji nebus paruošta valstybės vadovavimo darbui, jei ji nežinos tikros ir teisingos lietuvių tautos ir valstybės istorijos. O to kaip tik šiuo metu Lietuvos mokyklų programose dar trūksta. Lietuvos istorijai dėstyti dar vis neretai naudo-

jami sovietiniai šaltiniai, o naujoji tautos istorija - jos kovos už laisvę, rezistencinis laikotarpis, partizanai, trėmimai ir genocidas - visiškai mokyklose neminima.

Atsiranda tačiau ir čia gražių pavyzdžių. Štai Garliavos Juozo Lukšos gimnazijoje toks lietuvių tautos pasipriešinimo istorijos dėstymas jau greit bus pradėtas. Gimnazijos direktorius Vidmantas Vitkauskas paruošė išsamų tokio kurso programos projektą ir pateikė jį peržiūrėti bei patvirtinti atitinkamoms švietimo institucijoms. Tai kilni privati iniciatyva! Reikia laukti, kad Švietimo ministerija teigiamai atkreips į tai savo dėmesį, paskirdama tam projektui finansinės ir moralinės paramos. Reikia tikėtis, kad tokia nesenų laikų didvyriško tautos pasipriešinimo prieš okupantus istorija netrukus bus dėstoma visose Lietuvos mokyklose.

Juozas Baužys

LIETUVIŲ FRONTO BIČIULIŲ TARYBOS PAREIŠKIMAS

Šiais metais Baltijos valstybių prezidentai sutarė sudaryti komisijas nacių ir komunistų okupacijų metais įvykdytiems nusikaltimams įvertinti. Lietuvos prezidentūra pranešė apie komisijos sudarymą ir paskelbė jos sudėtį.

Viso pasaulio lietuviai pageidauja, kad šioje komisijoje būtų aukščiausios kvalifikacijos žinovai, nes jie padarys sprendimus, turinčius istorinę reikšmę Lietuvos valstybei. Lietuvių Fronto bičiuliai, 1940 - 1990 metais kovoję prieš abu okupantus ir niekada toje kovoje nesusvyravę, mano, kad Prezidentūra turėtų viešai aptarti komisijos narių kvalifikacijas.

Kyla klausimas, ar komisija, sprendžiant iš jos sudėties ir kai kurių jos narių pasisakymų, yra pakankamai išbalansuota, ar neskirianti daugiau dėmesio nacių okupacijai, nors sovietinė buvo Lietuvai daug ilgesnė ir skausmingesnė.

Kitas klausimas - kodėl komisijos pirmininku pakviestas Pedagoginio universiteto profesorius Liudas Truska, nuo 1965 metų buvęs Komunistų partijos narys? Juk Lietuvoje turime sąžiningų istorikų ir to laikotarpio tyrinėtojų, paskelbusių apie jį savo rimtus mokslinius darbus, kurie teisingai įvertintų komunistų ir nacių padarytas Lietuvai skriaudas. Taip pat manome, kad komisijos sudėtyje nepakankamai įtraukta nukentėjusiųjų, tremtinių, politinių kalinių, ginkluoto pasipriešinimo dalyvių.

Lietuvių Fronto bičiulių taryba turi taip pat rimtų abejonių dėl komisijos nario, ilgai dirbusio JAV valdžios įstaigoje Office of Special Investigations, kuri, aiškindama JAV apsigyvenusius II-rojo Pasaulinio karo "genocido vykdytojus", glaudžiai bendradarbiavo su KGB.

LFB taryba ragina Lietuvos prezidentūrą paskelbti išsamias visų šios komisijos narių biografijas, kad visuomenė žinotų į kieno rankas perduodamas istoriškai reikšmingų valstybės klausimų sprendimas. Prezidento komisija negali būti vienašališka. Ji suformuota ne kai kurių Lietuvos tautinių mažumų interesams svarstyti, o sovietų ir nacių padarytoms skriaudoms iškelti.

Lietuvių Fronto bičiulių taryba
1998 spalis

10 metų nuo Sąjūdžio pradžios

TAUTOS GAIRIŲ IR VILČIŲ ATSINAUJINIMO ŠALTINIS

Jucundi acti labores – baigti darbai malonūs. Šis garsiojo Antikos politiko Marko Tulijaus Cicerono posakis, išmoktas dar universiteto suole, pirmiausiai man ateina mintin, žvelgiant į Sąjūdžio pradžią iš dešimties metų laiko aukštumos. Baigti darbai ne ta prasme, kad nebebūtų reikalo visuomenę ir valstybę tobulinti bei ugdyti, bet ta prasme, kad istorinis uždavinys, kuriam Sąjūdis buvo pašauktas, yra atliktas – tobulai išnaudota istorinė proga atkurti nepriklausomą Lietuvos Respubliką, pasiektas visiškas tarptautinis pripažinimas, valstybė įvesdinta į pasaulio tautų bendriją.

Man teko laimė ir garbė dalyvauti Sąjūdžio veikloje nuo pat Kauno iniciatyvinės grupės susidarymo 1988-ųjų birželio 10-ąją Architektų namuose, leisti pirmąjį laisvą, kompartijos bei cenzūros nekontroliuojamą laikraštį Kaune „Kauno aidas". „Kauno aidas" buvo maža dalelė to stebuklo, kuris kristalizavosi Kovo 11-osios aktu. Neveltui šv. Jono Evangelijoje pasakyta: „Pradžioje buvo žodis" (Jn 1,1). Žodis, ištartas su dideliu tikėjimu ir nepalaužiama valios jėga. Mes buvome tik aidas tuo laiku tartų žodžių. Ir ne mūsų nuopelnas, kad anie žodžiai taip jautriai atliepė Lietuvos žmonių širdyse.

Vartant jau spėjusius pagelsti to kuklaus leidinio puslapius, prieš akis atsiveria Sąjūdžio žygin pakilusių žmonių viltys, lūkesčiai, uždaviniai, vertybiniai nusiteikimai, leidžiantys aprėpti ir suvokti tą vidinę Sąjūdžio jėgą, sugebėjusią pakelti tautą lemtingam Laisvės žygiui. Prieš dešimtmetį, straipsnyje „Teisė kalbėti tiesą", „Kauno aidas" (1988 m. lapkričio 24 d.) rašė:

„Vienas kitą paremdami, mokydamiesi, turėsime visų pirma mokyti vieni kitus politinės kultūros. Nes laisvės mokyklos nėra. Laisvė iškovojama ir sergstima – visa dvasia, visa tautos istorine patirtimi, visomis tauriosiomis žmonijos nuostatomis.

Be šito supratimo, darbo, kūrybos, visus vienijančių šviesių idėjų mes vėl būsime vedami ir nedrįsime PATYS VESTI savo tautos ir savo vaikų į amžinąją Lietuvą.

Be šito supratimo ir gimtasis žodis nebus mums piliakalnis, nuo kurio atsiveria didinga pasaulių erdvė.

Be šito supratimo nebus ir mūsų".

Dainuojančios revoliucijos solidarumo jėga ir Sausio 13-osios heroizmas paliudijo, kad tai nebuvo tušti žodžiai. Tada, atrodė, visiems buvo aišku, kam verta gyventi ir už ką verta mirti, ginant tai pačia gy-

---

Kalba Vytauto Didžiojo universitete, minint Sąjūdžio įsikūrimo dešimtąsias metines. Kaunas, 1998 m. gegužės 23 d.

vybės kaina. Juk už ką neverta mirti, tuo negalima esmingai nė gyventi. Sausio 13-oji davė iškalbingą ir vienareikšmišką atsakymą: Laisvė yra ta vertybė!

Bet nelaimei Laisvė yra tokia vertybė, kurios vertė iš tiesų pajaučiama tik Laisvės netekus. Kol Laisvė turima, dažnai nejaučiama jos vertės. Žmogui būti laisvam – tai būti pašauktam savo esmę realizuoti: būti savęs kūrėju, kurti save patį, žmogų, vertą tos Laisvės, kuri esmiškai priklauso jo būčiai. Bet laisvas žmogus kartu yra ir laisvas rinktis: realizuoti savo esmę ar ją užgožti medžiaginės gerovės ir žemėje kūrimosi pagundomis. Juo beatodairiškiau žmogų pagauna ši aistra, juo giliau jame išblėsta rūpestis pačiu savimi. Ir juo giliau nusmelkiamas rūpestis pačiu savimi, juo aršiau jaučiama savęs paties niekuma, neužpildoma nei patogumais, nei malonumais.

Nenuostabu tad, kad šiandien, kai mūsų medžiaginio ir dvasinio ugdymosi galimybės yra nė iš tolo nepalyginamos su pilka ir nykia baudžiauninko egzistencija sovietiniame kumetyne, neretai gali nugirsti karčių skundų: o ką man ta nepriklausomybė davė? kas iš jos, jei aplink tiek skurdo, vargo, pagiežos, neteisybės, savanaudiškumo?

Niekas taip neatskleidžia žmogaus dvasinio išsekimo, kaip šitoks pačios žmogiškosios esmės suniekinimas. Labai taikliai apie tai spaudoje išsitarė viena Lietuvos rašytoja: „mane erzina nesibaigiantis tautos zirzimas dėl skurdo, vargo ir nepriteklių, neva esančių Lietuvoje. Jei koks skurdas ir yra, tai tik dvasinis, ir kaip tik šis, deja, didėja". Todėl dvasinis visuomenės apsivalymas ir atgimimas šiandien yra mūsų Laisvės bylos dalis.

Suprantama, jog visos konjunktūros yra nepastovios. Tokį tautos dvasinio pakilimo ir gilaus sąmoningumo prasivėrimą, kokį išgyvenome 1988-91 metais, nelengva ilgesnį laiką išlaikyti. Bet tų dienų ryžto, vieningumo, pasiaukojimo prisiminimas galėtų būti naujo mūsų prisikėlimo, savo vertės pojūčio bei savigarbos susigrąžinimo laidas. Žodžiai apie vienybę, visuomenės susipriešinimo užbaigą, pilietinės santarvės ilgesį dažnai skamba nenatūraliai dėl jų gyvenimiškojo turinio stokos. Tuo tarpu Sąjūdžio žygio didybė ir Sausio 13-osios heroizmas duoda stiprų vilties pagrindą todėl, kad tai buvo pats tikrasis gyvenimas, dramatiškiausiu būdu patikrinęs tautos sąmoningumo ir subrendimo laipsnį.

Istorija, kaip atskiri įvykiai, yra nepakartojama, bet dvasia, kurią iškilios valandos išreiškia, pasilieka tarsi nuolatinis, neišsenkamas tautos gairių ir vilčių atsinaujinimo šaltinis. Mūsų šiandieninio valstybingumo pamatai pakloti didingo Sąjūdžio žygio ir Sausio 13-tosios kraujo aukos dėka. Kol mes mokėsime branginti ir suprasti to meto žmonių ryžtą ir pasiaukojimą – išreiškusius pačią Laisvės esmę – liksime laisvi mes patys ir mūsų nepriklausoma valstybė.

Vidmantas Valiušaitis

Dirbsime vedami idealizmo!

Su dideliu malonumu prisimenu Jūsų apsilankymą Lietuvoje ir mūsų susitikimus. Pažintis su Jūsų bendraminčiais rezistentais ir fronto bičiuliais man yra tarytum palaima, tarytum įeinu į kitą pasaulį, susipažįstu su žmonėmis, apie kuriuos buvau tik girdėjęs iš "Amerikos balso" arba sovietinių propagandistų. Aš ir šiandien apie daugelį mano sutiktų bičiulių dar daug naujo sužinau iš "Draugo", "Į laisvę", enciklopedinių leidinių. Tuo pačiu aš nenustoju galvoti, kokią nepataisomą žalą mūsų valstybei ir tautai padarė sovietų okupacija. Tik dabar pilnai suvokiu, kaip okupacija sužalojo mūsų tautos kamieną, išblaškydama gražiausią ir kūrybingiausią tautos dalį po pasaulį. Daugelis iš jūsų savo jaunystę, patirtį, žinias ir jėgas paskyrėte savo naujiems kraštams, žemėms, kurios jus priglaudė. Tačiau gerbdami savo naujuosius kraštus, jūs niekada nepamiršote savo tėvynės, tėvų žemės. Ne tik neužmiršote, bet ir visados jai gyvenote, aukojotės. Jūs puoselėjote lietuvybę, lietuviškai auklėjote savo vaikus, kūrėte lietuviškus židinius, leidote knygas, rengėte šventes, rūpinotės Lietuvos laisvinimu...

Nesumažėjo jūsų meilė bei pareiga Lietuvai ir šiandien, kai ji tapo laisva. Šiandien į Tėvynę jūs grįžtate ne tik mintimis, bet ir darbais - intelektualine, dvasine ir materialine parama, labdara. Jūs sugrįžtate, kad pakeltumėte mūsų dvasią, tikėjimą. Deja, bet kartais mes jūsų nesuprantame, neįvertiname, netgi atstumiame (pilietybės įstatymas, nuosavybės grąžinimas ir kt.).

Ne tik mūsų jaunimas, bet ir vyresnieji, o taip pat valdžios vyrai, politikai, turėtų pasimokyti iš jūsų meilės tėvynei, pasiaukojimo jai. Nemažai Lietuvos jaunimo, ieškodami geresnio gyvenimo, šiandien patraukė į Vakarus. Liūdna, bet, kaip tenka patirti, daugelis jų vengia suartėti su Lietuvių Bendruomene, abejingi lietuvybei, nustoję idealizmo, ieškantys tik materialinės gerovės. Naujoji išeivių banga (karta) visiškai nepanaši į ankstyvesniąją, priverstinę. Dėl to ir liūdna. Tuo pačiu neramu ir dėl lietuvybės puoselėjimo pačioje Lietuvoje. Stringa švietimo reforma, vangiai vyksta mokinių atsinaujinimas. Gaila, bet neišspręstas mokyklų skatinimas už iniciatyvas, inovacijas. Būti aktyviu netgi nenaudinga, nes visos iniciatyvos praktiškai finansuojamos iš privačių lėšų.

Apie Garliavos Juozo Lukšos gimnaziją galiu pasakyti, kad gimnazijoje įkurtas Juozo Lukšos-Daumanto muziejus, pastatytas įspūdingas koplytstulpis, organizuojami susitikimai su rezistentais, kuriama videoteka (užrašinėjami prisiminimai į vaizdajuostes), rengiamos mokinių ekspedicijos partizanų kovų vietomis - viskas daroma iš idėjos ir už privačius pinigus. Todėl mes ir dėkojame visiems mūsų rėmėjams už bet kokią paramą. Todėl mes ir sakome savivaldybininkams ir visiems atsakingiems už švietimą

Po Daumanto mirties minėjimo 1998.09.07 Garliavos Juozo Lukšos gimnazijoje. Iš k.- dr. Nijolė Bražėnaitė, direkt. Vidmantas Vitkauskas, Vida Vaitiekūnienė.

ponams: "Jeigu nepadedate, tai bent netrukdykite!".

Gimnazijoje pradėjome dėstyti pasipriešinimo istorijos kursą. Programą išsiuntinėjau į daugelį švietimu besirūpinančių institucijų, paprašiau, kad pareikštų nuomonę dėl programos ir padėtų įsigyti reikiamų knygų bei mokymo priemonių. Atsakymo jokio, paramos jokios! Taigi, kaip ir anksčiau dirbsime vedami idealizmo... Tie, kas dirbo ir aukojosi Lietuvai anksčiau, tai daro ir dabar. O tie, kas okupacijos metais bailiai tylėjo, dabar tik drąsiai šneka!

Džiugu, kad pasipriešinimo istorijos dėstymui paramą jau suteikė seni gimnazijos bičiuliai. Australijos Melburno lietuvių moterų draugijos pinigai, perduoti į Juozo Lukšos-Daumanto fondą per p. Vidą Vaitiekūnienę, jau paskirti reikalingų tam knygų įsigijimui. Knygų gimnazijai padovanojo ir Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjungos taryba per p. Antaną Lukšą. Tad nesijaučiame vieni.

Baigdamas noriu visiems dar kartą padėkoti už paramą gimnazijai.

Vidmantas Vitkauskas,
Garliavos Juozo Lukšos
gimnazijos direktorius

Ar leisime užmiršti praeitį?

Rašau epinio filmo reikalu:

Metai bėga, tarsi bėri žirgai. Jie skuba pirmyn nusinešdami begales mūsų tautos skaudžių įvykių praeitin, apklodami užmaršties dulkėmis viską... Po gero pusšimčio metų tautoje bus susivokta, kad pamiršome tuos, kurie liko gulėti amžiams apraizgyti taigos šaknimis, prislėgti amžinu tundros įšalu ar Kazachstano smiltynuose, išžudytus kalėjimų požemiuose, Tėvynės miškuose, gulėjusius turgaus aikštėse.

Mes šiandien dar esantys gyvi liudininkai privalome tą darbą atlikti, kol mūsų krūtinėje plaka širdis. Juk kiekvieną akimirką mūsų gretos retėja. Parašėme daug knygų apie tuos skaudžius praeitus kelius, bet knygas ne visi paima į rankas ir ne kiekvienas jas perskaito.

Nejaugi mes leisime užglaistyti mūsų tautos kančią buvusiais SSSR lozungais apie brolybę, tautų santarvę, vyresniojo brolio "gerumą". Juk daugelis Europoje ir visame žemės rutulyje netiki, kad sovietiniuose lageriuose vyko tokie procesai, kurie ne ką menkesni kaip fašistinėje Vokietijoje. Pasaulis tiki, kad tik fašizmas buvo dvidešimtojo amžiaus siaubas. O komunizmo idėjų skleidėjai ir šiandien tebevaikšto neįvardintais budeliais, tebegyvena visame mūsų žemės rutulyje.

Nors mes savo atsiminimuose parašome tiesą apie savo kančių kelius, bet ar perskaitys tai kitų tautų jaunimas? O jis kaip tik turi sužinoti apie komunistinių vadų kruvinus darbus, kuriuos jie slėpė po gražiais žodžiais, šūkiais, dainomis ir filmais, vaizduodami nuostabų gyvenimą toje "rojaus šalyje" SSSR.

Todėl, mano nuomone, reikėtų sukurti epinį filmą, kuriame atsispindėtų visas mūsų tautos kelias nuo 1940 iki 1988 metų. Toks filmas taptų mūsų ateinančioms kartoms paminklu, kuriame jos išvystų, kiek kainavo Tėvynei aukų susigrąžinti laisvę. Jis skiepytų meilę Dievui, Tėvynei...

Žinoma, daug kas pasakys, kad tai neįvykdoma fantazija ir kur gausime pinigų tokio filmo sukūrimui. Manyčiau, jeigu atsirastų žmogus ar žmonės, kurie apsiimtų tokį filmą sukurti, - atsirastų ir lėšų. O mes, kurie esame dar gyvi tų akimirkų istorijos dalyviai, galėtume gyvu žodžiu daug papasakoti. Mes užsidėtume ubagų tarbas ir eitume per tautą, kuri net iš savo skurdžių lėšų paaukos ne vieną centą šitam šventam reikalui. Mes tankiai pamirštame tautą. Ji svarbiausiose akimirkose daug kartų istorijoje įrodė savo didvyriškumą, pasiaukojimą kilniems siekiams. Aš tikiu, kad tokio filmo sukūrimui tauta noriai aukos. Juk sukūrėme filmą "Giminės", nė kiek nemenkesnį kūrinį, kaip užsienietiški serialai, kurį finansavo daug mūsiškių verslininkų firmų.

Tikiu, kad mano siūlomam filmui lietuvių tautos kančioms atvaizduoti aukos ne tik dori verslininkai, bet ir skurdžiausi tautos žmonės, kuriems tautos istorija arčiau širdies kaip savo siekiai...

M. Babonas,
Kaunas

UŽSIENIO LIETUVIAI IR LIETUVA:

BENDROS KALBOS BEIEŠKANT

VYTAUTAS J. BIELIAUSKAS

Beveik prieš dešimtį metų, 1988 metų spalio 22-23 d.d., su dideliu entuziazmu, bet taip pat su neramumo jausmais teko dalyvauti pirmajame Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio suvažiavime Vilniuje ir pasveikinti Sąjūdį Pasaulio Lietuvių Bendruomenės ir tuo pačiu visų laisvame pasaulyje gyvenančių lietuvių vardu. Sveikinimai buvo šiltai priimti: atrodė, kad tada mes visi lietuviai, kur tik bebūtume, vieni kitus taip gerai supratome, rėmėme ir kartu džiaugėmės. Tada atrodė, kad tokiam išsireiškimui, kaip „bendros kalbos ieškojimui" net vietos nebūtų buvę. Bet kažkaip ir tada mano pasąmonėje, matyt, glūdėjo tam tikri susirūpinimai dėl mūsų visų vienybės ateityje. Tai, atrodo, buvo išreikšta mano sveikinime sekančioje frazėje: ...„Išeivijon stalinizmas išgrūdo daugelį pačių pažangiausių intelektualų, gerų žmonių, kurie patys ir jų vaikai savo talentais praturtino tuos kraštus, kur jie gyvena, – o jie būtų galėję juos Lietuvai atiduoti. Taigi siūlau įskaičiuoti ir išeiviją į stalinizmo aukų skaičių ir tuo būdu mus prijungti prie dabar vykstančių atsinaujinimų. Priėję prie išvados, kad mes visi buvome panašiai nuskriausti, gal rasime geresnį vieni kitų supratimą, gal sumažinsime savitarpio nepasitikėjimą ir įtarinėjimus ir pradėsime vėl jaustis to paties krašto vaikais, nežiūrint, kur begyventume"...

Ir štai dabar jau po dešimtmečio, praėjusio po to suvažiavimo, ir po 8 metų nuo Lietuvos nepriklausomybės atstatymo, žvelgiant į Lietuvos ir išeivijos santykius, aiškiai matosi, kad tie mano susirūpinimai dėl mūsų santykių ir bendradarbiavimo turėjo rimtą pagrindą. Laikui bėgant ir laisvės atgavimo euforijai tapus kasdienine realybe, vėl pradėjo atsinaujinti skirtumai, vėl atsirado skirtumai, pažymimi „jūs ir mes", ir ne retai net sarkazmu ir cinizmu „patepta" vieni kitų kritika. Norėdami pabrėžti savo stiprų ryšį su tauta, mes čia, išeivijoje, vadiname save „užsienio lietuviais", atseit ne „išeiviais", nes mes gi ne emigravome, o buvome iš krašto išstumti, kaip „perkelti asmenys" (displaced persons – „dypukai"). Deja, Lietuvoje mus žmonės dažnai laiko „užsieniečiais". Tie, kurie laisvės entuziazmo pagauti grįžo į Lietuvą, pergyveno ir dar dabar pergyvena labai aiškų skirtumą tarp savęs ir tarp vietinių lietuvių. Ten jau ir specialūs pavadinimai mums charakterizuoti yra prigiję. Kai

---

Paskaita 42-rojoje Lietuviškų studijų savaitėje, Dainavoje, 1998.08.20.

kurie jau patylomis mus vadina „atėjūnais", o kiti su šypsena mums net „auksinių kiaulių" epitetus priskiria. Žinoma, lazda turi ir kitą galą: kritiškų išsireiškimų ir sarkastiškų pasisakymų nešykšti ir išeivija Lietuvai. Sakoma, kad ten „lietuviai nieko nežino", „jie visi komunistai arba ružavi", ir t.t. Noriu tad paryškinti mūsų komunikacijos ir vienų kitais pasitikėjimo sunkumus ir duoti analizę įvykių bei galvosenų – Lietuvoje ir užsienyje – kurių pasėkoje mes iš lėto prarandame bendrą kalbą. Mėginsiu duoti ir keletą pasiūlymų „bendros kalbos", t.y. santykių pagerinimui.

Kai kurie Amerikos lietuvių psichologiniai bruožai

Užsienio lietuviai yra išsiblaškę po bene visus 5 kontinentus ir įvairius jų kraštus. Kiekvienas kraštas, kuriame gyvenama ir kiekviena kalba, kurią naudojama, sukuria kiekviename individe specialius kognityvinio stiliaus bruožus. Bet mums, gyvenantiems JAV, bene daugiausia rūpi šioje šalyje gyvenantys lietuviai ir dėl to čia apsistosime tik prie bendros JAV lietuvių charakteristikos.

Žvelgdami į lietuvių emigraciją į JAV, galime nustatyti tris pagrindines emigracijų bangas, kurių dalyviai atvyko tam tikru istoriniu laiku, kurie turėjo panašius emigracijos tikslus ir kurie kūrėsi ar kuriasi čia atitinkamam laikui tipiškose sąlygose. Pirmoji emigracijos banga buvo prieš ir po Pirmojo pasaulinio karo. Tuo metu lietuviai čia vyko bėgdami nuo caro priespaudos, arba ieškodami būdų prasigyventi ir, grįžus į Lietuvą, ten geriau įsikurti. Antroji banga buvo po Antro pasaulinio karo, kuri susidėjo daugiausia iš lietuvių atvykstančių į JAV iš įvairių Europos kraštų, ypač iš Vokietijos, pagal perkeltų asmenų (displaced persons) kvotas. Šie žmonės vyko į čia, negalėdami grįžti į savo tėvynę, kuri buvo sovietų okupuota. Trečioji banga susideda iš žmonių, kurie atvyksta į JAV dabar, po Lietuvos nepriklausomybės atstatymo, norėdami čia užsidirbti, apsigyventi, arba grįžti į Lietuvą ir ten geriau įsikurti. Visų šių trijų grupių žmonės yra išvykę iš Lietuvos gana skirtingos istorijos pasekmėse ir esmėje jie jau čia atsivežė gana skirtingus kognityvinius stilius ir skirtingas psichologines charakteristikas.

Pirmoji banga – dažnai vadinami „grinoriais" – susidėjo daugiausia iš darbininkų su ribotu išsilavinimu. Jie pradėjo dirbti fabrikuose. Jiems buvo sunkiau išmokti anglų kalbą, ir dėl to jie stengėsi kurtis grupėmis, spietėsi apie lietuviškas parapijas, kur galėjo geriau vienas su kitu bendrauti ir komunikuoti. Lietuviškos parapijos daug pasitarnavo lietuvybės išlaikyme, nes jos steigdavo lietuviškas mokyklas, kurdavo organizacijas, leisdavo net laikraščius ir t.t. Šios bangos dalyviai ir jų vaikai su savimi atsivežė ir pasilaikė krikščioniškos moralės principus ir pasižymėjo tvirtomis šeimomis, tautiniu lojalumu ir gana aukšta morale. Kai kurie šių žmonių grįžo į Lietuvą, bet daugelis liko čia. Gyvendami Amerikos etni-

nio tirpimo puode, jų vaikai ir ypač vaikaičiai pamažu prarado savo kalbą ir kai kurie net savo tautinį identitetą. Daugelis jų dabar yra dar susispietę po „Vyčių" skraiste.

Antroji banga – „dypukai" (displaced persons – DP) – atvykę po Antro pasaulinio karo, kūrėsi šalia pirmosios bangos telkinių, nes ten rado savo giminių ir iš jų gavo pagalbos. Iš pradžių jie taip pat įsijungė į lietuviškas parapijas bei naudojosi kitomis pirmųjų ateivių sukurtomis organizacijomis. Bet daugumas jų buvo aukšto išsilavinimo profesionalai. Jie greit išmoko anglų kalbą ir, gavę gerus darbus, pradėjo gana gerai kurtis. Jų tikslas buvo čia tik laikinai apsigyventi, todėl jie ruošėsi grįžimui į Lietuvą, kai tik tai bus įmanoma. Netrukus jie nebepasitenkino pirmųjų sukurtomis organizacijomis ir pradėjo kurti naujas organizacijas. Bene didžiausias jų kūrinys yra JAV Lietuvių Bendruomenė su savo apygardomis, apylinkėmis ir lietuviškomis mokyklomis. Daugumas jų taip pat laikėsi krikščioniškos ideologijos, įsijungė į parapijas ir jų veiklą. Ši grupė taip pat atkūrė skautus, ateitininkus, Jaunimo sąjungą ir net kai kurias iš Lietuvos atsivežtas lietuviškas politines partijas, kaip socialdemokratus, tautininkus, krikščionis demokratus ir t.t. Ši grupė, ypač mūsų karta, stipriai įsijungė į Lietuvos laisvinimo darbą. Ji ir dabar labiausiai palaiko gyvus kontaktus su Lietuva.

Trečioji banga – dažnai šiuo metu pravardžiuojami „lietuvaičiais" arba net „tarybukais" – susideda iš naujų, jaunų žmonių, iš Lietuvos atvykstančių dabar. Jų šiame krašte jau yra gana daug ir vis dar daugėja. Kai kurie jų yra žmonės su aukštu išsilavinimu, bet tik labai mažas jų skaičius dirba savo profesijose. Dažnai net ir profesionalai dirba slaugydami ligonius ar senukus, prižiūri vaikus. Kurie sugeba, dirba kaip statytojai, mechanikai, dažytojai ir pan. Kai kurie iš jų jau yra spėję neblogai įsikurti, bet daugumas laukia geresnės ateities. Jų ryšiai su „dypukais" ir „grinoriais" ar jų vaikais yra gana riboti. Kai kurie jau mėgina įsijungti į Lietuvių Bendruomenę, bet daugelis jų palaiko ryšius tik su savo bangos žmonėmis. Jie yra užaugę sovietų okupacijoje, kur jie buvo atitraukti nuo krikščioniškos ideologijos. Sovietai sugriovė ir moralinius jų požiūrius. Kai kurie iš jų jau yra turėję bėdų čia su vietine teisėsauga. Apskritai jie nesiglaudžia prie parapijų ar ideologinių grupių. Kol kas mūsų Bendruomenių kontaktai su jais geriausiai yra palaikomi per vaikus, kuriuos jie noriai siunčia į lietuviškas mokyklas. Daugelis jų sparčiai mokinasi anglų kalbą ir turbūt ruošiasi čia pasilikti, jei tam gaus leidimus.

Greit galima pastebėti kai kuriuos skirtumus tarp šių trijų bangų. Socialinių - ekonominių klasių skirtumų yra kiekvienoje grupėje, nors jie daugiau priklauso nuo šiame krašte randamų panašių skirtumų. Kalbos ir galvojimo skirtumai tarp „dypukų" ir „tarybukų" dažnai yra gana sunkiai peržengiami. Daugelis mūsų, kurie užaugome ir mokėmės dar nepriklausomoje Lietuvoje, galvojame, kad mes lietuvių kalbą gerai

Dainava 1998. Dr. V. Bieliauskas skaito paskaitą. Sėdi moderatorius dr. Z. Brinkis.
(Nuotr. J. Urbono).

žinome, tačiau dabar tie, naujai atvykę, mus dažnai taiso. Be abejo, kalba Lietuvoje labiau išsivysčiusi, o pas mus ji liko nepasikeitus, tai ji naujiems ateiviams atrodo archaiška. Be to, jie labai mėgsta tarptautinius žodžius ir naujadarus, ką mes laikome kalbos darkymu. Mums Lietuvos laikraščiai atrodo gana silpni, paviršutiniški, o jie laiko mūsų „Draugą" pilnu nuobodulio. Kai kurie jų bijo, kad mes jų atvykimu per daug domimės, bet, kai mes tuo nesidomim, jie galvoja, kad jais visai nesirūpiname. Santykiai tarp pirmosios bangos („grinorių") ir „dypukų" buvo labai pagerėję Lietuvos atgimimo metu. Visi siekėme to paties tikslo – Lietuvai padėti – ir visi susikalbėjome, net ir tada, kai tarp savęs angliškai kalbėjome. Dabar jau vėl atsiranda sunkumų. Bene pagrindinė komunikacijos problema tarp šių pirmųjų dviejų bangų yra kalbos klausimas. Jie savo oficialia kalba laiko anglų kalbą, o mūsų Lietuvių Bendruomenė vis tebesilaiko lietuvių kalbos, nors kai kurios apylinkės savo susirinkimus jau praveda dviem kalbomis arba net tik angliškai. Tačiau mūsų ir jų vaikų kartos gali turėti daug bendro politinės akcijos plotmėje, kai reikia paveikti Amerikos kongresmanus bei senatorius, nes „Vyčiai" ir jų grupės jaunimas turi gerus kontaktus su JAV Kongresu ir turi ten įtakos.

Sovietų okupacijos psichologiniai palaikai Lietuvoje

Kaip jau esu minėjęs, žmogaus asmenybės vystymasis yra labai glaudžiai surištas su jo kognityvinio stiliaus vystymuosi. Kognityvinis stilius yra išvystomas ankstyvoje vaikystėje. Jį veikia aplinka bei kultūrinė atmosfera protui ir jausmams besivystant. Taigi aplinka, kurioje mes augame, vaizdai, kuriuos mes regime, muzika, kurią girdime, prisideda prie kognityvinio stiliaus nusistovėjimo. Prie to taip pat prisideda ir vertybių gerbimas bei politinės sistemos ideologija. Moksliniai tyrinėjimai rodo, kad yra didelis kognityvinio stiliaus skirtumas tarp Kinijos ir Hongkongo studentų, nors jų intelektualinis lygis ir pasirinkta mokslo šaka yra ta pati. Politinė sistema aiškiai apsprendžia kognityvinius skirtumus. Pagal mokslinius duomenis kognityvinis stilius yra išvystomas anksti vaikystėje ir jį yra nelengva pakeisti. Turint šitai galvoje, turime suprasti, kad sovietų sistema išaugino kelias kartas žmonių, kurių kognityvinis stilius vystėsi šios sistemos įtakoje. Bene svarbiausia šios sistemos žala padaryta tautai buvo krikščioniškų vertybių išrovimas. Sovietų sistema planingai kovojo prieš socialinius principus, išreikštus dekaloge, ir pamažu sugriovė moralinius principus savo žmonėse. Lietuva, kuri anksčiau buvo laikoma krikščionišku – katalikišku kraštu, šiandien tokiu nėra. Lietuva dabar krikščionybės atžvilgiu yra misijų kraštas, kuriam reikės dar nemažai laiko grįžti į krikščioniškosios civilizacijos vėžes. Moraliniai principai atrodo lyg ir negirdėti. Visai neseniai (1998.8.13) Vytautas Landsbergis, kalbėdamas tremtiniams ir partizanams Ariogaloje, sakė: „Stalinas išrado virusą, kaip pakeisti žmogų: žeminti jį ir žeminti, prievartauti kasdien, kad jis pats savęs negerbtų ir kito žmogaus negerbtų". Ir toliau kalbėdamas Landsbergis sakė, kad Lietuvai reikia „pavergto proto išlaisvinimo", jei norime, kad ji tikrai taptų laisva.

Mums vis dar sunku suvokti, kad Lietuva buvo ne tik fiziškai sunaikinta, bet ir dvasiškai išprievartauta. Jai padarytos žaizdos dar toli gražu nėra užgijusios. Mes, čia atsinešę iš Lietuvos gana tvirtus etinius ir moralinius pagrindus, galėjome juos ir šiame krašte pasilaikyti ir pagal juos gyventi. Deja, likusieji Lietuvoje tokių sąlygų neturėjo. Kurie sovietinei sistemai priešinosi ir savo moralinių taisyklių laikėsi, buvo sunaikinti, o kitiems teko daugiau ar mažiau vadovautis kompromisais. Dabar mes aiškiai matome, kad tautai reikia moralinės rehabilitacijos. Manau, kad mes per daug laukėme iš savo prispaustos tautos ir kad vis dar nenorime priimti jos dorovinio sunykimo fakto. Tai konstatuodami, mes turėtume ne kritikuoti ir pykti, bet su rūpesčiu ir baime žvelgti į Lietuvos ateitį. Tenka sutikti su Landsbergio pasakymu, kad „kai širdys atšala, tauta miršta".

Bendravimas su Lietuva

Per ši dešimtmetį užsienio lietuvių ryšiai su Lietuva labai sustiprėjo. Išeivijos lietuviai vis daugiau ir dažniau lanko savo tėvynę. Jie ten gali nuvykti be vizų, be trukdymų ir be „priežiūros". Šią vasarą nuvykus į Lietuvą ir ten lankant savo gimines, vienas mano giminaitis, juokaudamas pastebėjo, kad mūsų atkeliavimas į Lietuvą jam buvo daug įdomesnis sovietų laikais. Jis sakė: „Seniau tai tavo atvykimas būdavo įdomus – atvykdavo KGB ‚prižiūrėtojai', atvažiuodavo su šoferiu ir ‚volga', kartais net iš lėktuvo tiesiog pasiimdavo. Po to tai vis reikėjo saugotis, ką kalbame, telefono aparatus pagalvėmis dangstyti, vis kokį seklį stebėti. O dabar nieko: atvažiavai, ir niekas nei dėl to rūpinasi, nei apžiūrinėja." Taigi pasikeitė laikai jau bent kiek į gerą. Žinoma, yra nesunku Lietuvoje judėti, jei netenka susitikti su biurokratija. Biurokratija ten vis dar labai komplikuota. Pamėgink gauti lietuvišką pasą, ir tuoj turėsi tiek daug komplikacijų.

Teko kalbėtis su kai kuriais žmonėmis, kurie jau persikėlė į Lietuvą gyventi. Vienas sakė, kad jau ten gyvena antrus metus, bet visų reikalų dar nesutvarkęs. Sužinojau, kad grįžusiesiems Lietuvoje nelengva prisitaikinti. Todėl kai kurie šią problemą sprendžia susikurdami grįžusiųjų klubą, kur jie nustatytu laiku susirenka ir vienas kitam padeda išsiaiškinti vietines smulkmenas.

Bene mažiausiai sutvarkytas Lietuvoje yra turizmas. Vis dar nėra suorganizuoti viešbučių ir valgyklų tinklai. Viešbučiai, kurie yra tinkamai įrengti, ima labai aukštas kainas, taip kad net užsieniečiai nenori jais naudotis. Visi keliavę Baltijos kraštuose tvirtina, kad turizmas yra geriausiai sutvarkytas Estijoje, o prasčiausiai Lietuvoje. Sakoma, kad net patiems vietiniams gyventojams atostogauti yra pigiau ir geriau Kipro saloje, Tunise ar net Indonezijoje.

Ekonominis, kultūrinis ir politinis bendradarbiavimas

Daugelis Amerikos lietuvių verslininkų yra sudarę rimtus kontaktus su verslininkais Lietuvoje. Taip pat JAV LB Ekonominių reikalų tarybos pastangomis buvo suruošta keletas sėkmingų susitikimų čia atvykstantiems Lietuvos verslininkams su amerikietiškų firmų atstovais. Yra taip pat paruošta brošiūra su įvairių firmų adresais Lietuvoje, kurios nori turėti kontaktus su firmomis čia, ir taip pat kita brošiūra su adresais Amerikos firmų, kurios yra susidomėjusios kontaktais bei investicijomis Lietuvoje. Kai kurios firmos jau yra padariusios žymias investicijas, kaip pvz., mūsų bičiulio Juozo Kazicko dėka Philipp Morris pastatė cigarečių fabriką Lietuvoje, ir Motorola atidarė Omnitel telefonų tinklą Vilniuje ir Kaune. Nesenai Williams Co. padarė žymią investiciją Būtingės statybai paremti. Visa tai rodo, kad ekonominis bendradarbiavimas vyksta gerai ir kad bendra kalba yra jau surasta.

Mokslinis bendradarbiavimas su Lietuva buvo palaikomas nors ir gana ribotuose rėmuose dar sovietų laikais. Per paskutinį dešimtmetį šis bendradarbiavimas ypatingai išsiplėtė. Pagaliau nereikia užmiršti, kad Amerikos lietuvių akademikų pastangomis buvo atkurtas Kauno Vytauto Didžiojo universitetas, kurio du pirmieji rektoriai buvo iš JAV. Ten, ir taip pat kituose universitetuose, jau kuris laikas dirba JAV lietuviai mokslininkai, dėstydami kartais po semestrą, o kartais ir net vienus kitus metus. Šiuo metu yra gana žymus skaičius studentų bei stažuojančių, atvykusių į JAV universitetus, kur jie arba studijuoja, arba praplečia savo mokslines žinias. Jau ne vienas čia yra baigęs mokslus ir grįžęs į Lietuvą. Deja, kartais galime pastebėti problemų dėl tų jaunų žmonių grįžimo į Lietuvą, nes jie paprastai būna gana gabūs, ir dėl to čionykštės firmos bei akademinės įstaigos ne retai jiems suteikia progą Amerikoje pasilikti. Žinoma, tai mums visiems garbė, kad mūsų jaunieji mokslininkai yra taip gerai vertinami, bet, deja, Lietuvai jų gal labiau reikėtų.

Kultūrinis bendradarbiavimas buvo taip pat pradėtas dar sovietų laikais, nes tuo metu patys okupantai šį ryšį naudojo savo propagandai. Per šį dešimtmetį, atsidarius laisvės durims, menininkai, poetai ir rašytojai susidarė gerus kontaktus. Dabar jau išeivijos kultūrininkai yra matomi Lietuvoje, o mus čia dažnai aplanko Lietuvos kultūrininkai. JAV lietuviai padeda ir paremia atvykti Lietuvos ansambliams, chorams, solistams, muzikams, poetams ir menininkams. Kartais gaunama tiek daug pasiūlymų iš Lietuvos, kad jų visų net išpildyti yra neįmanoma.

Politinis bendradarbiavimas tarp JAV lietuvių ir Lietuvos vyksta seniai. Okupacijos metais mes tyliai rėmėme pogrindį Lietuvoje, o čia demonstravome, JAV senatorių, kongresmanų ir vyriausybės atstovų duris varstėme, reikalaudami Lietuvai laisvės. Kai tik prasidėjo Atgimimo sąjūdis, JAV lietuviai savo dosnumu atsiveždavo čia ne vieną vadovaujančių veikėjų ir padėdavo jiems sueiti į kontaktus su JAV politikais. Čia gi buvo Lietuvos atstovybė Vašingtone, kuri ir sovietų okupacijos metu turėjo diplomatinį statusą ir kuri buvo „tikras peilis" sovietams. Išeivija buvo pripratusi artimai dirbti su nepriklausomos Lietuvos atstovais; mūsų bendradarbiavimas su a.a. Stasiu Lozoraičiu buvo labai reikšmingas ir Lietuvai, ir išeivijai. Dabar, per paskutinį dešimtmetį, politinis bendradarbiavimas tarp JAV lietuvių ir Lietuvos įgavo platesnius, bet ir taip pat daug komplikuotesnius pobūdžius. Okupacijos metu mes visi jautėmės daugiau ar mažiau kalbą už savo pavergtą tėvynę, bet dabar Lietuva gali pati už save kalbėti. Žinoma, kai mes buvome pripratę kištis į politiką, tai Lietuvai tapus laisvai ir turinčiai savo oficialius politikos atstovus, ne vienam iš mūsų buvo sunku leisti viską iš Vilniaus tvarkyti. Ne visi Lietuvos vyriausybės nariai ir ne visos Seimo partijos buvo lygiai priimtinos išeivijai. Be to, naujai atsistačiusios valstybės diplomatai turėjo pereiti tam tikrą mokymosi fazę, kuri ir dabar dar nėra pilnai

užbaigta. Tačiau mūsų išeivijos visuomenininkų bandomi duoti patarimai nevisada Lietuvos diplomatų priimami.

Tuo būdu mūsų bendra kalba politikoje per šį dešimtmetį yra pergyvenusi nemaža sutrikimų; jų yra ir dabar. Nors JAV lietuvių išeivija dabar yra davusi Lietuvai trejetą Seimo narių ir net prezidentą, vis dėlto tarp mūsų atsiranda daug nuomonių skirtumų, kurie turbūt buvo, yra ir bus neišvengiami. Čia jau turi įtakos ir politinės ideologijos bei socialinės teorijos. Lietuvoje vyksta demokratinis brendimas ir jis vyksta gana sparčiai, bet tam vis tiek reikia ir laiko ir kantrybės. O būtų taip gražu, jei mes, vietoj Lietuvos politikus „mokinę", pamažu sutiktume, kad juos jau šiek tiek „išmokinom", ir leistume jiems patiems savo įgytas žinias laisvai naudoti. Deja, tai yra sunku padaryti, nes politika yra visuomet surišta su galios ir specialių teisių turėjimu, kurių nė vienas nenori atsisakyti. Nėra abejonės, kad mes negalime uždaryti akis ir nekreipti dėmesio į kai kurių Lietuvos politikų daromas klaidas. Mes turime teisę ir pareigą išreikšti savo nuomonę. Bet tai galima daryti taip pat ir su tolerancija, ir diplomatiškai. Gaila, bet šių bruožų ne vienam iš mūsų trūksta: juk bendros kalbos neranda nei „grinoriai", nei „dypukai", nei „tarybukai".

Tarpusavio komunikacijos skirtumai

Žodinė komunikacija – kalbėjimasis tarp žmonių – yra galima tik tada, kai vienas kalba, o kitas klauso: kai abi pusės tuo pat metu kalba, vienas kito negirdi. O tada ir komunikacija tampa ne kalbėjimuosi, bet tik triukšmo kėlimu. Tenka pastebėti, kad mes, lietuviai, dažniausiai mėgstame sakyti, o ne klausytis. Tai turbūt yra mūsų visų bendras bruožas, kuris pasireiškia ne tik komunikacijoje tarp Lietuvos ir išeivijos, bet taip pat ir tarp pačios išeivijos atskirų grupių, organizacijų ir draugijų. Tereikia tik palyginti mūsų organizacijų suvažiavimus čia su Lietuvos Seimo debatais. Atrodo, kad norint bendrą kalbą rasti, mums pirmiausia reikia išmokti klausytis ir stengtis suprasti, ką kitas sako, arba, kaip vienas mano kolega yra pasakęs: „mums reikia daugiau naudoti ausis, negu burnas". O tuo tarpu Lietuvoje kivirčai, kritika, kaltinimai, vienas kito pažeminimai yra matomi ir kalbose, ir spaudoje, ir visoje žiniasklaidoje. Kai kurie galvoja, kadangi okupantai mus buvo privertę tylėti, tai dabar, kai tokios prievartos nėra, reikia atsikalbėti už visą praeitį... Praeityje lietuviai, kalbėdamiesi tarp savęs Lietuvoje ir kalbėdamiesi su mumis, naudojo taip vadinamą triaukštę komunikaciją. Sakydavo viena, galvodavo kita ir tikėjosi, kad klausytojas supras juos trečia prasme. Gal tai buvo reikalinga okupacijos metu, bet dabar turime viską į vieną aukštą nukelti ir tiesioginiai tiesa dalintis! Bet tam reiks laiko, kantrybės ir daug geros valios.

Per paskutinį dešimtmetį, kai man teko dėstyti Lietuvos universitetuose, ten pastebėjau gana įdomų dalyką. Komunikacija su jaunais

žmonėmis buvo daug lengvesnė ir paprastesnė negu su vyresniaisiais. Neseniai teko kalbėtis su keletu jaunesniosios kartos jau Amerikoje gimusių ir augusių lietuvių, kurie paskutiniais metais turėjo progą nuvažiuoti į Lietuvą. Jų kelionės buvo surištos daugiausia su konferencijomis, pasitarimais, ir jos buvo organizuotos ne lietuviškų organizacijų, bet amerikiečių. Nors jie vartojo gal kiek laužytą lietuvių kalbą ir mažai žinojo apie dabartinės Lietuvos politiką, jie savo kolegų Lietuvoje buvo priimti labai nuoširdžiai ir grįžo namo pilni entuziazmo, pasiryžę vėl ten važiuoti. Kyla klausimas, kodėl jie taip lengvai su savo bendraamžiais komunikavo, kada mes, vyresnioji karta, dažnai turime nemalonių patyrimų. Vienas kolega man sakė, kad ta jaunesnioji karta apie Lietuvą nedaug težino, tad jiems galima lengvai „akis apmuilinti" ir nieko tikslaus neparodyti bei nepasakyti. Deja, šitoks paaiškinimas nėra priimtinas. Tie jaunesnieji, apie kuriuos kalbu, yra aukšto išsilavinimo ir jie užima svarbias vadovaujančias vietas Amerikoje. Dėl to laikyti juos naiviais nėra pagrindo. Tai kodėl jiems yra lengviau rasti bendrą kalbą Lietuvoje? Leiskit paspėlioti.

Tokie čia gimę ir augę jaunesnieji profesionalai vyksta į Lietuvą be jokių įtarinėjimų ir be jokių siekių „kitus pamokinti". Susitikę savo kolegas, jie juos laiko sau lygiais, pagarbos vertais žmonėmis. Jie kalbasi tiesiai ir klausydamiesi neieško specialių minčių „tarp eilučių". Jie santykius vienų su kitais neremia istorija, politine praeitimi ar ekonomine dabartimi. Savo pasikalbėjimuose jie paliečia ir ideologines temas, bet nesidomi nei LDDP, nei Brazausku, nei Landsbergiu ir net nei Adamkum. Ir taip jų komunikacija vyksta be to „praeities bagažo", kurio mes negalime nusikratyti nei šioje, nei anoje Atlanto pusėje. Daugumoje jie nepriklauso mūsų visuomeninėms organizacijoms ir net jomis nesidomi. Tačiau jie duoda mums stebėtiną pavyzdį, kurio mes patys turbūt jau vargu begalėsime pasiekti. Nuvykę į Lietuvą jie randa sau namų nuotaiką, nors ten jie anksčiau net nėra buvę, o mes, ten gimę ir augę, sugrįžę namų jau neberandame. Ir gal tai yra dėl to, kad mes ten ieškome Lietuvos tokios, kokią palikome ir kurios jau dabar nėra ir niekad nebus. Mane šitai labai džiugina, nes jaunimo sugebėjimas rasti bendrą kalbą su Lietuva duoda daug vilčių ir mūsų, ir Lietuvos ateičiai. Man tik kyla susirūpinimas, kodėl mes neturime jų savo tarpe. Kodėl šių jaunųjų nėra mūsų visuomeninėse organizacijose? Nežinau, ar yra jų mūsų ideologiniuose sambūriuose, kaip skautuose, ateitininkuose ar šviesininkuose? Ir čia susirūpinti tikrai reikia.

Išvados ir siūlymai

Trumpai pažvelgę į JAV lietuvių ir Lietuvos lietuvių psichologinius skirtumus, nenustebkime, kad tarp mūsų vis dar yra ir bus komunikacijos problemų. Šioms problemoms nugalėti arba bent sumažinti reikės lai-

ko, kantrybės ir abipusio noro sustiprinti bendradarbiavimą. Šiuo metu galima padaryti tokias išvadas:

1. Dabar vykstantis bendradarbiavimas tarp JAV lietuvių ir Lietuvos organizacinėje ir valstybinėje plotmėse rodo šiek tiek sėkmės, bet taip pat ir daug spragų. Geriau atrodo bendradarbiavimas ekonominėje, mokslinėje ir kultūrinėje srityse, bet daug sunkumų yra politikoje.

2. Tiesioginiai ir individualūs kontaktai tarp žmonių čia ir ten vis dar tebėra surišti su nepasitikėjimu, įtarinėjimu ir nuoširdumo stoka. Geri asmeniniai santykiai negali išsivystyti remiantis vien bizniu, konsumerizmu ir hedonizmu. Galime vieni kitus gerai vaišinti, dovanomis pasikeisti, savo automobiliais po paplūdymius vieni kitus pavežioti, bet tokie patyrimai gilesnių ryšių nesukurs.

3. Lietuva vis dar sunkiai kratosi sovietinių pasichologinių palaikų, kurie yra sunaikinę savigarbą, kitų žmonių gerbimą ir norą ideologiniams siekiams. Kaip minėjome, net ten gyvenantys galvojantys politiniai vadai skatina daugiau dirbti „proto ir dvasios išlaisvinimui".

4. Atrodo, kad jaunesniosios kartos atstovai tarp savęs randa bendresnę kalbą, negu vyresnioji karta, kurios šaknys yra iš Lietuvos, ir kur turbūt daugelis grįžtų savo amžiaus užbaigti, jei tik jie rastų tam sąlygas. Mums skaudu tai girdėti, bet tai yra faktas, kurio turbūt greit nepakeisime.

Ir keletas pasiūlymų ateičiai:

1. JAV lietuviams reikia stengtis susirasti bendrą kalbą tarp savęs. Reikia stengtis labiau išlyginti komunikaciją tarp visų trijų bangų atstovų. Mano nuomone, tai būtų galima padaryti remiantis daugiau jaunesniosios kartos atstovais, nors susikalbėjimui iš pradžių ir anglų kalbą reikėtų pavartoti. Tada gal jie ir lietuviškai daugiau pramokti norės. Juk tokių pavyzdžių jau yra nemaža. O naujausiai čia atvykstantiems reikėtų gal didesnės mūsų pagalbos, kurios negaudami, jie, be abejo, be jos apsieis, bet tai niekam nepadės.

2. Pasikeitimai mokslininkais, dėstytojais, kultūrininkais daug padeda mūsų bendradarbiavimui ir tai reikia skatinti. Ypač svarbu, kad jaunesniosios kartos įvairių sričių atstovai pastiprintų savo tarpusavius kontaktus. Asmeniniai kontaktai su savo kolegomis Lietuvoje yra labai svarbūs ir duoda gerų vilčių.

3. Reikia sustiprinti ideologinių sąjūdžių bendravimą su savo bendraminčiais Lietuvoje. Tai gali daug prisidėti prie tenykščių žmonių dvasinio ir moralinio atgimimo. Jaunimas ten ieško būdų užpildyti sovietų sukurtą dvasinę ir ideologinę tuštumą, kurią gana greit galėtų užpildyti krikščioniškas humanizmas, skirdamas daug dėmesio moraliniams principams, etikai, savigarbai, Dievo ir artimo meilei.

4. Reikia įtraukti daugiau jaunimo į lietuviškos veiklos gretas. Atsi-

minkime, kad ir mūsų karta turėjo daug sunkumų reikštis lietuviškoje veikloje. Dažnai buvome laikomi „vaikais". Ar ir mes neleisime savo vaikams užaugti? Juk kai kurie jų jau ir penkiasdešimt metų yra peržengę. Leiskim tiems užaugusiems, kuriuos mes vis jaunimu vadiname, įsilieti į lietuviško gyvenimo eiles. Lietuvoje tai jau vyksta: pažvelkime, kas sudaro ten vyriausybę, kas tvarko žiniasklaidą ir kas verslui vadovauja. Mūsų žmonės 50-ties metų yra laikomi jaunais, o Lietuvoje trisdešimtmečiai jau gali būti ministrais, ambasadoriais ir bankininkais.

5. Garsusis Erik Erikson yra pasakęs, kad didžiausia šio amžiaus nelaimė tai yra priversti žmones prarasti savo gimtines ir tapti emigrantais. Šiuo metu pasaulyje vyksta masinė migracija, kuri yra padariusi milijonus žmonių benamiais ir bešakniais. Prie tokių migrantų ir mes visi priklausome. Tam tikra prasme prie jų ir visa mūsų tauta priklauso. Bet ten dar yra likusi grupė žmonių, kuri savo šaknų nėra praradusi, kuri tautai duoda pastovumo ženklą. Prie šios grupės mums ir reikėtų jungtis. Yra Lietuvoje ir gerų, tvirtų žmonių; jų yra ir išeivijoje. Tad mums visiems reikia atverti akis ir širdis ir ištiesti vieni kitiems rankas.

Dainava. Besiklausant paskaitos. Pirmoje eilėje iš dešinės - V.Kamantas, dr. Z. Brinkis, kun. A. Paliokas, dr. A. Musteikis.(Nuotr. J. Urbono)

SUVOKIME SAVE IR SAVO PAVELDĄ!

LIŪDA RUGIENIENĖ

ETNINĖS kultūros suvokimas ir išlaikymas bei tautinio identiteto išvystymas yra vienas iš svarbiausių klausimų, liečiančių šiandien ne tik nepriklausomybę atstačiusią Lietuvą, bet ir mus pačius išeivijoje. Mes vis dar nesame išsiryškinę, kodėl šitas klausimas yra svarbus, kodėl mums reikia dirbti kartu; nesusitarę, ką mes sakysime savo jaunesniajai priaugančiai kartai, kaip mes ją įtikinsime, kad išliktų lietuviais. Negi leisime jiems ištirpti svetimo krašto katile, o patys pasitenkinsime vien lengvo pobūdžio socialia veikla be sąžinę griaužiančio jausmo, kad privalome ką nors sugrąžinti bendruomenei, perduoti jaunesniems tai, ką esame išmokę, pasidalinti tuo, ką esame gavę. Mes nesielgiame kaip žydai. Tikiuosi, kad JAV Lietuvių Bendruomenės ruošiamoje konferencijoje spalio mėnesį Clevelande šie mūsų visuomenei jautrūs klausimai bus paliesti. Tik drąsiai įvertinę padėtį, galėsime pradėti prasmingus ir realius planus ateičiai.

Tautinio identiteto krizė yra jaučiama ne tik Lietuvoje, bet ir pas mus. Ji turbūt liečia viso pasaulio lietuvius. Išeivijoje ji prasidėjo po Lietuvos nepriklausomybės atstatymo, kuomet dingo aiškus mūsų darbų ir veiklos tikslas. Dabar kartais vieni kitus kaltiname, kad nenustatome savo veiklos krypties, ne į svarbiausius reikalus kreipiame pagrindinį dėmesį. O jis vieniems yra švietimas, kitiems kultūra, tretiems politika, socialinė veikla ir taip toliau. Nesame išsprendę vieno pagrindinio klausimo - mūsų , kaip bendruomenės, pažiūros į gyvenimą Lietuvai nepriklausomybę atstačius. Žinoma, jei save laikytume kosmopolitais, tai mums Lietuva nereikalinga. Tačiau, jei tautinę kultūrą laikome svarbia žmogaus vystymosi procese ir visame gyvenime, tuomet turime ją ir ugdyti. Kaip naujagimiui yra reikalinga prisirišti prie artimo žmogaus, ypač motinos, nes kitu atveju jis nesugeba mylėti, tai ir subrendusiam žmogui yra svarbu prisirišti prie tautos, pažinti jos kultūrą, ją pamilti. Ir jei neprisirišime prie savosios tautos - neišsilaikysime. Svetimame krašte lietuvišką kultūrą, atskirtą nuo Lietuvos, yra sunku išvystyti, nes aiškiai trūksta kultūrininkų, lituanistų, intelektualų. Norime ar nenorime, atramą turime rasti Lietuvoje, tačiau tai priklausys ir nuo to, kaip pati Lietuva išspręs savo etninės kultūros klausimą. Jei Lietuva pasitenkins kosmopolitizmu, jei valstybė nerems etninės kultūros išlaikymo, - tokiu atveju mums ir mūsų jaunajai kartai Lietuva nebus įdomi, nes visa tai gali rasti

---

Paskaita 42-rojoje Lietuviškų studijų savaitėje, Dainavoje, 1998.08.20.

LFB studijų savaitės metu Lietuvių Bendruomenės ateitį svarstė: iš k. - PLB pirm. V. Kamantas, dr. Z. Brinkis, straipsnio autorė L. Rugienienė, JAV LB valdybos pirm. R. Narušienė. (Nuotr.J. Urbono)

ir čia, Amerikoje, arba kur kitur pasaulyje. Gal liks ji patraukli tik kaip turistinis kraštas, kur gali susikalbėti lietuviškai, bet greit ir lietuvių kalbos nebereikės, nes Lietuvos jaunimas kalbės angliškai, panašiai kaip ir kitur Europoje.

Lietuvos Respublikos Seimo ir JAV Lietuvių Bendruomenės atstovų komisijos pirmąjame posėdyje bandėme išryškinti, kiek mums, JAV lietuviams, yra ypatingai svarbus etninės kultūros suvokimas ir išlaikymas ir kad toje srityje norime glaudžiai bendradarbiauti su Lietuva, išvystyti bendrus projektus. Tačiau tuomet dar pilnai nesupratome Seimo atstovų reakcijos. Tik vėliau išryškėjo, kad tuometinis Seimas ir tuometinė vyriausybė dar nebuvo suformavusi šiuo klausimu vienokios ar kitokios nuomonės. Suprantama, tuo metu gal dar tai ir nebuvo svarbiausias klausimas tarp visų kitų valstybinių reikalų. Jis toks gal nėra ir iki šios dienos. Darbų ir rūpesčių Lietuvoje netrūksta. Sudėtingos problemos veja viena kitą, sunku nustatyti, kas svarbiau, o pinigų ir kvalifikuotų asmenų joms spręsti nuolatos stinga.

VIENAME Komisijos posėdyje Seime, kuomet svarstėme Pietryčių Lietuvos mokyklų problemas, dalyvavęs Lietuvių etninės kultūros draugijos pirmininkas Rimantas Klimas davė man leidinį "Etninė kultūra atkurtoje Lietuvos Respublikoje". Leidinys išleistas 1997 metais. Jame išspausdintos šios draugijos konferencijos paskaitos,gerai pavaizduojančios etninės kultūros padėtį dabartinėje Lietuvoje. Tai, ką toliau cituo-

siu, bus paimta iš šio leidinio.

Toje Lietuvių etninės kultūros konferencijoje buvo kalbama šiais klausimais: apie etniškumo vietą visuomenėje (Petras Kalnius); apie gyvąją kalbą (Vytautas Vitkauskas ir Jonas Klimavičius); etninės muzikos išsaugojimą (Rimantas Astrauskas); apie etninės kultūros ugdymą mokyklose (Irena Čepienė, Jor as Trinkūnas, Rūta Grumadaitė); apie tautinį kostiumą šiandien (Elena Matulionienė); apie etninę krikščioniškąją kultūrą Lietuvos Respublikoje (Alfonsas Motūzas) ir daug kitų etninę kultūrą liečiančių temų.

Kad vyriausybei etninė kultūra nėra svarbiausias reikalas, liudija savo straipsnio "Etninės kultūros organizacinės formos šiandien" autorė Vida Šatkauskienė. Ji rašo: "Atskyrus Kultūros ministeriją nuo Švietimo ir mokslo ministerijos, sumažėjo kultūros, tuo pačiu ir etninės kultūros institucijų, specialistų įtaka mokyklai. 1994 metais Kultūros ministerijoje panaikinus Etninės kultūros skyrių, liko vieno specialisto, atsakingo už etninę kultūrą, etatas... Etninės kultūros globos taryba nebeveikia... Etninės kultūros ekspertų komisijos įgaliojimai neapibrėžti, todėl ji neturi realios įtakos nei strateginiu, nei finansiniu atžvilgiu". Lietuvoje veikia apie 80 įvairių organizacijų, kurios yra susijusios su etnine kultūra. 1995 metais joms buvo paskirta 436 tūkstančiai litų, iš jų 200 tūkstančių Tautos namų įkūrimui, tad etninei veiklai pasiliko nepaprastai menka suma. Ar tie reikalai dabar pagerėję - sunku pasakyti.

Šiandieną Lietuvoje pro atviras duris ir langus, per lengvai prieinamas komunikacijos priemones skverbiasi kosmopolitizmas, kuriam sovietizmas ir marksizmas paruošė puikią dirvą. Jaunoji karta veržte veržiasi į anksčiau draustą pasaulį, kur randa "platų mąstymą", toleranciją. Prisirišimas prie vienos etninės grupės daugeliui reiškia neprogresyvumą, atsilikimą, ypač, kad lietuvių etninė kultūra dažnai sutapatinama su kaimu. Gintaras, linas, meistrų dirbiniai nevertinami, nes jie reprezentuoja kaimą, atseit, yra paprasti. Į simboliką nesigilinama.Neseniai teko kalbėtis su viena aukštojo mokslo institucijos dėstytoja, kuri, atrodo, Lietuvą myli ir yra nuoširdi patriotė. O tačiau ji man taip aiškino: "Jūs Lietuvą norite matyti, kaip didelį kaimą, nes jūs tokią Lietuvą atsimenate. Jūs norite, kad mes vaikščiotume su austiniais rūbais, pasipuošę gintarais ir gyventume namuose su šiaudiniais stogais. Mums kaimas visai neįdomus". Kai mėginau jai aiškinti, kad esame tauta penkių ar daugiau tūkstančių metų senumo, su savita kalba, papročiais, mąstysena, nemanau, kad ji suprato, apie ką aš kalbu - apie tą dvasinį pasaulį, kurio ji nepažįsta.

ĮDOMIAI ir gana grubiai naujuosius kosmopolitus apibūdina Juozas Algimantas Krikštopaitis savo straipsnyje "Etninė savimonė - niekinama, bet vis neprarandanti vilties". Jis rašo, kad kosmopolitai save laiko elitine

intelektualų grupe, todėl "...jiems esą lemta nešti sunkią 'visuomenės gelbėjimo' ir pranašų misijos naštą. Šiek tiek pasiblaškę plačiajame pasaulyje, pavartę knygas, iškalbingi vyrai ryžosi mūsų etninės kultūros puoselėtojus apkaltinti nacionaliniu fundamentalizmu, mesionizmu, utopizmu, pašaipiai juos pavadindami apgailėtinais provincialais, nežinančiais, kas naujo ir reikšmingo atsirado Vakaruose. Imituojant postmodernistinę manierą, tyčiojamasi iš šventų etninei savimonei simbolių, visa tai vadinant kritiniu požiūriu ir laisvo , liberalaus žmogaus atsivėrimu civilizuotam pasauliui. Liūdniausia tai, kad istorijos, etnologijos žinovai ir ištikimi etnoso kultūrai žmonės susigūžė, laukdami naujų kirčių. Negirdėti, kad nors vienas tikras humanitaras išdrįstų viešai ginti savo principus".

Diskutuodamas etniškumo vietą Lietuvos visuomenėje, Petras Kalnius požiūrį į etniškumą suskirsto taip: " Pirmasis - antikolonijinis, išsivaduojamasis, Lietuvoje turintis senas tradicijas, keliantis etniškumą virš ekonominių dalykų arba juos sulyginantis, propaguojantis siekimą gyventi pagal savo įstatymus ir papročius, siekimą turėti tėvynę ir protėvių paliktą kultūrinį savitumą. Antrasis - vakarietiškas, liberalus, socialiniams dalykams teikiantis pirmenybę prieš etniškumą. Trečiasis - tai 50 metų Lietuvoje oficialiai viešpatavęs marksistinis, čia įgavęs 'zimaniškąją' atmainą, šiuo metu atvirai su marksizmo vėliava nesireiškiantis, bet viešuose pasisakymuose dangstomas vakarietiškai liberalia etniškumo samprata. Ketvirtasis - neaiškios kilmės jaunalietuviškasis, neturintis jokių etnokultūrinių aspiracijų, bet turintis aiškius politinius siekius pasinaudoti primityviai etniškumą suvokiančia tautos dalimi".

Kalbėdamas apie gyvąją kalbą, apie barbarizmus ir kitas kalbos negeroves, Vytautas Vitkauskas tame leidinyje aiškina, kad lietuvių kalboje anksčiau buvęs griežtai skiriamas žmonių ir gyvūnų pasaulis, o dabar dažnai viskas sumaišoma. Anksčiau mirdavo tik žmogus, dar šventoji bitė, o dabar jau miršta ir šuniukai, katytės, varnos, karvės. Jie anksčiau dvėsdavo, stipdavo, nusibaigdavo. Valgydavo tik žmonės, o dabar ir gyvuliai valgo. Maistas buvo tik žmonėms ir bitėms, o kiaulėms - jovalas, paukščiams - lesalas, katėms ir šunims - lakalas ar ėdalas. Nėščios dabar jau darosi katės, kalės, net žiurkės, ir kaip garbingos moterys gimdo.

Labai įdomus Jono Klimavičiaus straipsnis "Kaip stabilizuojasi kalba". Jo pabaigoje rašoma: "Tauta negaluoja, kalba neatsigauna. Pakilimas ar nuosmukis? Betgi atsakymas įgiedotas: stabi-liza-cija. Šitai pozicijai oponuoja opozicija, bet ji nedisponuoja konsoliduotu potencialu. Situacija be alternatyvos. Iniciatyva be perspektyvos. Tokios realijos..."

Verta dar pateikti ir keletą filosofo Romualdo Ozolo minčių, paimtų iš šio leidinio. Straipsnyje "Lietuvių etnosas ir tautinės kultūros politika atkurtoje Lietuvos Respublikoje" jis rašo: "Atsiribojimas santykyje su pasaulio dvasia čia netinka, nes tai vergaujančiųjų elgesio stereotipas. Ne-

tinka ir skandinimasis pasaulio dvasioje - tai nuo laisvės girto vergo būsena. Supratimas, kas yra kas ir kaip turi būti, ir susitarimas tarp savųjų, veikiančių kaip subjektas, yra sveiko tautos būvio garantija, minimum - etniškumo, kaip įveikimo ir kaip laisvės atvėrimo galimybė...Tačiau naujoji Lietuva tautos intelektinio (lietuviškai - supratiminio arba supratimo sugebėjimo) poreikio nesustiprino nė per nagutį. Tai mūsų neatidėliotinas milžiniškas darbas pagrindines jėgas ir išteklius skiriant visų pirma švietimui".

Čia tik kelios toje konferencijoje išreikštos mintys, labai įdomios ir vertos gilaus mūsų dėmesio. Manau, kad etninės kultūros išlaikymo klausimas turėtų daugiau būti diskutuojamas ir mūsų pačių suvažiavimuose, seminaruose, stovyklose, gal net atsikviečiant etninės kultūros žinovus iš Lietuvos.

PABAIGAI norėčiau padaryti keletą išvadų:

Pirma, baigusiems Lietuvoje marksistines mokyklas asmenims yra lengvai suprantamas vakarietiškai liberalus, socialiniams dalykams pirmenybę teikiantis mąstymas.

Antra, daugumas Lietuvos gyventojų etninės kultūros išlaikymo reikalingumo nesuvokia, nesuvokia ir savo tautos unikalumo kaip kūrybos, išminties šaltinio, nežino istorijos ir todėl praeities nebrangina, nevertina net genocido aukų , nes nesuvokia kokia kaina jiems buvo perkama laisvė.

Trečia, valstybė etninės kultūros išlaikymu mažai rūpinasi. Šiam reikalui nedaug skiria lėšų ir dėmesio, nes kai kurie Lietuvos valstybės pareigūnai tebėra labai stipriai persiėmę kosmopolitizmo idėjomis.

Ketvirta, išeivijoje mums yra būtina akcentuoti etninės kultūros svarbą, nes čia glūdi mūsų išsilaikymo stiprybė. Turime geriau ir stipriau susipažinti su savo tautos ištakomis ir jas suvokti, kad patys būtume kūrybingesni, įdomesni, kad nepasiliktume vien "kugelio kepėjais ir cepelinų virėjais bei valgytojais", kurie penkiasdešimt metų tuos pačius renginius vienodai rengia. Turime surasti prasmingesnius veiklos būdus, kurie sudomintų mūsų jaunimą, o tai galėsime padaryti tik dirbdami kartu su Lietuva. Jei išsiaiškinsime skirtumus, tai tuos skirtumus ir įveiksime. Kelias į Lietuvą vis trumpėja. Per internetą pasiekti Lietuvą trunka vos keletą minučių. Atsiveria įvairiausios galimybės, kada sėdėdamas namie gali bendrauti su viso pasaulio lietuviais. Lietuva jau nebėra "už jūrių marių, už vandenėlių..." Iš Lietuvos šaltinėlių galime pasisemti ne vien tik sentimentų, bet ir išminties, idėjų kūrybai, veiklai ir pasiryžimo ateičiai.

Mes mokėsim gyventi!

VYTAUTAS VOVERIS

Vaikystėje ilgai negalėjau suprasti vieno dalyko: mokytojai mums kaldavo į galvas pasakas apie šauniųjų tarybinių partizanų žygdarbius, apie visokius koševojus ir melnikaites, tačiau už mokyklos slenksčio girdėdavau atvirkščiai. Tėviškėje, Dzūkijos kaimeliuose ir vienkiemiuose, tuos tarybinius partizanus kažkodėl vadino rusų banditais, o štai "buržuazinius nacionalistus" - Lietuvos partizanais. Močiutė, negalėdama suvaldyti padykusių anūkų, gąsdindavo: "Pagaus jus enkavedistai, tada žinosit". Kas tie enkavedistai ir kas tie Lietuvos partizanai? - niekaip negalėjau tada suprasti. Ar partizanais vadina "banditus", kurie, kaip laikraščiai rašė, mokytojai aiškino, plėšikavo, žudė žmones, o narsūs liaudies gynėjai juos gaudė? Kodėl žmonės tais "banditais" nesipiktina, nesmerkia, o "liaudies gynėjus" vadina stribais. Šis žodis jau ir vaikui atrodė kažkaip svetimas, nemalonus, niekinantis.

Mūsų kaime buvo tik vienas stribas, ir tas, kaip vėliau supratau, netikras. Mano tėvas su juo draugavo, kartu kolchozo ūkyje dirbo, tuo pačiu arkliu savus arus, vadinamus "darželiais" apsidirbdavo. Ir čia man buvo daug neaiškumų. Kaimynas - liaudies gynėjas, tačiau keikia sovietų valdžią net susiriesdamas, o tėvas taigi miške buvo. Tačiau abu sutardavo puikiausiai. Šiandien, žinodamas partizanų judėjimo istoriją, aš nedrįsčiau tėvo pavadinti tikru partizanu. Apie tuos laikus jis mažai kalbėdavo, aš ir neklausinėjau, o šiandien jau nepaklausiu. Žinau, kad prasidėjus antrajai sovietų okupacijai, beveik visi jauni kaimo vyrai išėjo į mišką. Jie slapstėsi, nenorėjo tarnauti rusų kariuomenėje, nes tikėjo, kad Amerika greit sumuš rusus. Tik dalis vėliau tapo tikrais partizanais, kiti grįžo namo, kai kurie atsidūrė Sibire.

Kaimyno istorija kitokia. Kai dauguma kaimo vyrų patraukė į mišką, šis kažkokiu būdu atsirado stribų gretose. Kartą partizanai patykojo jo, grįžusio iš valsčiaus namo. Kaimyno pasakojimą puikiai prisimenu ir šiandien: "Pilna pirkia priėjo - su milinėm, lietuviškom kepurėm - tikra kariuomenė. Atiduok, sako, šautuvą, - atidaviau, o jie apžiūrėjo ir sako: menkas ginklas, mūsų geresni. Liepia batus nusiauti, šaltas prakaitas išpylė - dabar tai jau viskas, nusives kur už tvarto ir nudės. Bet vadas duoda man šautuvą, aš netikiu savo akimis, ir sako - bėgte į valsčių. Nubėgsi, šautuvą atiduosi ir dumk namo, mes tavęs lauksim. Ir bėk visą kelią - mūsų žmonės matys. Iki Onuškio dešimt kilometrų, ruduo, pašąlę, gruodas. Nubėgau, mečiau šautuvą ir atgal. Basas. Ot buvo sportas".

Tėvas klausydamasis juokėsi. Miške buvo tvarka - sakė. Kartą atjojęs į partizanų stovyklą Žaibas. Net nuo arklio nenulipęs, apsidairė ir

Vyr. ltn. Vytautas Voveris, šio straipsnio autorius, dirba Savanorių pajėgų štabe, domisi Lietuvos kariuomenės bei partizanų kovų istorija, renka biografines žinias apie partizanų vadus ir ruošiasi visa tai išleisti atskira knyga.

---

sušuko: "Šitas vagis dar čia?" Išsitraukė pistoletą ir nušovė. Tas bernas, pasirodo, buvo paleistas namo, sakėsi reikią pievą nušienauti, o iš tikrųjų namie jo nė nebūta. Nusibeldė į kažkurį kaimą, apiplėšė sodybą, ūkininkui ranką peršovė. Žmonės pasiskundė Žaibui. Tėvas apie Žaibą atsiliepdavo, esą buvęs labai griežtas, bet teisingas.

Žmonės skyrė tikrus partizanus nuo apsišaukėlių. Ne kartą girdėjau pasakojimus apie tris brolius, prisimenu ir pavardes, bet tiek to. Jie bastėsi po miškus apsimetę partizanais, o iš tikrųjų buvo paprasčiausi plėšikai. Partizanai juos sugavo ir nubaudė. Suprantama, kad šių broliukų nusikaltimus sovietiniai propagandistai priskyrė partizanams.

Žaibo, Vanago, Žalio Velnio, Vilko vardus vaikystėje girdėdavau dažnai. Buvo vyrai, sakydavo. Viskas atrodė paslaptinga, romantiška, priešinga oficialiajai propagandai, kuri, šito deja nenuneigsi, darė įtaką , ypač mokykloje. Buvo stengiamasi išaukštinti sovietinius partizanus, nes juk reikėjo ką nors priešpastatyti "buržuaziniams nacionalistams". Neseniai iš mokyklos bibliotekos parsinešiau knygą "Rūdninkų girios partizanai". Joje minimas ir mūsų kraštas. Senelis susidomėjo: "O apie Bakaloriškes ten ar rašoma?" Netoliese esantį Bakaloriškių kaimą sudegino sovietiniai partizanai.

Senelis turėjo keliolika hektarų smėlynų. Gyveno vargingai, karo metais buvo dar sunkiau. Ir štai prieš Kalėdas vienkiemį užgriuvo sovietiniai partizanai. Pasiėmė vienintelius aulinius batus, kailinius. Senelis kentėjo, tačiau, kai plėšikai pasuko į tvartą, neištvėrė. Kiaulė buvo tik viena, jeigu ją paims, šeima visiems metams lieka be mėsos.Taip ir buvo, kiaulę nušovė, mėsą pasiėmė, o "šykštuolį mužiką", nenorintį padėti raudoniesiems, patiesė kieme ant sniego, vadeiva išsitraukė iš už bato aulo rimbą ir įkrėtė seneliui "klasinio sąmoningumo". Pasityčiodami dar ir raštelį parašė, esą kiaulę pilietis toks ir toks padovanojo sovietiniams partizanams. Ir pasirašė: būrio vadas Greitas. Šitą Greitą senelis minėjo iki savo gyvenimo pabaigos, o aš pasidomėjau, kas jis per vienas. Tai buvo Albertas Barauskas, vėliau sovietų okupacinėje administracijoje užėmęs ganėtinai aukštas pareigas.

Sovietiniai partizanai Dzūkijoje buvo svetimi, žmonės jų nerėmė, priešingai, kaimuose kūrėsi savisaugos daliniai. Vargu ar rastume tokį kaimą, iš kurio nors vienas vyras nebūtų išėjęs į mišką. Reikėjo juk kaip nors gintis nuo rusiškai kalbančių teroristų. Stribai buvo aklas valdžios įrankis, jie buvo tikri tautos naikintojai, genocido vykdytojai.

Žmonės dainavo Lietuvos partizanų dainas. Stribų dainų niekas nedainavo, jų ir nebuvo. Stribai dainų nekūrė, kaip šiandien jų nekuria bankų vagys ir reketininkai.

Sovietinės valdžios juodoji propaganda iš vienos pusės ir paprastų žmonių požiūris į partizanus iš kitos pusės daugelį jaunų žmonių , gimusių jau po partizaninio karo, skatino susimąstyti, patiems ieškoti tiesos, domėtis Lietuvos istorija ir kritiškai vertinti sovietinių autorių knygas. Netgi serijoje "Faktai kaltina" leidžiamos knygos, kuriose daugybė kraują stingdančių žudynių aprašymų, didesnio poveikio nedarė. Sunku tais "faktais" buvo patikėti, kai čia pat pateikiamos tų "žiauriųjų banditų" biografijos: Juozas Vitkus - pulkininkas, karo mokyklos dėstytojas; Adolfas Ramanauskas - mokytojas; Juozas Lukša - architektas; Justinas Lelešius - kunigas. Čia kažkas ne taip. Reikia būti visišku kvailiu, jog patikėtum, kad mokytojai ir kunigai išėjo į miškus žmonių žudyti. Knygose visi Lietuvos partizanai - kraugeriai ir banditai, o liaudies gynėjai - taurūs kovotojai, bet va senuką eigulį iš gretimo kaimo užmušė valsčiaus NKVD viršininkas. Komunistinė propaganda buvo tokia primityvi, kad kuo daugiau tų "dokumentinių" knygų skaitei, tuo mažiau joms tikėjai.

Sovietinės okupacijos metais apie partizanus žinojome nedaug, nebuvo bendro vaizdo. Okupantai labiausiai slėpė partizaninio judėjimo organizacines struktūras, nes pripažinus, kad partizanai - organizuotas sąjūdis, turintis centralizuotą vadovybę, savo statutus, leidęs laikraščius, netgi knygas, - visa tai pripažinus, kalbos apie banditų gaujas būtų atrodžiusios tiesiog juokingomis. Štai kodėl komunistai neleido Lietuvoje gyventi likusiems gyviems partizanų vadams. Iškentėję kalėjimus ir konclagerius, jie turėjo pasilikti Rusijoje, geriausiu atveju pavykdavo įsikurti Karaliaučiaus srityje, tik jokiu būdu ne Lietuvoje. Kodėl neleido? Juk negalvojo, kad grįžę vadai vėl išves vyrus į miškus. Bijojo, kad iš vadų, nors ir žemiausio rango, žmonėms būtų lengva sužinoti tiesą apie laisvės kovotojus, jų tikslus, kovos būdus, partizaninio sąjūdžio struktūras. Kitas dalykas, Lietuvoje buvo išslapstyti įvairūs partizanų dokumentai, pogrindinė literatūra. Grįžusieji bandys visa tai gelbėti, išsaugoti ateities kartoms, istorijai. O tai baisesnis ginklas už partijos istorikų "monografijas" ir Petkevičiaus ar Bieliausko romanus.Todėl ir neleido jiems grįžti.

Eina aštuntieji nepriklausomo gyvenimo metai. Šiemet Seimas pagaliau pripažino partizanus Lietuvos kariais, savanoriais kūrėjais. Ilgokai teko to laukti Nedaug jų, gyvų istorijos liudytojų jau ir belikę. Jie lankosi mokyklose, kariniuose daliniuose, ir kiekvienas toks susitikimas yra svarbesnis už storiausią knygą. Knyga išliks, neprapuls, o štai žmogaus kitą kartą gali ir nebesutikti.

Klausantis partizanų pasakojimų , kalbantis su jais, man vis krebžda galvoje vienas klausimas, kurio niekada neištariu: ar jie dabar laimingi?

Taip, jie liko gyvi, ištvėrė visas kančias, pažeminimus ir sulaukė nepriklausomybės. Bet ar jie džiaugiasi matydami šiandieninę Lietuvą? Ar jie laimingi, matydami mažėjančią, sergančią tautą, jaunimo emigraciją, nusikalstamumą, korupciją, valdžios bejėgiškumą? Ar apie tokią Lietuvą svajojo šaldami bunkeriuose, nešdami sužeistą draugą iš mūšio, kankinami NKVD budelių, badmiriaudami sovietiniuose konclageriuose? Ar jie laimingi stebėdami dabartinio jaunimo abejingumą, cinizmą, pinigų kultą? Nedrįstu klausti, nes žinau atsakymą.

Valstybė yra tautos namai. O jeigu tuose namuose nejauku, nemiela, nesmagu? Kas dėlto kaltas? Valdžia bloga? O gal mes tik tokios valdžios teverti? Lietuvių kalba dar netapo valstybine, o štai anglų jau čia pat ir ji tampa beveik tuo, kuo buvo rusų kalba okupacijos metais. Purvo banga, vadinamoji "masinė kultūra", užplūdusi mūsų kraštą pastaraisiais metais...Netikiu, kad partizanai už tokią Lietuvą kovojo.

Jie kovojo už Lietuvą, kurioje vyrauja lietuvių kalba, klesti lietuviška kultūra, kur valstietis ramiai dirba savo laukus, o miestelėnas nebijo vakare išeiti į gatvę, nes žino, kad niekas jo neužpuls, neapiplėš... Jie kovojo už valstybę, kuri saugo savo sienas ir mokesčių mokėtojų pinigais ne pabėgėlių centrus sienos pažeidėjams ir visokiems klajokliams kuria, o remia jaunas ir daugiavaikes šeimas, nes tauta turi augti, didėti. Tokios valstybės menininkai ne užsieniuose duonos kąsnio ieško, o kuria lietuvišką meną tėvynėje, sportininkai Lietuvos garbę gina, o ne Amerikos ar Vokietijos pilietybės prašinėja. Lietuviškas jaunimas stiprus, darbštus ir myli savo Tėvynę taip, kaip ją mylėjo partizanai, kurie tada irgi buvo jauni ir norėjo gyventi ne vergovėje, o laisvoje Lietuvoje, norėjo dirbti, o ne rankas ištiesus išmaldos, kad ir labdara vadinamos, prašinėti.

Kas, jeigu ne Juozas Lukša-Daumantas, palikęs savo jauną žmoną Paryžiuje ir grįžęs į Lietuvą kovoti ir žūti, ne poetė Diana Glemžaitė, išėjusi į partizanų būrį ir išdidžiai pareiškusi: "Mes mokėsim numirti" - turi būti pavyzdžiu šių dienų jaunimui. Skaitant partizanų dienoraščius, eilėraščius, žvelgiant į jų jaunus veidus nuotraukose, taip norėtųsi, kad kiekvienas lietuvis galėtų pasakyti: "Jūs mokėjot numirti už Lietuvą, o mes mokėsim gyventi laisvoje Tėvynėje. Mes suprojektuosim ir pastatysim namus, kurių nepastatė Daumantas, parašysim eilėraščius, kurių nesuspėjo parašyti Diana Glemžaitė ir Bronius Krivickas, atkursim soduose skendinčias sodybas, kurias išdraskė stribai ir enkavedistai".

Partizanai kovojo už tokią Lietuvą!

Trys Kaltinėnų apylinkės partizanai. Nuotrauka iš 1948. 09. 29. Dešinėje Vytukas Astrauskas, antroje nuotraukos pusėje užrašęs: "Praėjo sunkios karo dienos, - praeis ir laikas šis žiaurus". Netrukus visi žuvo. Neseniai perlaidoti Kaltinėnų kapinėse, kur pastatytas paminklas.

JONAS ŠALNA

PARTIZANAS

Tokia nerami ir kraupi naktis.
Likimo apnuogintos rankos
Uždega aukuro ugnį.
Slėptuvėj prisiglaudęs jis.
O čia taip tvanku mirties glėby,
Išmestam iš žydinčių pievų.

Jų žingsniai tolsta
Ir vėl taip arti,
Trypia virš galvų,
Jauti jų kvapą,
Negyvas alsuoji,
Jauti – gyvybė ne tavo,
Lyg lauki nubusti
Iš nemigos sapno,
Iš košmariško liūno,
Išsivaduoti iš replių
Merkiančių į Nebūties prarają.

Ir vėl ir vėl virš tavęs
Svetimi garsai,
Dustūs lyg virš karsto.
Jie ieško širdies,
Kurią uždarai į mauzoliejų!
Ji plaka kaip akmuo,
Į kurią pataikė
Užmerkta akis.

Paukščiai palieka egzekucijų turgų,
Medžiai dengia savo veidus migla,
Ryto rasa išbrinksta krauju,
Tyla mirtina
Sujudina samanų guotus.

Nuplauta paskutinė viltis
Ir širdis atsikrato naštos,
Griaustinis sudrebina žemę
Ir nejauti kaip išlaša
Paskutinis lašas iš jaunos širdies.

1996

Iš ruošiamos poezijos knygos „AMŽINYBĖS JUOSTA".

Balto rūko skraistė

JANINA SEMAŠKAITĖ

Karštą 1993-ųjų vasarą važiavome į Juodupę, tikėdamiesi susitikti su partizanų ryšininkais bei jų artimaisiais, jei tik pavyks juos rasti pagal turimus adresus. Buvęs Balio Vaičėno būrio partizanas Andrius Druckus, šviesios atminties Algirdas Čekys, „Valstiečių laikraščio" žurnalistas ir aš, taupydami laiką, pasidalinome temas, kuris apie ką šnekėsis. Andrius, tų vietų ir partizanų kovų liudininkas, konsultavo mus ir rinko medžiagą savo būsimam muziejui, Algirdui teko uždavinys – analizuoti ir aprašyti susidūrimus su okupacine kariuomene bei stribais, o mano tikslas – sukurti gyvus moterų - ryšininkių paveikslus, pajusti jų išgyvenimus, skausmą ir viltis. Deja... laikas ir likimas viską patvarko ne pagal mūsų norus. Liūdna – Algirdas išėjo į Amžinybę, nespėjęs parašyti visko, ką sukaupė storuose savo sąsiuviniuose, o aš tada, atsisveikindama su partizanų ryšininke Brone Pupeikyte - Šinkūniene, nė nepagalvojau, kad mūsų bendrai pradėtą darbą teks įveikti vienai...

Liko atminty kankinančiai karštos vasaros vizija ir iki skausmo gražus atsisveikinimas: nejauna, pavargusi moteris skubiai atnešė dubenėlį pirmųjų nunokusių vyšnių ir daugybę kartų padėkojusi, kad ją, vienišą, prisiminėm, ėmė atsiprašinėti: „Neturiu duonos, jau visa savaitė mūsų krautuvėn neatvežė, negaliu jūsų pavaišinti, bet... Jei dar palauktumėt, blynelių prakepčiau..." Už ką dėkojo išlydėdama mus, už ką atsiprašė: mes tik dirbom pasirinktą darbą, negalėjom likti abejingi savo tėvų kartos idealams, sunkių išgyvenimų metams. Partizanės kelias tiesėsi prieš mus, tarytum baltos drobės audinys vasaros saulėje. Kol kalbėjausi su Brone Pupeikyte, Algirdas žavėjosi mažu moterišku rankdarbiu, tikru stebuklu, tremtyje išsiuvinėta servetėle, o paskui pamokė: „Tik niekam neatiduokit, juk tai eksponatas muziejui, vertybė."

Mes skubėjome. Ar ne per dažnai skubame, praeidami pro pačius įdomiausius žmones ir įvykius, nespėdami net gerų žodžių išsakyti už visa tai, ką mums duoda nepakartojamų susitikimų akimirkos. Tik Algirdas suvokė, kaip dera atsisveikinti: pašoko prie mašinos, išėmė didelį kepalą juodos duonos, paimtos mūsų mažos kelionės pietums, ir atnešęs padavė moteriai. Iki svaigulio kvepėjo vyšniom ir įkaitusia duona. Gal prakaitą, gal ašarą nubraukė moteris, paimdama duoną. Perbraukė kaktą nosine ir Algirdas: trumpa maudynė Juodosios upės vandeny neilgam mus atgaivino. Jaučiausi kalta, kad tuokart jam tik mintyse padėkojau už žmogišką šilumą ir subtilų atsisveikinimą, už tai ką tuo metu, geriau pažinojęs kaimo žmogaus buitį, suvokė tik jis vienas...

Mes pamojom rankomis išvažiuodami, o moteris stovėjo prie varte-

lių, šypsojosi, laikė rankose duoną ir ilgai akimis sekė mus, nutolstančius. Važiavome dulkėtu keliuku, mašinoje buvo karšta lyg konservų dėžutėje, Algirdas vis griebėsi tabletės nuo kraujo spaudimo ir dar kartą man priminė: „Atkreipk dėmesį ir būtinai parašyk apie baltą pieno rūką... Koks palyginimas, kokie žodžiai!..."

Pabandysiu, nors turėjau apie visa tai rašyti ne viena...

Bronė Pupeikytė buvo partizanų ryšininkė ir sanitarė savo brolio, Lietuvos karininko Balio Pupeikio – Tauro vadovaujamame „Birutės" partizanų būryje. Jos ir slapyvardė buvo Birutė. Balio Pupeikio būrys veikė Antazavės šile, Ilgašilio miškuose, Obelių ir Kriaunų apylinkėse, dažnai susitikdavo su Juozo Streikaus partizanais, kurie turėjo bunkerius Latvijoje. Partizanai vengė atviro teroro, savo veikla skatino žmones boikotuoti sovietų vykdomą žemės reformą, gynė ir saugojo valstiečių nuosavybę, kurią grobė rusų kariškiai ir vietiniai aktyvistai. Tačiau kautynių bei susišaudymų su okupacine kariuomene neišvengė. Sunkių kautynių dienas mena ir partizanų ryšininkė.

Jauna, linksma, balsinga, su didžiuliu kraičiu neišdainuotų dainų, neišmylėtos meilės, neišdalinto moteriško švelnumo, su šventa priesaika širdyje – nieko neišduoti, jei prireiks – numirti ginant savo idealus, gimtus namus ir Lietuvą, – tokią ją pažino partizanai.

1946-aisiais ją nuteisė okupantų teismas „už išdavystę", nes mūsų Tėvynė galėjo būti tik Tarybų Sąjunga, okupantą privalėjome sutikti nusižeminę ir su gėlėmis. Bronė Pupeikytė turėjo vieną Tėvynę – Lietuvą, jai buvo davusi partizanės priesaiką.

Nuteisė partizanų ryšininkę dešimčiai metų tremties Intos lageryje ir dar penkeriems metams atėmė teisę gyventi Lietuvoje. Iškentėjo Bronė tėvo ir brolio, sesers Valerijos žūtį, nenusižeminusi, nenulenkusi galvos, nepamynusi mergiško išdidumo, ištvėrė vergės dalią Intos lageryje, nepravirko ir 1956-aisiais paleista iš įkalinimo vietos. Rauda pratrūko, kai Lietuvos atgimimo metais gavo iš valdžios vyrų reabilitacijos pažymą: nekaltai nukentėjusi, apgailestaujame... Jie apgailestauja, tie patys, kurie teisė ir trėmė savus... O ji, netekusi artimųjų, bendraamžių ir bičiulių, liko viena vienužė su savo skausmu visam gyvenimui ir su išsaugota, ploniausia adatėle pačios išsiuvinėta, partizanų ryšininkės priesaika: „Tėvyne, laisvę tau atnešiu ant savo kruvinų pečių."

Jos pečiai buvo kruvini ir ne kartą: ne tik nuo smūgių ir sunkių darbų lageryje. Jaunai partizanų sanitarei tekdavo padėti sužeistiesiems, palydėti juos į saugią vietą, nešti sunkius nešulius.

– Vyrai sakė, kad aš gerai šaudžiau, bet, ... ačiū Dievui, man neteko net į okupantą šauti, – kalba Bronė Pupeikytė. Prabyla ne tik jos moteriška prigimtis, verčianti tokius žodžius pasakyti, bet ir krikščioniškas nuolankumas, kuriuo taip didžiuojasi lietuvis ir kurio aš niekaip negaliu

suprasti. Tačiau taip kalba tragiško likimo moteris, akis išverkusi dėl žvėriškai stribų išniekintos ir nužudytos sesers, dėl pusbrolio Antano Tumėno ir savo bendražygių žūties. Ji net žudikams atleido sakydama: „Tegul juos teisia Dievas". Ji tik pamiršti negali visų nužudytų saugumo kamerose, nušautų, nukankintų. Ir mes būtume labiau už okupantus kalti, jei paliktume tuščius Lietuvos partizanų kovų istorijos puslapius. Teprabyla atmintis moters lūpomis:

– Latvijoje, Ilukstės rajone, netoli Eglainės, Paduobio miške buvo Juozo Streikaus bunkeriai, kur dažnai sustodavo ir mūsų „Birutės" būrys. 1945-aisiais birželio mėnesį, po Joninių, Latvijos miškuose prie Eglainės įvyko partizanų ir rusų kareivių kautynės. Tada partizanų būriai buvo gausūs ir giliau į mišką vytis ne tik stribai, bet ir rusų kariškiai privengė. Susišaudymo metu žuvo mūsų žvalgai – Piestinis ir Stundžia. Partizanams reikėjo iš Latvijos miškų pasitraukti. Vaičėno vyrai tuojau po kautynių dėl saugumo atsiskyrė ir nuėjo savais keliais. Mus nepavojingomis vietomis, kur nebuvo rusų kariuomenės, iki Liesiškio kaimo išvedė Jonas Subata. Neužmirštama 1946 metų Švento Petro naktis. Mes jau dvi paras buvome iškentę Latvijos balose ir kai birželio 28-ąją, Švento Petro naktį patraukėme į Lietuvą, užklupo baisiausia liūtis, tarytum dangus plyšo, mus kiaurai permerkė šaltos čiurkšlės. Netikėtai priėjome tuščią negyvenamą sodybą miške, kur prisiglaudėm. Mirtinai nuvargusi, susisupau į išgręžtą apklotą ir užsnūdau. Neilgai ilsėjausi. Brolis Balys jėga pakėlė: „Greit išsidžiovink, susirgsi!" Žiūriu, jau dega laužas, vyrai džiovina rūbus, šildosi. Nežinau ką jaučia jaunoji karta, žiūrėdama į liepsojantį laužą, bet man laužo ugnelė – šventa, kaip gyvybė...

Šokinėja prisiminimai lyg tolimo laužo liepsnelės iš praeities dabartin, nuo vieno įvykio prie kito, o aš vis stengiuosi savo pašnekovę sugrąžinti į Švento Petro naktį, į dienas, nulėmusias jaunos merginos likimą.

– Taigi, sušilom, išdžiūvom, o duonos – nė trupinėlio, nė pas vieną. Gyvybę palaikė šaltinėlių vanduo. Liūtis baigėsi, vėjas nurimo, tik alkis tebekankino. Vorele po vieną traukėmės į Obelių šilą, į savo gimtąsias vietas, kur visada atsirasdavo kas pamaitina. Ten turėjome susitikti su Balio Vaičėno – Liubarto ir Vinco Pupelio – Seniūno vyrais. Iš viso mūsų buvo gal apie šimtas vyrų ir aš – viena sanitarė. Sėkmingai pasiekėm Obelių šilą, partizanai susitiko su artimaisiais. Ten pagyvenome dvi savaites ramiai: aš viriau valgyti, gydžiau nutrintas vyrų kojas, o jie lopė rūbus, taisė batus, budėjo sargyboje, planavo savo darbus. Stovyklą įrengėme Lapių kalne, pastatėme palapines. Aikštelėje, kiek toliau, buvo bunkeris, aplink stovyklą – apkasai. Tiesa, dar ne viskas buvo baigta, nes būriai gerokai pasipildė ir visiems neužteko saugių, kovotojus slepiančių pozicijų. Kai mes atėjome, čia jau buvo įsikūrusi Vaičėno kuopa. Vyrai dar ilgino, kasė griovius aplink stovyklą ir bunkerį. Amžinai įstrigęs at-

Prisikėlimo apygardos, Maironio rinktinės partizanai šaudymo pratybose Žaiginio miške. Nuotr. daryta 1949 spalio mėn.

mintin vaizdas – partizanų dainos prie laužo, rytinė malda, atsisukus į saulę. Šilti rytai sudarė ramybės įspūdį, nors žinojome – ramybė neilgam.

Klausomės ryšininkės žodžių ir tarytum atsiduriame aname laike, legendų apsuptame krašte, kurį trypė ir niokojo svetimi. Kai karas su vokiečiais baigėsi, Lietuvos kelius užplūdo rusų kariuomenė. Pavargę, alkani kareiviai vežė iš Vokietijos gamyklų prisiplėštą turtą – įrengimus, mašinas, varėsi atimtus iš ūkininkų gyvulius tolyn į Rusiją, į begaliniai turtingą, didelę ir amžinai alkaną žemę. Sustodavo rusų kariuomenės ešalonai ir Obelių geležinkelio stotyje. Traukiančios iš Vokietijos rusų kariuomenės paslaugomis dažnai pasinaudodavo ir vietinio dalinio kareiviai bei stribai. Tomis dienomis, kurias atmena Bronė Pupeikytė, kaip tik taip ir atsitiko. Iš Balio Vaičėno patikėtinio Andriaus Dručkaus turimų partizanų dokumentų bei išlikusių dienoraščio puslapių, sužinome, jog būtent 1945 liepos 13 dieną, prieš Obelių šilo kautynes, atėjęs pamiškės žvalgas Rokunda pranešė pasekęs dvi mašinas su čekistais; išvažiavę Obelių link, jie sustojo netoli Obelių ežero ir pasislėpė miškelyje. Tai patvirtina ir gyvi Bronės atsiminimai:

– Mes jutome, jog ne vieną dieną jau esame sekami. Vėliau įtarimas pasitvirtino. Tikriausiai vietinis rusų kariuomenės dalinys ir pulkelis stribų tokio didelio partizanų būrio nedrįso pulti. Laukė pastiprinimo. Kaupė jėgas ir mūsų vyrai. Buvo būryje jaunas vokietis. Jį, rusų sužeistą, partizanai rado miške, išslaugė, o paskui jis liko su mumis. Į visus žygius drauge ėjo ir liko ištikimas partizanų kovai. Taigi, mūsų vokietis ir keli

partizanai sumanė pauogauti. Atsargus buvo vokietis, bet per toli nuo sargybos postų nuklydo ir pateko į stribų pasalą. Jau tada, kai žvalgai pastebėjo rusų kareivius prie ežero, partizanams tapo aišku, jog kautynės įvyks: Vaičėnas įsakė visiems ruoštis. Kaip tik tada pasigedome vokiečio. Obelių stribai kartu su vietinio dalinio rusais bei pastiprinimu iš grįžtančios raudonarmiečių kariuomenės, pridaužę ir prikankinę mūsų vokietį, privertė jį vesti juos pas partizanus ir parodyti bunkerius. Tačiau vokietis juos nuvedė tiesiai prie stovinčių mūsų sargybinių, neišdavė partizanų. Sargybiniai davė pavojaus signalą. Išgirdęs įspėjamuosius šūvius, Vaičėnas, vadovavęs kautynėms, įsakė gintis, skubiai sunaikinti kas nereikalinga, paslėpti dokumentus bunkerio slaptavietėje.

Įvyko smarkios kautynės. Mūsų „Birutėnai" kulkosvaidžiais neleido pralaužti gynimosi pozicijų. Buvau bunkeryje, girdėjau svaidomų granatų sprogimus. Kautynės truko gal dvi ar kiek daugiau valandų, bet man atrodė – amžinybė prabėgo. Partizanai sėkmingai atrėmė stribų ir rusų kariuomenės puolimą. Paskui sužinojome, jog šitų kautynių metu žuvo vienas rusų pulkininkas ir septyni garnizono kareiviai. Buvo daug sužeistų rusų kareivių ir dalinio štabe, kur pataikė partizanų paleista mina. Sako, jog minos sprogimas sukėlė didelį sąmyšį ir kareivių tarpe. Jie labai greit spruko viską palikę. Be to, jų kankinamas mūsų vokietis, kuris jau prasidėjus kautynėms, metėsi į partizanų pusę ir sėkmingai iš nelaisvės ištrūko, buvo jiems pasakęs, jog miškuose susirinkę per du tūkstančius partizanų.

Gerokai vėliau, kai mane suėmė, tai už tą nukautą pulkininką prikankino, kiek tik jiems buvo gana... Tardė, grasino, reikalavo pasakyti, kas nušovė pulkininką. Bet tai buvo vėliau. Tuokart rusai su stribais atsitraukė. Kai kautynės baigėsi, Balys Vaičėnas pasakė: „Mūšis laimėtas, bet kova dar nebaigta". Vyrai džiūgavo. Buvo gal trečia ar ketvirta valanda dienos, saulė dar aukštai, tačiau reikėjo trauktis, nes ramybė Obelių šile baigėsi. Gerai žinojome, kad rusai, papildę savo gretas, vedami vietinių stribų, dar sugrįš ir vėl bandys pulti. Nenorėjo vyrai rizikuoti, reikėjo saugoti kiekvieną gyvybę. Nors naktis stojo negreit, vyrai ryžosi trauktis į Dusetų girią. Žvalgai surado patogų slėnį, drėgną, priaugusį vešlių paparčių, kur turėjome sulaukti nakties. Sulindom į šlapią papartyną. Įsakyta visiems gulėti: ne žodelio, nė judesio, vyrams – nerūkyt! Nedaug laiko praėjo, gulėdami po paparčiais matom: netoliese esančiame miško takelyje kareiviški batai kilnojasi. Taip tyliai, taip atsargiai žengia. Gulėdami veidų nematėm, tik batus pažeme judančius. Visai šalia pražygiavo. Tai traukė jau naujas surinktas rusų kariuomenės būrys link ką tik įvykusių kautynių vietos. Mūsų nepastebėjo, praėjo pro šalį. Gulėjome alsavimą sulaikę. Laimė, per kautynes mūsų nė vienas nežuvo, o sužeistų buvo nedaug. Vienam kitam kulka tik odą nubraukė, o du partizanus teko rimtai paslaugyti: Stasiui Kligiui peršovė petį, o Algiui Ma-

kutėnui kulka į kulną pataikė. Sužeidimas nepavojingas, tačiau eiti jam buvo labai sunku, tai aš nešiau jo kulkosvaidį. Ant pečių sunkus kulkosvaidis, rankoje krepšys su vaistais ir tvarsčiais. Nežinau, kas man suteikė jėgų, net vyrai stebėjosi: „Iš kur pas tą mergaičiukę tiek stiprybės?" Nežinau ir aš iš kur ta stiprybė ėmėsi, bet šitos baisios 1945 liepos 13-os kautynių dienos nepamiršau. Sulaukėm papartyne nakties, kiekvienas su savo mintimis ir viltimis gyviems išlikti. Su tamsa vėl išsirikiavom vorele ir į naują vietą. Po mūšio būriai išsiskyrė, sutarę, kur susitiks.

Priėjome vieškelį, peršliaužėm pilvu. Paskui, pamenu, ėjom vis žemyn ir žemyn į kažkokią daubą, o žemumoje – bala: vandens iki kelių, bet kuo tolyn, tuo labiau smengi į pelkėtą klampią balą, jau vanduo ir juosmenį siekia, o pelkės pabaigos nematyt. Atrodė, tikrai neišlaikysiu – toks alinantis nuovargis... Tačiau tomis silpnumo minutėmis, tarsi netyčia, vis šalia atsiranda brolis Balys ir nuramina: „Nesijaudink, eik su paskutiniaisiais, paskui vyrus, bus lengviau..." Vyrai sakė, jog per pelkę mes ėjome tik tris valandas, bet man rodėsi, kad laikas sustojo. Pagaliau išėjome į Dusetų girią. Sukritom kur kas, aš atsišliejau į šiltą, storą liepos kamieną ir pro miglą mačiau, kaip vyrai tarėsi susėdę ratu, kažką svarstė. Nusmigau į gilų miegą, mane apsupo baltas rūkas.

Nepamenu, kiek laiko miegojau, atsirėmusi į liepą, tokią patogią ir šiltą... Pabudino brolis, atsargiai palietęs petį. Šalia jo stovėjo siuvėjas Antanas Ragaišis iš Dusetų. Geras meistras buvo, mandagus ir kultūringas vyrukas, šaulys, visų gerbiamas. Jis atnešė partizanams pieno ir nustebo mane pamatęs: „Dievuliau, ir mergaitė su jumis! Išgerk pieno, atsigausi..." Ir pakėlė man prie lūpų ąsotį: „Gerk, mažyte, gerk..." Jis laikė ąsotį, o aš gėriau ir atsigerti negalėjau. Aušo stebuklingai gražus rytas: tvyrojo tirštas rūkas, baltas baltas, lyg pienas. Ir man rodėsi, aš ne pieną, o minkštą, vėsų ryto rūką geriu... manau, jog nieko skanesnio už tą rūko pieną nesu gėrusi per visą gyvenimą. Ir jau niekada neužmiršiu siuvėjo Ragaišio rankų, laikančių pieno ąsotį.

Išaušo nauja diena, kurią reikėjo praleisti tyliai, pasislėpus bruzgynuose, o naktį vėl iškeliauti tolyn. Atsigėrus pieno, pamačiau, kad ir Vaičėno vyrai jau susirinkę, tariasi kur kas išsiskirstys dieną praleisti. Mūsų būrio partizanai Jonas ir Pranas Pranckūnai iš Vaineikių kalbėjosi šalia manęs. Sutarė nueiti iki Duokiškio Kamajų valsčiuje, susitikti su savaisiais, parnešti žinių. Kiti nakties laukėme girioje. Atėjom į labai gražų beržyną. Tik sugulėm, girdžiu kažkas sušnypšte. Pamojau ranka vyrams. Gal vėl mus supa? Ogi žiūrim, miško takeliu didelė gyvatė šliaužia ir šnypščia. Bet mes jai netrukdėm, ji mus irgi aplenkė. Sėdim beržyne, snūduriuojam visi, kam nereikia sargyboje budėti. Pervargę, alkani. Kiek tuo pieno gurkšneliu jėgas atgausi, o ne visiems jo ir teko. Vyrai saugojo mane, mat tuo momentu, kaip tik buvau vienintelė mergina sanitarė būryje. Tą alkaną liepos rytą žmonės neužmiršo partizanų: netrukus

atėjo trys vietinės merginos, ratukuose po žabarais paslėpusios didelį puodą su viralu. Išbadėjusiems vyrams buvo karališka puota, pakvipo lyg dvaro virtuvėje. Dvi merginos buvo seserys Elena ir Aldutė Pakštaitės, o trečiosios vardo nei pavardės nežinojau. Ir šiandien tariu joms ačiū mano žuvusių bendražygių vardu už atneštą duonos riekę, už paprastą kaimišką viralą, už drąsą, už moterišką – motinišką meilę, visus saugančią, slaugančią, gyvybę palaikančią meilę.

Bronė Pupeikytė patyli, patyli ir vėl atsiprašo:

– Sunku man dabar viską prisiminti, juk ir pavardes dėl konspiracijos ne visų žinojom. Ir nereikėjo žinoti, kad patekus į stribų rankas, kankinamos neišduotume. Nelengva smulkmenas atgaivinti. Tik pamenu, jog per Obelių šilo kautynes buvo visi trys būriai: Balio Vaičėno, Juozo Streikaus ir mano brolio Balio Pupeikio vadovaujami vyrai. Gal kas nors buvo ir iš kitų būrių, tiksliai negaliu pasakyti. Juk tada mūsų buvo dar labai daug ir visi dar gyvi. O vėliau... Kas buvo vėliau, verčiau užmiršti: mane išaiškino, suėmė, tardė. Klykė, spjaudė man į veidą ir rusai, ir savi – tarybiniai stribai: „Buvai Obelių šile? Buvai! Šaudei? Šaudei. Taip ir sakyk! Ten mūsų pulkininkas žuvo, juk žinai nuo kieno rankos žuvo! Ir tu žudei"! – Rėkė, trankėsi, sprogino akis į mane, grasino pakarti, o to pulkininko pavardės taip ir nepasakė. Kuo tik manęs tada neišvadino, kaip mane žeidė tie nešvankūs, grubūs žodžiai, nors nė vienas jų žodis nedvelkė tiesa...

Grįžusi iš lagerio, pavargusi, palaužta sveikata, dešimt metų iškentusi alinantį darbą, panieką ir patyčias, ji ilgai ieškojo savo žuvusių bendražygių kapelių. Nesurado...

Nesiskundžia, kad gyvena viena, tik parodo mums lyg ant pieno rūko išsiuvinėtą tremtyje savo gyvenimo trumpą dienoraštį: 1946 metais nuteista, 1956 – išleista iš lagerio. Šalia datų išsiuvinėtas Lietuvos himno posmelis ir priesaikos žodžiai apie laisvę ant kruvinų pečių...

Taip moterys tremtyje įamžino savo skausmą ir viltis. Tremtinės, kalinės, kurioms nebuvo leista rašyti laiškų į Tėvynę, net žodžiu pasipriešinti okupantui, savo protestą, savo meilę gimtinei įausdavo į margaspalves juostas, slėpė tarp išsiuvinėto žiedo spalvų. Servetėlė su išradingai paslėptu siuvinyje priesaikos tekstu, kurį ir žinantis lietuvių kalbą ne iš karto pastebės, tarytum talismanas lydėjo Bronę Pupeikytę tremtinės keliais.

Atsisveikiname ir liūdesys smigteli širdin, ir žodžių pristinga, tik Algirdas nepasimeta: padavęs kepalą juodos duonos, žemai pasilenkia prie sugrubusių nuo lagerio darbų moters rankų.

Į Laisvę fondas ir asmenybės raiška

VIDMANTAS VALIUŠAITIS

Pirmiausiai norėčiau pagrįsti savo pranešimo ryšį su bendra studijų savaitės tema: kodėl „Į Laisvę fondas ir asmenybės raiška", kai savaitėje diskutuojami klausimai sukasi apie rezistenciją ir kultūrą, kaip dvi istorinės atminties gaivinimo versmes?

Bendras rezistencijos ir kultūros dėmuo

Rezistencija ir kultūra yra artimai susijusios su asmenybės branda. Be stiprios, kilnios ir taurios asmenybės, nėra nei tikros rezistencijos, nei autentiškos kultūros, be jos – negali būti nė patvaraus valstybingumo. Prof. Juozas Brazaitis savo programiniame straipsnyje „Srovė ir uola" kadais yra rašęs: „Užtat juo labiau stiprėjame mintyje daryti visa, kad žmogui, asmeniui, būtų grąžintas respektas ir pripažinta jo reikšmė valstybės gyvenime. Šitas mumyse pačiuose subrendęs siekimas brandintas kaip visuotinis būsimos Lietuvos siekimas: pagerbti asmens laisvę ir sudaryti galimybes jo laisvai kūrybai, kuria jis prisidėtų prie tautos gyvenimo pažangos.

Brandintos ir priemonės anam siekimui vykdyti: brandinta mintis, kad demokratijos principas būtų taikomas ne tik politiniame gyvenime, bet būtų praplėstas ir ūkinei bei kultūrinei sritims. Ūkinė demokratija patikrintų žmogui materialias sąlygas. Kultūrinė demokratija sudarytų sąlygas jam gyventi ir viešai reikštis pagal savo pasaulėžiūrą ir vaikus auklėti pagal savo įsitikinimus. Tuo keliu asmuo būtų apsaugotas nuo valstybinės prievartos sąžinės srityje. Tuo keliu būtų pašalintas kovos objektas valstybėje tarp grupių bei asmenų, kurie pripažįsta kitam tokią pat teisę egzistuoti kaip ir sau. O tai yra pagrindinė demokratinės dvasios žymė."

Todėl man šiandien malonu pasidalyti mintimis su žmonėmis, kuriuos, drįstu manyti, jungia bendras rūpestis, kadais išsakytas mūsų filosofijos autoriteto prof. Stasio Šalkauskio: „Man nėra abejojimo, kad demokratinė respublika yra tobuliausia valstybinės santvarkos lytis. Bet sykiu man yra lygiai aišku, kad tikrovėje šita tobuliausia lytis tik tiek tėra verta, kiek yra verti žmonės, kurie šita lytimi yra tvarkomi".

Taigi kultūrinis Į Laisvę fondo uždavinys, besiremiantis svarstymų „Į pilnutinę demokratiją" pagrindais, netiesiogiai yra persmelktas rūpesčio, kuris galėtų būti matuojamas tik pačios asmenybės vertės, jos pilietiškumo bei demokratinių nusiteikimų raiškos matu. O tai ir yra bendras studijų savaitės ir šio pranešimo vardiklis.

Vidmantas Valiušaitis, šio straipsnio autorius, ir Aldona Žemaitytė, "Dienovidžio" redaktorė Druskininkuose.

(Nuotr. K. Ambrozaičio)

Į Laisvę fondo kelio į Lietuvą pradžia

Štai jau septintąjį kartą renkamės į Lietuvoje rengiamas Į Laisvę fondo studijų dienas, tas „tautines rekolekcijas", kaip jas pavadino dr. K. Ambrozaitis 1992-siais, atidarydamas pirmąją studijų savaitę Vilniuje. Toliau buvo Nida, Birštonas, Mastaičiai, Kaunas, Telšiai, Jurbarkas ir štai dabar – Druskininkai. Yra jau į ką atsigręžti, apie ką pamąstyti, yra ką vertinti.

Nors Į Laisvę fondo lietuviškai kultūrai ugdyti Lietuvos filialas veikia jau nuo 1990-ųjų, t.t. jau aštuntus metus, tačiau lig šiol mums kaip ir nebuvo progos pažvelgti į save tarytum iš šalies, pasitarti platesniame forume, kaip sakykime šis, apie Fondo filialo dabartį, ateities linkmes, susivokti kur esame, kur link judame, ko norime siekti ir kaip tai darome, kokia mūsų vieta ir reikšmė Lietuvos visuomenės gyvenime? Tokios gairės, manau, būtų pravarčios sėkmingai tolimesnei Į Laisvę fondo raiškai.

Antrasis aspektas, kurį norėčiau paliesti, kalbėdamas apie fondo filialo veiklos patirtį Lietuvoje, tai dr. K. Ambrozaičio įtaka filialo įsisteigimui, jo veiklos pobūdžiui, vertybinei orientacijai, pagaliau, studijų savaičių tradicijos susiformavimui ir įtvirtinimui Lietuvoje. Manau, neperdėsiu sakydamas, kad Į Laisvę fondo lietuviškai kultūrai ugdyti Lietuvos filialas yra dr. K. Ambrozaičio asmeninių pastangų dėka išpuoselėtas augalas, susiformavęs iš esmės ne tik jo pasiūlytų kriterijų

įtakoje, bet ir jo dėka išsaugotas gyvas įvairiais kritiškais momentais, kurių mums, kaip ir daugeliui visuomeninio veikimo organizacijų Lietuvoje, taip pat yra tekę pergyventi.

Mano pirmoji pažintis su Lietuvių fronto bičiuliais ir jų idėjomis buvo neakivaizdinė, atėjo per spaudą ir literatūrinių interesų sritį dar prieš 15 metų, kai rinkau medžiagą ir rengiau darbą apie vieną iškiliųjų frontininkų, literatūros mokslininką, prof. Joną Grinių. Akivaizdžiai su frontininkais pirmąsyk susitikau 1989-aisiais, kai su pirmąja Sąjūdžio aktyvistų banga pirmą kartą lankiausi Amerikoje. Amžiną atilsį Vaidotas Daunys tada supažindino mane su dr. Kaziu Ambrozaičiu, per kurį ir pradėjome tada tiesti tiltus į Lietuvą. Trečiasis asmuo, kuris irgi tuo metu lankėsi Amerikoje, ir kuris tada turėjo solidų autoritetą tiek Lietuvoje, tiek Amerikoje, buvo Arvydas Juozaitis.

Sąjūdis tada išgyveno savo „aukso amžių", daugelis dalykų, įskaitant ir tarpusavio pasitikėjimą, tada matėsi kiek kitaip, negu šiandien. Pagaliau, tai ir nėra svarbu. Svarbu mums šiandien atsekti autentiškas intencijas ir tikslus, kurie buvo keliami Į Laisvę fondo židiniui Lietuvoje. Tam čia pasinaudosiu ir keliomis dr. K. Ambrozaičio mintimis iš jo laiškų.

Po mūsų pasimatymo Amerikoje 1989 m. lapkričio mėnesį, praėjo daugiau kaip pusmetis. 1990 m. liepos 20 d. laiške, adresuotame Vidmantui Valiušaičiui, Arvydui Juozaičiui ir Vaidotui Dauniui, Kazys Ambrozaitis rašo:

(...) Ieškome atviro ryšio su Lietuva. Ilgai užtrukęs to ryšio trukdymas įliejo į kraują nepasitikėjimą lietuvio lietuviu, senos draugystės tapo išardytos. Aukščiausias laikas vėl remontuoti tiltus, laikas klajūnams grįžti į tėviškę, laikas rūpintis šviesesne Lietuvos ateitimi, neapsistoti prie griuvėsių stumdymo. Iš mažo kontakto laiškais ir asmeniškai, susidariau vaizdą, kad Jūs visi trys esate puikus redaktoriai, nuoširdžiai rūpinatės Lietuvos ateitimi. Ant to jaunosios kartos trikampio ir norėtume grįždami atsistoti, ant jo uždedant seną, gerai išgalvotą ir ilgai išsvajotą darbų ir idėjų „šešiakampį" (Brazaitis - Maceina - Girnius - Grinius - Ivinskis - Damušis), kurių idealios Lietuvos ateities mintis Keliuotis sugebėjo surinkti ir dalinai perleisti per „N. Romuvos" puslapius. Norėtume, kad ir jūs pažvelgtumėte per tą „šešiakampį" ir gal rastumėte ką nors pasiūlyti nervingai lietuvių visuomenei. Išeivijoje daręme tai, ko vergijoje negalėjote daryti. Jau laikas tuo mažu kraičiu pasidalyti. Reikalas paprastas: pradėkime nuo kultūrinių dalykų, stovint šalia nuo politikos, ypač atokiau nuo politikierių, kol susiformuos mintis ko jie siekia. Konkrečiai, norėtume, kad sutiktumėte teisiškai ir pilnai atstovauti Į Laisvę Fondui lietuviškai kultūrai ugdyti, Inc. Lietuvoje. (...)

Toliau dr. Ambrozaitis rašo: „Kas link Lietuvių Fronto nuotaikos žmonių, tai noriu priminti, kad iš Lietuvos pasitraukėme tik labai maža dalis, dauguma ten liko. Kai susidarys jūsų vadovaujamas židinys, jie at-

eitų ir prisijungtų, ir talkintų. Mes irgi galėtume pristatyti kad ir mažą likusių sąrašą, kurie paremtų jūsų darbus. Svarbu, kad tam darbui pritrauktumėte jaunesnius, kurie neturėjo progos pagalvoti apie pilnutinės demokratijos idėjas, ir kurie turėtų tiek entuziazmo dėl Lietuvos laisvės, kiek mes turėjome ruošdami 1941 metų sukilimą ir po jo."

Įsiregistruota Sausio 13-osios išvakarėse

1990 metų pabaigoje, kai politinė įtampa Lietuvoje vis augo ir artėjo prie Sausio 13 krizės, Teisingumo ministerijoje buvo įregistruotas Į Laisvę fondo lietuviškai kultūrai ugdyti Lietuvos filialas. Pirmoji filialo valdyba buvo sudaryta iš 5 asmenų: pirmininkas Liudas Dambrauskas, sekretorius Vidmantas Valiušaitis, nariai Mindaugas Bloznelis, Vaidotas Daunys ir Arvydas Juozaitis.

Sausio 13-oji mus užklupo, galima sakyti, taip ir nepradėjus rimtesnės savo veiklos. „Nejau taip ir liksime nutildyti, net neparodę savo balso", svarstėme sausio 13-osios naktį? Iniciatyvą, padaryti viešą pareiškimą agresijos akivaizdoje, parodė velionis Vaidotas Daunys, iš Vilniaus paskambinęs man telefonu į Kauną ir pasiūlęs parengti pareiškimo tekstą. Tuojau telefonu susisiekiau su pirmininku ir kitais valdybos nariais, kurie tam pritarė. Nedelsdamas parašiau pareiškimo tekstą, kuris telefonu su visais valdybos nariais buvo suderintas ir be pataisų priimtas. Štai jo tekstas:

„Į Laisvę fondo lietuviškai kultūrai ugdyti Lietuvos filialo tarybos kreipimasis į Lietuvos ir jos išeivijos visuomenes.

Lietuva vėl stovi dramatiškų išbandymų akivaizdoje. Grubi jėga kėsinasi užgniaužti dar trapų mūsų valstybingumą, demokratijos ir laisvės viltis. Bet tai nėra priežastis prarasti pasitikėjimą kilnia žmogaus paskirtimi ar susitaikyti su persekiojamų tautų skaudžiu likimu.

Tikime žmogaus dvasioje glūdinčiais tiesos, teisingumo, tarpusavio solidarumo ir pažangos troškimais. Žmogui yra Dievo skirta pratęsti pasaulio kūrimą, savo egzistenciją įprasminti žmonijos medžiagine ir dvasine pažanga. Tokios didelės paskirties akivaizdoje būtų beprasmiška žmogui savo jėgas eikvoti sistemai, kuri, remdamasi įvairiomis klaidingomis prielaidomis, nusikalsta nedovanotinais nusižengimais prieš žmoniškumą.

Laisvė ir teisingumas triumfuos".

Pasirašo visi penki tarybos nariai.

Po kelių valandų, sausio 13-ąją, kreipimasis lietuvių ir anglų kalbomis buvo paskelbtas per sovietų nekontroliuojamą Kauno televiziją bei radiją, o kitą rytą ir laikraštyje „Laisvasis Kaunas", nes Vilniaus laikraščiai, užgrobus spaustuvę, sausio 14-ąją neišėjo. Toks buvo Į Laisvę fondo gimimas ir savotiškas „krikštas" Lietuvoje.

Dr. Ambrozaitis taip reagavo į šį Fondo filialo žingsnį:

„Ačiū už jūsų orientaciją, paskelbiant Į Laisvę fondo vardu

atsišaukimą, ačiū už drąsą, pasirašėte visi. Tai įrodymas, kad esate ne tik kultūrininkai, bet ir politikai, ir partizanai. Garbė jums. Sukruvintos laisvės duonos dienos paveikė mane, sukrėtė mus visus. Kurį laiką negalėjau miegoti, savo mintimis buvau prie TV bokšto, vėl gyvai pergyvenau panašias dienas, kai teko užimti Kauno senamiestį, kai su Stoniu gynėme Kauno radijo stotį ar kai teko eiti per kulkų lietų, gelbstint Vileišio tiltą per Nerį. Koks gyvas panašumas, tik jūs pasirodėte daug drąsesni ir atkaklesni. Visas pasaulis jus įvertino. Sėkmės visiems." (Laiškas Liudui Dambrauskui, Vidmantui Valiušaičiui, Arvydui Juozaičiui, Vaidotui Dauniui ir Mindaugui Blozneliui, be datos, gautas 1991.03.25).

Pastarieji žodžiai, suprantama, skirti ne penkiems pareiškimo autoriams, bet tikras aukas už Tėvynės laisvę sudėjusiems žmonėms.

Pirmieji projektai ir darbai

Tame pat laiške Kazys Ambrozaitis toliau rašo:

„Vieną pageidavimą turėčiau dėl ‚Į pilnutinę demokratiją': gal galėtumėte sudaryti komisiją (iš Arvydo, Vidmanto, Vaidoto) peržiūrėti tą leidinį, gal perredaguoti su visų pastabomis ir priedais, pritaikytais šių dienų atsikuriančiai Lietuvai ir su projekcija ateičiai, taip, kaip jau mėginote spaudoje. („Krantų" žurnale 1990 metais pirmą kartą Lietuvoje buvo paskelbtas „Į pilnutinę demokratiją" tekstas su trimis atskirais Daunio, Juozaičio ir Valiušaičio palydimaisiais straipsniais – V. V.). Susidarytų rimtas veikalas, būtų tam tikras kelrodis ne tik parlamentarams, bet ir kitiems planuotojams. Ši programa yra vizija idealios Lietuvos, kuria guodėmės visą pusę šimto metų, kurios aktualumas nesumažėjo ir nepaseno iki šios dienos..."

Dideli planai ir reikšmingi uždaviniai buvo braižomi mūsų darbo pradžioje. Kai kurie darbai gan sėkmingai buvo įvykdyti. Pavyzdžiui, palyginti, sparčiai dideliu 20 tūkst. egz. tiražu išleista Juozo Brazaičio „Vienų vieni", 10 tūkst. egz. tiražu Vinco Ramono romanas „Kryžiai" (tokie tiražai dabar jau nebeįsivaizduojami), Vilniuje surengta keletas kultūrinių diskusijų, Liudo Dambrausko iniciatyva ir rūpesčiu, knygų kolekcionierius ir buvęs spaustuvininkas Domas Akstinas, pasinaudodamas savo ryšiais su partizaninio judėjimo dalyviais, pradėjo dauginti ir platinti iš įvairių slėptuvių traukiamus retus rezistencinius dokumentus – partizanų laikraščius, laiškus, bylas ir kt. medžiagą, tokiu būdu bent iš dalies gelbėdamas ją nuo sunykimo.

Tačiau, nepaisant to, kad Fondas buvo suprantamas ir pristatomas kaip ne politinis, bet kultūrinis vienetas, vis dėlto politinių kontroversijų, pradėjusių krėsti visą Lietuvą 1991 metų pabaigoje, išvengti nepavyko nė Į Laisvę fondo Lietuvos filialui. Bet ir tomis sąlygomis dr. Ambrozaičio sugebėjimas diplomatiškai, nieko neįskaudinant ir nenuvertinant formu-

Viršuje - ĮLF Lietuvos filialo valdybos nariai: A. Dragūnevičius, A. Žemaitytė, J. Kairevičius, V. Valiušaitis su svečiu iš JAV ar. K. Ambrozaičiu.

Apačioje - kelionėje laivu į Liškiavą.

luoti mintis, padėjo spręsti kylančius prieštaravimus mūsų pačių tarpe.

Ilgainiui, Į Laisvę fondo filialo aktyvas pasipildė naujais nariais, kai kurie žmonės šiek tiek atsitolino nuo aktyvesnio organizacinio veikimo. Tačiau tai, kad šioje studijų savaitėje dalyvauja pirmosios tarybos narys Mindaugas Bloznelis, su frontininkais artimiau susijęs socialdemokratas Algirdas Antanaitis, centristas Romualdas Ozolas ir kiti asmenys, liudija, kad fondo Lietuvos filialo nariai nėra kaip nors susipriešinę, ir kad šio, sakyčiau, kultūrinio Sąjūdžio visuomeninė bazė yra pakankamai plati – čia gali dalyvauti visi žmonės, kurie brangina pilnutinės demokratijos idėjas, krikščioniškąsias vertybes, moralią ir atsakingą politiką. Aš manau, kad mums pavyko išlaikyti šią tolerancijos ir pakantos dvasią, išmokti susidrausminti pirmiausia patiems save, mokytis užgniaužti savo pačių kartais perdėtą susireikšminimą, o stengtis visų pirma suprasti kitą. Filialas išliko, nesubyrėjo ir nesunyko, bet priešingai – stiprėjo, plėtėsi, kasmet surengdamas svaraus visuomeninio rezonanso susilaukiančias studijų savaites, tuo būdu įtvirtindamas šią gražią ir prasmingą išeivijoje susiklosčiusią tradiciją bei vis gausiau papildydamas Į Laisvę sąjūdžio rėmėjų gretas. Visa tai nebūtų buvę galima be dr. Ambrozaičio nuolatinio rūpesčio, nenuilstamų pastangų ir šio visuomeninio darbo globos.

Ateities veiklos gairės ir persitvarkymai

Kokios turėtų būti Į Laisvę fondo Lietuvos filialo ateities veiklos gairės? Čia paminėsiu tik keletą temų tezių pavidalu:

- išeivijoje išsaugotas ir kruopščiai puoselėtas kultūrines vertybes kaupti, studijuoti ir sistemingai pristatyti Lietuvoje, kad ir kiti galėtų jomis pasinaudoti;
- kviesti į bendro darbo talką kiek galima daugiau rašto žmonių, kurie visa tai populiarintų ir skleistų plačiojoj visuomenėj (panašių kaip šis renginių metu akivaizdžiai pamatai kiek daug tokių žmonių esama ir kokio tai aukšto intelekto asmenybės);
- burti „Į Laisvę" sąjūdin žmones, kuriems įdomios pilnutinės demokratijos idėjos, kurie vertina krikščioniškąsias vertybes;
- svarstyti pilnutinės demokratijos idėjas tarpusavyje, skleisti jas visuomenėje, kelti jas partijoms ir parlamentarams ir reikalauti, kodėl vieni ar kiti demokratiniai bei krikščioniškieji principai lig šiol nėra taikomi ar įgyvendinami mūsų valstybėje;
- parengti ir pradėti vykdyti leidybinę Į Laisvę fondo programą (veikalai apie holokaustą, „Į laisvę" žurnalo publicistika, bibliografija, biuletenis nariams, galbūt imtis net didesnių darbų: kai kurių asmenybių biografijos, raštų rinktinės ir t.t.).

Suprantama, kad tokiu Fondo filialo pavidalu, koks jis yra šiandien, tokie uždaviniai būtų neaprėpiami.

Čia dar kartą prisimintinas J. Brazaičio straipsnis „Srovė ir uola". Jis sako, kad vienos organizacijos kinta laikui bėgant, judriai prisiderina prie laiko diktuojamų sąlygų ir įsilieja į sraunią laiko tėkmę, o kitos – sukietėja ir laiko upėje lieka gulėti akmeniu, stabdančiu tos upės tėkmę.

Manau, kad sąlygos šiandien yra žymiai pasikeitę nuo tų, kai buvo kuriamas Į Laisvę fondo filialas Lietuvoje 1990-aisiais. Jeigu mes to nematysime ir nenorėsime keistis pagal laiko diktuojamus uždavinius, esama pavojaus palikti tuo akmeniu sraunaus vandens dugne.

Šiandien mums derėtų patiems sau atsakyti į klausimą: kas mes esame, ko siekiame, kokiomis priemonėmis, kur link judame? Ar esame bent koks veiksnys, turintis reikšmės mūsų visuomenei – tam tikras forumas, kurio balsas girdimas, į jį įsiklausoma – ar tik mielų žmonių susitikimo vieta, kur gera praleisti atostogas, atsipūsti, pasiklausyti gražių kalbų ir paekskursuoti, o po to vėl, be jokių įsipareigojimų ateičiai, išsiskirstyti iki kitų metų?

Pabandykime bent mintyse atsakyti kaip atrodys „Į Laisvę" studijų savaitės po 5 ar 10 metų, kai išeivijos dalis proporcingai bus sumažėjusi? Ar tos studijų dienos šiandien mums yra svarbios ir vertingos pačios savyje, ar tai daugiau parodomoji priemonė svečiams iš anapus? Atsakykime sau sąžiningai: ar tęstume tas studijų savaites, jei bičiulių iš Amerikos, Kanados vietas artimoje ateityje užimtų mūsų broliai iš Rusijos, Ukrainos ir Gudijos, taip pat mūsų idėjų simpatikai iš Jurbarko, Telšių, Garliavos, Birštono, Druskininkų? Kaip ir iš kokių lėšų galėtume tai organizuoti? Tai klausimai, į kuriuos turbūt būtų sunku duoti vienareikšmiškus atsakymus. Derėtų juos rūpestingai apsvarstyti, jei norime, kad mūsų veikla nenutrūktų, bet stiprėtų.

Mano pasiūlymai:

- Įkurti Į Laisvę fondo globojamą Demokratijos tyrimo centrą arba institutą, vadovaujamą bent vieno apmokamo darbuotojo, kuris dirbtų mokslinį - tiriamąjį ir tam tikrą organizacinį darbą; pvz. studijų savaičių ir renginių planavimas, leidybinių planų sudarymas ir leidinių organizavimas, periodinio aplinkraščio redagavimas ir t.t.
- Į Laisvę fondo Lietuvos filialo dabartinę struktūrą, kuri nebeatitinka laiko ir įstatymo reikalavimų, transformuoti į pilietinio atsinaujinimo sąjūdį „Į Laisvę" (be formalios narystės).
- Prašyti Į Laisvę fondo Lietuvos filialo tarybos pirmininko adv. J. Kairevičiaus, suburti darbo grupę tokiam projektui parengti ir realizuoti.

Paskaita septintojoje Į Laisvę fondo studijų savaitėje Druskininkuose, 1998 liepos 10 d. Tekstas šiek tiek sutrumpintas.

KARVELIS TARP VANAGŲ

Lietuvių karių gyvenimas pagal karo kapeliono dienoraštį

HENRIKAS KUDREIKIS

„Minskas, 1941 metai, toli nuo Lietuvos, nuo artimųjų. Penktą valandą ryto jau pilnutėlė bažnyčia. Šimtai akių nukreiptų į mano veidą. Čia tenka naudotis lietuvių, lenkų, rusų, vokiečių ir gudų kalbomis. Lietuviai civiliai ir kariai susirinko išklausyti trečiųjų Mišių. Pirmą kartą šventųjų Simono ir Elenos bažnyčioje, Minske, suskambėjo lietuviškos religinės giesmės. Tas mane giliai sujaudino."

Taip kun. Zenonas Ignonis pradėjo karo kapeliono tarnybą lietuvių karių tarpe Gudijoje. Iš jo dienoraščio lapų („Praeitis kalba") į mus žvelgia šio Kristaus apašatalo gyvenimo epizodai baisiose tų laikų sąlygose. Jo žodžiuose atsispindi II-rojo Pasaulinio karo sūkuriuose atsidūrusių lietuvių karių dvasinis stiprumas ir kai kurių, karo pasėkoje kilusios, silpnybės: girtavimas ir silpstanti religinė praktika.

1941 - 1944 metų laikotarpyje karo kapeliono Zenono Ignonio avimis buvo plačiame Gudijos plote išmėtyti šie savisaugos batalionai: palikti iš Lietuvos kariuomenės (ar 29-to Raud. armijos šaulių korpo) 3,15 ir 255-tas, maišytas (prievarta ir savanorių) – 10-tas, Kauno savanorių – 12-tas, ir šventoriuose bei rinkose sugaudytų pasirašiusių savanoriais į lietuvių dalinius vietoj Wehrmachto naujokų – 254-tas batalionas. Lietuviai kariai saugojo geležinkelius, kelius bei kitus karinius objektus. Beveik visi buvo įvelti į kautynes su bolševikų partizanais, kurių knibždėjo pilni Gudijos miškai, raistai ir pelkės.

Štai vienas iš daugelio karo kapeliono apsilankymų lietuvių karių atsparos punktuose.

„Kelyje sutikome iki dantų ginkluotus vokiečių dalinius, atrodo, kiekvienu momentu pasiruošusius kautynėms. Paklausiau savo palydovo, ar esama pavojaus susidurti su rusų partizanais? Jis juokaudamas atsakė, kad mirtis tykoja už kiekvieno krūmo. Sutinkame ir keletą lietuvių karių, taip pat sunkiai apsiginklavusių, sunkvežimius. Tik vakare pasiekėme mūriniais vartais ir durpynais apsuptą vietovę, vadas aprodė vargingą buveinę, kurios visos sienos kulkų suvarstytos. Sargybos kuopos namas paverstas bunkeriu su kulkosvaidžių šaudymo angomis."

Sekantį rytą kariai skubiai sutvarkė patalpą, laikiną koplyčią, kur kapelionas galėjo aukoti šventas Mišias. Daugumas karių atliko išpažintį ir priėmė Švč. Sakramentą. Po pietų iš Papieniz posto atvyko gurguolė. Kariai prašė, kad kapelionas ir juos aplankytų.

Kapelionas lankosi Kopyle. Plačiai šypsodamiesi jį sutinka kapitonas

255-tojo bataliono prie Magiliovo lietuviai karininkai. Pirmoj eilėj vidury sėdi karo kapelionas kun. Z. Ignatavičius- Ignonis.

Matulevičius ir ltn. Dubinskas. Kapelionui praneša, kad tik vakar prie Linkovičių bolševikai užpuolė lietuvių žvalgų būrį. Iš šešiolikos penkis nukirto ir aštuonis sunkiai sužeidė. Pamaldų metu kapelionas pasmerkė girtavimą. Deja, po pietų sutiko lietuvį karininką, kuris girtas neatskyrė dienos nuo nakties.

3-čio bataliono III-čios kuopos vadas ltn. Gumauskas kapelioną priėmė nuoširdžiai. Valgyklos salėje tuojau atlaikytos lietuviškos pamaldos. Visi vyrai priėjo išpažinties. Judrūs kareivėliai net laikiną klausyklą paskubomis sukalė. Ankstyvą rytą kapelionas pasiekė lietuvių dalinį Mejanovičiuose. Čia karių dvasinis lygis buvo nepagirtinas, sąlygos nepavydėtinos, apsupti tūkstančių gerai ginkluotų raudonųjų bandų ir parašiutininkų.

Sėdėdamas ant mažo vagonėlio per durpynus ir pelkes kapelionas pasiekė Duhovą. Čia vadas ir kiti lietuviai kariai – užgrūdinti, drąsūs, labai draugiški ir nuotakingi vyrai. Ilgai kapelionui pasakojo savo karinius nuotykius. Vakare jis kariams parodė šventųjų paveikslus ir nupasakojo jų gyvenimą. Rytmečio pamaldose dalyvavo visi ne tarnyboje esą kariai. Vokiečių kariuomenėje tarnavę flamandai – katalikai net išpažinties ėjo kartu su lietuviais.

Susprogdinti traukiniai, bombardavimai. Kapelionas bando aplankyti prie Glebokų esantį 254-tą batalioną. Šį kartą nepasiseka. Pakely prie Daugpilio sutinka ltn. Poškų, kuris kviečia aplankyti lietuvių dalinį prie Daugpilio priemieščio. Kapelionas, aišku, kvietimą priima.

Per vakar subombarduotą Oršą, per Mohiliavą kapelionas pasiekia Bykovą. Sutinka būrį lietuvių karių ir jų vadą ltn. Baltrušaitį. Jie pertraukė užsiėmimus ir surengė gegužines pamaldas. Čia jis dar kartą įsitikino, ką reiškia geri vadai, aukšta moralė ir geras pavyzdys. Visose pamaldose nuoširdžiai su giliu pamaldumu dalyvavo visi. Šių karių meilė religijai sustiprino kapelioną dvasioje.

Per bolševikų partizanų apsėstus miškus kapelionas pasiekė ltn. Ragausko vadovaujamą būrį. Karininkas skundėsi, kad jų gyvenimas nepaprastai pavojingas ir sunkus. Aplankė naujai supiltus lietuvių karių kapus.

Dundant priešlėktuvinei artilerijai, kapelionas atvyksta į vieno bataliono štabą. Toliese pamato šuoliais lekiantį raitelį. Priartėjus atpažino bataliono vadą kpt. Liormaną. Vėliau drauge karininkai ir kariai sugiedojo Šv. Marijos litaniją, dalyvavo šv. Mišiose. Daugumas atliko išpažintį, jų tarpe buvo ir viena lietuvaitė, kurią poterių išmokė ir prie išpažinties parengė kilnūs šio bataliono kariai. Spėju, kad tai buvo 3-čias batalionas.

Ir kituose aplankytuose postuose pasisekė surengti gegužines pamaldas. Giedojimams gražiai vadovavo ltn. Gasiūnas. Aplinkiniai gudai ir rusai didžiavosi lietuviais kariais, kurie užtikrino saugų gyvenimą. Kitą rytą šv. Mišiose vėl dalyvavo lietuviai kariai ir daug civilių gyventojų.

Kelionė į Uzdą buvo pavojinga. Šiame kelyje tik vakar banditai sudegino pilną žmonių sunkvežimį. Kapelionas sutiko ltn. Gecevičių ir ltn. Bukšnį su būriu kareivių iš 12-to bataliono. Jie kartu atsivežė keletą sunkiai sužeistų. Kapelionas juos palydėjo į Luftwaffės ligoninę. Ligoniams suteikė religinius patarnavimus. Pagaliau pasiekė Uzdą. Tik neseniai rusai buvo užpuolę lietuvių karių sunkvežimį. Lietuviai puolikus atmušė. Kiek vėliau kiti lietuviai papuolė į raudonųjų ugnį. Į rusų nagus pakliuvo eil. Balys Rinkevičius. Po šv. Mišių, kuriose dalyvavo visi laisvi kariai, pranešė, kad rastas užminuotas eil. Rinkevičiaus lavonas. Lavono paimti nuvažiavusius karius vėl užpuolė rusai. Pasisekė atmušti tik su vokiečių tankų pagalba. Žūva kitas lietuvis – psk. Liobikis. Vėl gedulingos pamaldos. Daug karių ir civilių priėjo išpažinties. „Paprastuose karstuose, gėlėse ir žolynuose palaidoti du jauni lietuviai, paaukoję gyvybes už Gudijos žemę" – rašo kun. Ignonis.

Atvykęs ltn. Plungė pranešė, kad viename susidūrime bolševikai nukovė 15 lietuvių karių. Iš 3-čio bataliono kapelioną pasiekė liūdna žinia. Bataliono vadas kpt. Žibas, bataliono gydytojas ir adjutantas vokiečių suareštuoti. Vokiečių ryšių karininkas juos paklausė, kas atsitiktų, jeigu laimėtų bolševikai? Jie drąsiai atkirto, kad visiems būtų neišvengiama mirtis, bet toks pat likimas ir vokiečių laimėjimo atveju. Vokietis drebėjo iš pykčio. Sekantį rytą atvyko esesininkų komanda ir visus tris išsivežė. Sujudo vokiečių vietinis štabas. Tik energingo plk. Rosenstock dėka po

ilgo ir vargingo tardymo mūsų karininkai sugrįžo į batalioną.

Kita liūdna žinia. Prie Papiernizos bolševikai sunaikino lietuvių atsparos punktą. Žuvo keturiolika karių. Į Michanovičius neseniai atkelti lietuvių kariai turėjo kelis skaudžius susidūrimus. Žūsta keturi ir keletas sunkiai sužeisti. Iš bataliono pabėgo psk. Kuprinas ir priešui suteikė visas informacijas bei puolime pats dalyvavo. Lietuviams baisi gėda.

Iš 254-to bataliono atvyko karių būrys ir kapelioną pakvietė į svečius. Keliavo tamsią naktį. Staiga baisus trenksmas. Sprogsta traukinyje mina. Yra žuvusių vokiečių. Pagaliau po dviejų dienų kelionės pasiekia Sarkaučizną. Kapelioną sutiko bataliono vadas kpt. Bareišis. Sekantį rytą bažnyčioje, kurioje dar užsilikę lietuviški parašai, didelė eilė karių, laukiančių išpažinties. Apie dešimtą valandą su lietuviška daina atvyksta bažnyčion dar dvi lietuvių kuopos. Vadovaujami ltn. Bardzilausko jie gražiai giedojo lietuviškas giesmes.

Kapelionas Zenonas Ignonis džiaugėsi ir kartais liūdėjo, lankydamas nusikaltusius pavienius karius kalėjimuose, matydamas karius girtuokliaujant. Nepaisant nuolatinių pavojų, juos lankė be pertraukos. Nepaisė ir vokiečių grąsinimų nekatechizuoti civilių. Dienomis ir naktimis lankė sergančius ir mirštančius, nežiūrėdamas, kokios jie tautybės. Mokėdamas gudų kalbą, religiniai aptarnavo gudų katalikus, nes jų kunigus bolševikai praktiškai buvo sunaikinę. Nors kun. Ignonis buvo tikras Kristaus karys ir, jeigu buvo šventų kunigų – jis buvo vienas iš tokių, tačiau bolševikų spaudoje, net specialiuose KGB leidiniuose („12-tas batalionas") jį išvadindavo karo nusikaltėliu. Šiuos kaltinimus vėliau perėmė Izraelio ir raudonųjų lietuvių spauda. Dar 1993 m., seniai po kapeliono Ignonio mirties, Vatikanan plaukė protestai iš Izraelio, kodėl kun. Ignonis buvo pakeltas į prelatus.

Tokius kaltinimus KGB skelbė visiems Gudijon išsiųstiems lietuvių kariams. JAV Kongreso narė Elizabeth Holzman iš KGB perėmė tokius kaltinimus lietuvių kariams: esą jie šaudę žydus, karo belaisvius ir kitus civilius, plėšę ir deginę gudų sodybas. Holzman pravestu įstatymu JAV Teisės departamento OSI sekcija buvusius lietuvius karius persekioja iki šios dienos. Iš tikrųjų, dauguma jų buvo prievarta į vokiškus dalinius paimti vyrai, kurie Gudijoje kovojo už savo gyvybes. Nei vienas dalinys nedalyvavo šaudymuose, nei degino sodybas. Tai liudija jų kapelionas, gudų gyventojai ir ten buvę, gyvi išlikę kariai. Bolševikų leidiniuose prie šaudymų parodyti kareiviai su juodomis uniformomis, kiti su tikrais teutoniškais veidais. Lietuviai juodų uniformų nenešiojo.

Laikas parašyti tiesą apie lietuvių karių dalyvavimą II-me Pasauliniame kare. To dar nedarė dabartinė buvusių raudonųjų spauda Lietuvoje. Jiems artimesnė KGB tiesa.

KOSMOPOLITIZMAS AR TAUTIŠKUMAS

lietuviškojo jaunimo kelyje?

DAIVA KARUŽAITĖ

Besikeičiančiame pasaulyje smarkiai pažengusi technologija (televizija, kompiuteriai, faksai, telefoniniai susijungimai ir kt.) pagreitina žmonių komunikaciją. Per sekundes galima sužinoti apie svarbius įvykius bet kuriame pasaulio kampelyje. Pasaulio ribos tuo būdu mažėja ir kartais, atrodo, net dingsta. Žmonės to paveikti pradeda įsigyti pasaulinį (ne tautinį) mąstymą. Taip atsiranda kosmopolitizmas, vienijimasis pasaulio linkme. Matydami tuos pačius vaizdus, girdėdami tas pačias žinias, žmonės veikia vienas kitą, darosi panašesni, pradeda panašiai elgtis ir galvoti. Sunku dabar likti unikaliu. Dažnai reikia būti tolerantišku, o tolerantiškumas yra kosmopolitizmo šaknis.

Be abejo, kosmopolitiniam bendravimui kliūtis yra bendros kalbos neturėjimas. Sunku komunikuoti, jeigu kalbi skirtinga kalba. Tačiau šią kliūtį nuo senovės laikų peržengia dailininkai ir muzikai. Naudodami savitus ritmus, poetai taip pat šiek tiek aplenkia bendros kalbos nebuvimo kliūtį. Menininkai dažnai sugeba perduoti savo mintis bei jausmus vaizdais, ritmais ir muzikos tonais ir taip tampa universaliai suprantami. Tiek vaizdinis menas, tiek ir muzika gali būti vis labiau suprasti be kalbos žinojimo.

Krypstant į kosmopolitizmą, kai kurie įsitraukia į kosmologinį mąstymą: atsiranda susidomėjimas senovės religijomis, kosmologiniais samprotavimais. Lietuviai labai įdomaujasi savo senovės tikėjimu ir gamtos dvasingumo samprata. Nors kiekvienoje senovės religijoje yra etnocentrinių bruožų, bet randami taip pat ir panašumai kitoms kultūroms. Studijuodami senovės lietuvių tikėjimo bruožus, mes rasime dvasiškas šaknis, kurios riša mus su kitomis kultūromis. Tuo pačiu mes taip pat krypstame į kosmopolitizmą.

Vis dėlto mes negalime pasidaryti vienodi. O jeigu ir galėtume, – ar to mes tikrai norėtume? Žinome, kad svarbu išlaikyti savo asmeniškas ribas ir vertinti savo asmeniškas, unikalias ypatybes. Kiekvienas žmogus yra individas, kuris priklauso sau ir skiriasi nuo visų kitų žmonių. Tačiau, būdami individais, mes taip pat priklausome šeimai, draugams, kolegoms, tautai. Priklausome ir pasauliui. Visa tai mąstantys žmonės pagal savo gyvenimo raidą ir įsitikinimus turi suprasti, palaikyti ir nepa-

---

Mintys diskusijoms Lietuviškų studijų savaitėje Dainavoje 1998.08.22.

Jaunimo simpoziumo Dainavoje dalyviai. Iš k. - dr. V. Kerelytė, D. Karužaitė, A. Girnius, A. Cvekelis. *(Nuotr. J. Baužio)*

neigti. Yra tik svarbu išlaikyti balansą.

Pažindami savo tautą, tautiškus bruožus, jos praeitį ir kalbą, mes stipriname savo žmogišką charakterį ir nieko nenustojame, neprarandame. Išėję ir į platesnį pasaulį, bendraudami su kitų kultūrų, tautybių, rasių ir įsitikinimų žmonėmis, mes esame įpareigoti savęs neatsisakyti, o tik prisidėti savo individualumu. Tuo mes pilnai ugdysime tolerantiškumą kitų pasaulio žmonių atžvilgiu, bet tuo pačiu pasieksime ir reikšmingesnę vietą sau, savo šeimai ir tautai. Taip susikuria ryšys tarp žmonių. Per tokį bendravimo ryšį dalinamės kultūriniais skirtumais, praplečiame horizontus, kartais peržengiame asmeniškas bei kultūrines ribas. Atrodytų, kad taip žmogus palaipsniui pasidaro vis labiau kosmopolitiškesnis. Tačiau, mano nuomone, nėra reikalo nei logiškos priežasties patiems ištirpti pasaulinėje vienybėje. Pirmiausiai reikia priimti ir pažinti save. Tik save pilnai pažindami, galėsime pilniau ir reikšmingiau bendrauti su kitais, toleruoti kitus žmones, kultūras ir tautas.

REZISTENCINĖS MINTYS DAINAVOJE

42-roji Lietuviškų studijų savaitė

JUOZAS BAUŽYS

Šią vasarą, rugpjūčio 16-22 d., Michigan'o Dainavoje ir vėl įvyko Lietuviškų studijų savaitė. Tai jau 42-roji iš eilės Lietuvių Fronto bičiulių rengiama tokia savaitė. Pagrindinė jos tema – **„Nauji uždaviniai rezistencinėje ir kultūrinėje veikloje"**. Šios temos rėmuose tad ir buvo svarstomos bei diskutuojamos įvairios problemos, pastebimos lietuviškojoje išeivijoje ir pačioje Lietuvoje. Dalyviais ši studijų savaitė buvo gana gausi, o savo programa – tikrai įvairi.

Rytmečiais šv. Mišias aukodavo **kun. Algirdas Paliokas, SJ,** Lemonto pal. J. Matulaičio misijos kapelionas. Trumpi, bet taiklūs ir svarstytas temas paliečiantys jo pamokslai buvo visų maloniai laukiami. Po pusryčių prasidėdavo dienos programa: paskaitos, pokalbiai, diskusijos, simpoziumai ir posėdžiai. Likdavo kartais laiko ir Spyglyje pasimaudyti bei pasivaikščioti. Vakarais – vėl kas nors įdomaus.

Pirmadienis prasidėjo neseniai Druskininkuose įvykusios septintosios Į laisvę fondo Lietuvos filialo savaitės apžvalga. Išsamius pranešimus apie ją padarė ten dalyvavę dr. K. Ambrozaitis, A. Raulinaitis ir A. bei L. Stepaičiai. (Apie Druskininkų savaitę rasite šiame numeryje atskirą straipsnį). Po pietų **dr. Antanas Musteikis** skaitė paskaitą: „Istoriniai pakaruokliai". Joje jis palietė kai kuriuos tendencingai iškraipomus istorinius faktus, todėl ir pavadinęs juos istoriniais pakaruokliais ar šmėklomis. (Kelios mintys iš jo paskaitos spausdinamos šiame numeryje atskirai).

Apie partijas ir Pilnutinę demokratiją

Antradienis buvo skirtas žvilgsniui į dešiniąsias Lietuvos partijas. Apie dabartinę Krikščionių demokratų partijos politinę programą bei ateities veiklos perspektyvas kalbėjo **Vytautas Volertas, Jonas Vaznelis** ir **Viktoras Naudžius**. Visi kalbėtojai, nors ir LKDP rėmėjai, iškėlė tam tikrus pastebimus faktus, kaip vidinę nesantaiką, vienos politinės linijos nesuradimą ir pan. Buvo taip pat pastebėtas ir katalikiškosios spaudos Lietuvoje mažėjimas, kuris gali turėti labai blogų pasėkmių. Buvo prieita prie bendros nuomonės, kad LF bičiuliai ir toliau individualiai remtų LKDP, bet su tam tikru atsargumu.

Apie Tėvynės sąjungą – Lietuvos konservatorius kalbėjo **Algis Raulinaitis** ir **Algirdas Stepaitis**. Pirmasis iškėlė teigiamus TS programos principus, tačiau priminė ir kai kuriuos netinkamus min. pirm. Vagnoriaus bei Kultūros min. Šaltenio ėjimus. Algirdas Stepaitis dėmesį labiau

atkreipė į istorinius TS nuveiktus darbus, kartu pastebėjo ir kelias padarytas klaidas, bet į TS ateitį žvelgė šviesiai ir su pasitikėjimu. Gausiose diskusijose buvo iškeltas reikalas šioms dviem partijoms išlyginti vidaus ir tarpusavio nesutarimus ir sudaryti tvirtą koaliciją.

Reikia priminti, kad LFB, kaipo sąjūdis, oficialiai nepasisako už kurią nors Lietuvos partiją, tačiau LF bičiuliai individualiai remia savo pasirinktą partiją ir jos veiklą.

Toliau sekė svarstybos apie **Pilnutinės demokratijos idėjas**, jų istorinį palikimą ir dabartį: pagrindiniai kalbėtojai – A. Raulinaitis, dr. K. Skrupskelis, dr. K. Ambrozaitis, A. Sabalis (atsiuntęs savo pranešimą raštu), dr. A. Musteikis, J. Ardys, V. Petrulis. Tokios svarstybos buvo surengtos ryšium su 40-ties metų sukaktimi, kai 1958 m. buvo išleistas leidinys „Į pilnutinę demokratiją". Tai buvo daugiausia dr. Antano Maceinos, Vytauto Vaitiekūno ir Juozo Brazaičio mintys apie demokratinės valstybės pagrindus. Šis leidinys tapo LFB veiklos kelrodžiu iki pat šiandien.

Kalbėjusieji pabrėžė ĮPD minčių svarbą dabartyje. Šios mintys skleidžiamos ir laisvoje Lietuvoje, komentuojamos spaudoje; kai kurios partijos yra pritaikiusios jos mintis ir savo programoms, tik kartais nutylėdamos, kad tai yra LFB kūrinys. Buvo kalbama ir apie nepasaulėžiūrinę politiką, pasaulėžiūrinių bendruomenių autonomiją ir jos reikšmę mokyklose, buvo klausiama, kaip ĮPD idėjas dar plačiau Lietuvoje pritaikyti.

1941 sukilimas ir jaunieji istorikai

Tokia tema trečiadienį kalbėjo **prof. dr. Kęstutis Skrupskelis**. Jo manymu, mūsiškiai „kritiniai" istorikai labai dažnai nesiremia, kaip jie tai stengiasi tvirtinti, vien tik istoriniais dokumentais, bet neretai parodo ir savo pačių įsitikinimus. Todėl pas marksistinius, o dažnai ir pas liberalaus įsitikinimo istorikus dažnai pastebimas tautinių, patriotinių ir religinių idėjų ignoravimas ar net puolimas. Todėl ir 1941 m. sukilimas kai kuriems iš jų nesuprantamas: kaip II-jo Pasaulinio karo metu, kai visas demokratinis pasaulis kovojo prieš nacius, kažkokie lietuviai „nacionalistai" ne tik neprisidėjo prie tos kovos, bet veikė pagal savo interesus. Lygiai taip pat bandoma iškraipyti ir pati naujausia mūsų tautos rezistencijos istorija: Lietuvoje kišamos mintys, jog tik vienintelė „Šviesa - Santara" savo ryšiais su tauta išvadavusi Lietuvą, tyčia neužsimenant apie kitokių įsitikinimų sambūrių bei žmonių veiklą.

Tą pačią dieną įvyko ir 38-rių metų sukakties paminėjimas nuo Į laisvę fondo įsteigimo. Kalbėję **dr. Kazys Ambrozaitis, Juozas Baužys** ir **dr. Kęstutis Skrupskelis** apžvelgė ĮLF 38-rių metų kelią, nuveiktus darbus, išleistas knygas. Papasakojo, kaip Lietuvoje tuoj po nepriklausomybės atstatymo buvo įkurtas ĮLF skyrius, kurio veikla plečiasi: rengia-

mos studijų savaitės, leidžiamos knygos savoje ĮLF ir Morkūno spaustuvėje, plečiama demokratinė dvasia. Po minėjimo įvykusiame metiniame ĮLF narių susirinkime buvo išrinkta nauja fondo taryba.

Lietuvių Bendruomenės diena

Apie Lietuvių Bendruomenę ir jos veiklos uždavinius kalbėjo bent keli LB vadovai. **Regina Narušienė**, JAV LB krašto valdybos pirm., supažindino su svarbiausiais LB uždaviniais: įjungti naujai iš Lietuvos atvykusius, apjungti ir kelintos kartos angliškai kalbančius lietuvius, tartis su Lietuva dėl kultūrinės bei švietimo paramos, rūpintis ir toliau svarbiais Lietuvos nepriklausomybės išlaikymo ir dėmesio Amerikos valdžios įstaigose reikalais. Priminė, kad spalio mėnesį Clevelande rengiama svarbi LB konferencija.

Liūda Rugienienė savo paskaitoje „Suvokime save ir savo paveldą" kalbėjo apie etninės lietuvių kultūros išlaikymo problemas išeivijoje ir Lietuvoje. (L. Rugienienės paskaita spausdinama šiame numeryje).

Juozas Ardys papasakojo apie bendrąją LB ir Lietuvos Seimo ryšių komisiją ir jos atliktus darbus. Esanti numatyta užsienio lietuvių grįžimo į Lietuvą programa, Lietuvoje bus kuriamas Amerikos lietuvių centras. Jau veikia Lietuvoje specialus informacijos centras besikuriantiems ir grįžusiems į tėvynę. **Vytautas Kamantas**, PLB pirmininkas, supažindino su kai kuriais PLB istorijos faktais, priminė svarbiausius jos darbus, kurie, jo teigimu, dažnai atliekami per kraštų bendruomenes.

Dr. Vytautas Bieliauskas skaitė paskaitą – „Užsienio lietuviai ir Lietuva: bendros kalbos beieškant" (Jo paskaita spausdinama šiame numeryje).

Marija Remienė kalbėjo aktualia užsienio lietuvių archyvų išsaugojimo tema. Apžvelgusi ankstyvesnių laikų lietuviškų archyvų Amerikoje istoriją, paminėjo jog šiuo metu didžiausi JAV lietuvių archyvai yra ALKA Putname ir Pasaulio lietuvių archyvas Jaunimo centre. Ji pastebėjo, kad daugelio organizacijų veiklos archyvai vis dar nesutvarkyti, nesukatalogizuoti, neretai išmetami ir dingsta. Tam reikėtų skirti daugiau dėmesio, laiko ir lėšų. Pasidžiaugė, jog Kultūros min. S. Šaltenis galvoja, kad Lietuva tam reikalui galėtų skirti finansinę paramą.

Rezistencijos ir genocido temos

Tą patį vakarą kalbėjęs **Antanas Dundzila** labai įdomiai ir kritiškai aptarė neseniai išleistą Liūto Mockūno knygą „Pavargęs herojus". (Antano Dundzilos paskaita spausdinama atskirai).

Penktadienio rytą vėl kalbėjo Antanas Dundzila. Šį kartą jo pranešimas lietė naujosios technologijos priemonių pritaikymą ir vartojimą registruojant ir tiksliai nustatant geografines vietoves. Tam yra naudojami nauji aparatai, vadinami GPS (Global Positioning System, arba

lietuviškai – Globalinės padėties nustatymo sistema). Tokių aparatų pagalba galima nustatyti ir taip suregistruoti tikslias vietoves partizanų bunkerių, kapų, kautynių vietų ir kt. Porą tokių aparatų A. Dundzila jau nuvežė Lietuvos Partizanų ir tremtinių sąjungai. Šių GPS aparatų panaudojimo, specialių ekspedicijų organizavimo ir pan. išlaidoms padengti savaitės dalyviai po A. Dundzilos pranešimo suaukojo apie 2,000 dolerių, kurie bus perduoti šio darbo organizacinei grupei.

Adv. Povilas Žumbakis kalbėjo genocido temomis. Palietė dabartinį genocido įstatymą Lietuvoje, kuris nevienodai pritaikomas: iki šiandien dar nenubaustas nė vienas stribas argumentuojant, kad sovietų okupuotoje Lietuvoje nebūta genocido. Tuo tarpu aiškiai matomas spaudimas iš užsienio kuo greičiau susidoroti su Lileikio byla. Prelegentas pastebėjo, kad Amerikos liberalizmo įtaka didėja net Lietuvos mokyklose. Ten bus dėstoma apie holocaustą, bet greičiausiai nieko nebus užsimenama apie partizanų pasipriešinimą, išvežimus į Sibirą ir kitas lietuvių tautos kančias.

Popiet įvykusiame simpoziume tema „Užsienio lietuvių veiklos galimybės" pasisakė R. Narušienė, dr. V. Bieliauskas, A. Dundzila ir P. Žumbakis. Regina Narušienė didžiausią dėmesį siūlė kreipti į Lietuvos priėmimo į Nato klausimą. JAV lietuviai privalo nuolat kontaktuoti savo senatorius bei kongresmanus, prašydami juos remti Baltijos kraštų pakvietimą ir priėmimą į Nato.

Dr. Vytauto Bieliausko nuomone, vienas iš svarbiausių užsienio lietuvių uždavinių būtų savojo jaunimo įtraukimas į Lietuvių Bendruomenę, į visą lietuvišką veiklą. Jaunimas galės daugiau atlikti ir politinėje srityje. Antanas Dundzila kėlė rezistencinės veiklos ir jos propagavimo svarbą. Būtina skelbti pasauliui, kad lietuviai rezistentai kovojo prieš sovietinę okupaciją, iškelti 1941 metų sukilimo svarbą, kovoti prieš pastebimus antilituanizmo (palyginant su antirasizmu ar antisemitizmu) reiškinius ir kt. Siūlė taip pat sukviesti jaunimo organizacijų vadovų konferenciją. Povilas Žumbakis pritarė, kad jaunimo tarpe pastebimas didėjantis nutautėjimas, kad jaunimas gal nepakankamai supažindinamas su istoriniais rezistencijos faktais. Siūlė taip pat atkreipti dėmesį ir į vyresniųjų užsienio lietuvių apsaugojimą nuo įvairiausių išnaudotojų.

Jaunimo rūpestis dėl kosmopolitizmo

Paskutinė šeštadienio diena buvo skirta jaunesniosios kartos pasisakymams aktualiais klausimais. Tačiau dar prieš jų simpoziumą buvo trumpai, bet šiltais žodžiais prisimintas **dr. Vytautas Vardys**, kurio mirties 5-rių metų liūdna sukaktis bus 1998 spalio 19 d. Apie a. a. dr. Vytautą kalbėjo dr. Kazys Ambrozaitis, Juozas Baužys ir dr. Vytautas Bieliauskas, prisimindami velionio asmenį, nuveiktus darbus, kai kurių bendradarbių atsiliepimus.

Jaunesniosios kartos simpoziumo tema: „Tautiškumas ar kosmopolitizmas lietuviškojo jaunimo kelyje". Pokalbio dalyviai – Daiva Karužaitė, Audrius Girnius, dr. Vilija Kerelytė ir Aistis Cvekelis. Pokalbiui vadovavęs dr. Arvydas Žygas pastebėjo, kad vis labiau atsirandantis ir pastebimas kultūros suniveliavimas paliečia ir lietuvišką jaunimą. Tautiškumas vis labiau darosi nereikalingas, dvasinės ir lietuviškos vertybės užmirštamos.

Daiva Karužaitė, poetė ir dailininkė, kėlė mintį, kad kosmopolitizmo šaknys atsiranda vis didėjančios technologijos įtakoje. (Jos mintys spausdinamos atskirai).

Audrius Girnius, baigiąs ekonomikos mokslus Čikagos universitete, pripažino, kad tautiškumo sąmonė lietuviško jaunimo tarpe vis mažėja. Mažėja ir darbštumas, lietuvių kalbos puoselėjimas, dora bei religijos praktikavimas. Lietuviai per daug pasiduoda kosmopolitinėms įdėjoms ir todėl yra būtina susirūpinti.

Dr. Vilija Kerelytė, biologė, chiropraktikė ir dainininkė, pasakojo apie jos patirtą lietuviškosios aplinkos įtaką ir įspūdžius. Visa tai suteikė jai tautiško galvojimo atsparumą. Jos manymu, naujiesiems dabartiniams ateiviams bus lemta nutautėti greičiau, negu jos kartos čia augusiam jaunimui.

Aistis Cvekelis, vilnietis, šiuo metu Čikagoje tęsiąs medicinos studijas, stebėjosi, kad čia, Amerikoje, lietuviai susirenka draugėn vien kad jie yra lietuviai, kad jiems rūpi lietuviški reikalai. Jis pabrėžė, kad kosmopolitinės idėjos ypač mažai tautai yra labai pavojingos ir sunkiai bus nugalimos.

Nuotaikingos vakaronės

Kiekvieną vakarą savaitės metu vis būdavo įvairenybių. Tai vaizdajuosčių peržiūros iš praėjusių metų ĮLF studijų savaitės Jurbarke linksmybių, arba Bernardo Brazdžionio į Lietuvą sugrįžimo nepamirštami epizodai. Penktadienio vakare buvo jautriai prisimintas prieš 10 metų (1988.,VIII.26) miręs nuolatinis Dainavos savaičių bičiulis rašytojas Adolfas Markelis. Apie jį kalbėjo J. Baužys, o ištrauką iš jo novelės „Tėvas" paskaitė Reda Ardienė. Tą patį vakarą dalyviai buvo supažindinti su neseniai išleista nauja rašytojo Vytauto Volerto knyga „Meilė žolei". Buvo prisimintas ir garbingo jubiliejaus šiemet sulaukęs dr. K. Ambrozaitis.

O savaitės užbaigai, šeštadienio vakare, įvyko gražiai **Julijos Gylienės** rūpesčiu surengtas koncertas ir poezijos vakaras. Jame smuikininkas **Valdas Vasaitis** ir pianistas **Alvydas Vasaitis** grojo ir skambino pasaulinio masto muzikų kūrinius. Savo poezijos skaitė poetai **Daiva Karužaitė** ir **Apolinaras Bagdonas**. Vadovavusi visai programai Julija Gylienė paskaitė Venancijaus Ališo poezijos posmus. Pabaigai solistė **Vilija Kerelytė** ir **Algimantas Barniškis** pateikė lengvosios estradinės muzikos dainų.

Viršuje - LFB tarybos nariai Dainavoje po posėdžio. Iš k. - J. Urbonas, J. Ardys, V. Naudžius, Z. Brinkis, J. Baužys, V. Šaulys, K. Ambrozaitis, V. Volertas, V. Petrulis, A. Raulinaitis. (J. Urbono nuotr.). Apačioje - koncerto ir poezijos vakaro atlikėjai. Iš k. - A. Vasaitis, V. Vasaitis, D. Karužaitė, J. Gylienė, A. Barniškis, V. Kerelytė, A. Bagdonas. (Nuotr. K. Ambrozaičio)

Į PILNUTINĘ DEMOKRATIJĄ

Mintys svarstyboms 40 metų sukakties proga
Dainava, 1998.VIII.18

ALGIS P. RAULINAITIS

Šiais metais minime 40 metų sukaktį nuo „Į pilnutinę demokratiją" pasirodymo 1958-aisiais metais. Nejučiomis iš pasąmonės išnyra *Rerum novarum* ir *Quadragesimo anno* enciklikos. Ne tik, kad daugelis jų idėjų atsispindi „Į pilnutinę demokratiją" studijoje, bet ir patys enciklikų pavadinimai labai tiksliai apibūdina „Į pilnutinę demokratiją" – juk tai tikrai Rerum novarum. Pirma tokia išsami studija apie ateities valstybės viziją. Lygiai taip pat tiksliai Quadragesimo anno enciklikos pavadinimas tinka mūsų šiandieninėms svarstyboms. Juk tikrai praėjo keturiasdešimt metų.

Pažvelgę į „Į pilnutinę demokratiją", ypač paskaitę įžanginius žodžius „Vietoj pratarties", nejučiomis esame priversti susimąstyti – beveik visi pratartyje esantys teiginiai turi būti laikomi kaip pranašystės...

Pratartyje rašoma: „Pilnutinės demokratijos klausimus svarstant, buvo tikima tvirtai, kad mintys apie valstybinio gyvenimo pagrindus bus pateiktos laisvai Lietuvai kaip idėjinė medžiaga naujo valstybinio gyvenimo statybai." Tada atrodė, kad tai tik tolimos ateities galimybė, kurią vargu ar pamatysime...

Tačiau, 1990-tieji metai vėl prašvito laisve Lietuvai. Tiesa, ne tokia, kokią mes įsivaizdavome, ne pilnutine laisve, nors didžiosios pasaulio galybės norėjo užsimerkti prieš įvykusį faktą ir nesiteikė pripažinti Lietuvos nepriklausomybės, nors dar Lietuvoje buvo okupacinės pajėgos. Bet pirmieji žingsniai link pilnos laisvės buvo žengiami ir, anot poeto, niekas nebegalėjo sustabdyti upės bėgimo...

Beatsikuriančioje Lietuvoje Į laisvę fondo filialas išleido šį leidinį. Susidomėjimas juo buvo labai didelis. „Į pilnutinę demokratiją" buvo komentuojama spaudoje, svarstoma televizijos ir radijo laidose, o socialdemokratai ją įsirašė į savo 1992 m. rinkiminę programą. Žinoma, nutylėdami, kad Lietuvių fronto bičiulių kūrinys.

Toliau pratartyje skaitome: „(...) pilietinei sąmonei ir asmenybės galioms išlaikyti gyvoms reikalinga pastanga išlaikyti savyje intelektualinį domėjimąsi valstybinio gyvenimo problemomis; pastanga tų problemų svarstymu palaikyti savyje intelektualinį budrumą, išsaugoti minties dinamizmą." Ši pastraipa įpareigoja mus neužmigti ant pirmtakų suskintų laurų, bet toliau svarstyti jų iškeltas idėjas, tikrinti kiek jos dar atitinka laiko reikalavimus, ir, kur reikia, bandyti jas pritaikinti dabarčiai. Kaip ir Leono XIII enciklikos, partijų rinkiminės programos, taip ir „Į pilnutinę

demokratiją" pasižymi siektinų idealų išvardinimu, manant, kad visuomenę sudaro idealizmo vedami ir juo vadovaujantys žmonės. Deja, taip nėra.

Valstybė, asmuo ir ūkis skyriuje rašoma: „*Turi būti maža tokių, kurie turi perdaug, bet dar mažiau tokių, kurie turi permaža!*" Tai visiškai priimtina nuostata, bet gal užmirštama, kad šv. Raštas skelbia, kad vargšų visada turėsite. Toliau rašoma: „Todėl vienas iš svarbiausių socialinės demokratijos uždavinių yra sudaryti sąlygas kiek galima lygiau tautos pajamoms, o tuo pačiu ir krašto ūkinėms gėrybėms paskirstyti."

Iš visų „Į pilnutinę demokratiją" nuostatų pabandykime šiek tiek atidžiau pasvarstyti šią esminę nuostatą apie ekonominę lygiavą. Pasirinktinai naudoju šį dabarties Lietuvoje prigijusį, nors ir sovietiniu paveldu kvepiantį, terminą. Sovietinės okupacijos metu tai buvo propaguojama, kalama į galvą, o vykdoma tik savųjų naudai. Ir atgavus Nepriklausomybę, stengiamasi tą lygiavą pasiekti. Neužmirškime, kad ir paprasti piliečiai, ir ekonomijos vadovai, o taip pat ir politikai – ne angelai, o žmonės... Ir jų visų, kaip ir šventųjų, nagai į save riesti. Ką aš tuo noriu pasakyti? Tik tiek, kad reikia pagalvoti ar 1958 metais priimta „Į Pilnutinę demokratiją" šiuo metu galioja? O gal jau laikas, atsimenant, kad ji buvo priimta Lietuvai dar esant okupuotai, iš naujo pažvelgti į dabartines sąlygas ir „Į pilnutinę demokratiją" pritaikinti ne kaip idealistinį pasisakymą, bet kaip konkrečią politinę ir ekonominę programą.

42-rosios LFB studijų savaitės dalyviai Dainavoje prieš nuleidžiant vėliavas.

LIETUVIŠKOS ŠMĖKLOS

ANTANAS MUSTEIKIS

Dr. Antanas Musteikis savo paskaitoje "Istoriniai pakaruokliai" kalbėjo apie mūsų laikų istorijoje pastebimus paradoksinius teiginius.Jis palietė tokias, jo žodžiais, lietuviškas ir kitų tautybių šmėklas. Čia tik ištrauka iš "Lietuviškų šmėklų" skyriaus. (Red.).

Dvidešimtojo amžiaus Lietuva tris kartus atkūrė savo nepriklausomybę bei laisvę. Kritiškais laikais niekas iš galingųjų pasaulio valstybių lietuviams nepadėjo. Jie liko, prof. Juozo Ambrazevičiaus-Brazaičio žodžiais, vienų vieni. Tūkstančiai lietuvių atvira ir pasyvia kova gelbėjo savo tėvynę, kai okupantai juos prievartavo, kankino, žudė, trėmė...Didžioji laisvės gynėjų dalis buvo tikri karžygiai, panašūs į Juozą Lukšą-Daumantą. Bet ar ne keista, kad viena lietuvių išeivių dalis - "atviro žodžio" skelbėjai - nė vieno iš jų neprilygino prie Vytauto Didžiojo, išskyrus...atmintiną nomenklatūrininką?

Toji Vytauto Didžiojo iškamša buvo Antanas Sniečkus, didžiausias dvidešimtojo šimtmečio lietuvių pakaruoklis, apipintas mitinėmis dingstimis. Esą jis ilgiausiai išsilaikęs valdžios viršūnėje, tad neleidęs rusams kolonistams įsitvirtinti Lietuvoje (?) Iš tikrųjų jis išliko fanatiškiausiu komunistiniu prievartautoju ne tik stalinistiniu, bet ir vėlesniu laikotarpiu...

...Smulkesnių paradoksų yra nemažai. Galima paminėti paradoksinę "naujieną", išreikštą naujakalbe, - atsigręžimą "Veidu į Lietuvą", kai pagrindinai tai buvo tik kai kurių išeivių glėbesčiavimasis kultūrinių mainų pretekstu su okupanto savanoriškais ar priverstiniais pataikūnais, peršančiais iščenzūruotus lietuvių kultūros pavidalus. Arba vėl - tikinama, kad rusiškai sovietinės okupacijos metais lietuviai sukosmopolitėjo (?), kas iš tikrųjų reiškė prievartinį lietuvių tremtinių bendravimą su kitų tautybių pavergtaisiais, saugant "vyresniojo kosmopolito" akiai...

....Paradoksinis paveldas ir dabar gajus. Lietuvos televizijos programos "Prieštarauk" vedėjas nekaltu veidu klausia žiūrovus, kada buvo geriau gyventi - komunistinėje santvarkoje ar dabar laisvėje. Ir atsiranda tokių, kurie ilgisi "anų gerų laikų" - vogti, sukčiauti, ir neskirti blogio nuo gėrio. Negalima nepaminėti ir mūsų vieno poeto disidento teiginio, jog 1941 birželio 23 d. sukilėliai "buvo svetimos valstybės agentai"...

...Stulbina ir šiemet Šiaulių universitete įvykusios Santarvės konferencijos laureatų mintys. Ten dalyvavęs buvęs prez. Algirdas Brazauskas, vienas iš Santarvės laureatų, priekaištavo tiems, kurie "negali užmiršti praeities, jaučia turintys kam nors pasakyti blogą žodį..." Reiškia, vadinkime neatgailaujantį kolaborantą santarvininku, neleiskime Sibire nukankinto "liaudies priešo" sūnui ar dukrai, išlikus gyviems, prisiminti patirtas kančias bei skriaudas, sakyti tiesą (Brazausko žodžiais - "blogą žodį") ir t.t. Ar tai ne pakaruokliška?

DEMOKRATIJĄ REIKIA KURTI

Įžangos žodis Studijų savaitei Druskininkuose

Vytauto Antano Dambravos leidinio „Politika ir moralė" pradžioje tarytum motto įdėta tokia ištrauka iš rezistento laiško: „Vytautai, ar nebuvome laimingesni, kai kovodami prieš okupantą demonstravome, leidome knygas, lipinome plakatus, rengėme konferencijas, ėjome į kitataučių spaudą, radiją ir televiziją, rašėme laiškus parlamentų ir vyriausybių nariams, važinėjome į Vašingtoną ir kitas sostines. Kovodami tada tikėjome, kad išsilaisvinusią Lietuvą tvarkys dori, teisingi ir sąžiningi žmonės, atsidavę savo tautai. Dabar kažkas ne taip. Bet, Vytautai, nusivylimui ir dvasiniam nuovargiui pasiduoti negalima".

Vienoje iš „Į Laisvę" žurnalo redaktoriaus skilčių klausiama: „Ar tie, kurie prieš 50 metų pradėjo pogrindyje leisti rezistencinį žurnalą „Į Laisvę", sulaukė tokios Lietuvos, kokios jie, o taip pat ir partizanai tikėjosi? Argi dar dešimtmečius reikės laukti, kol žmogus galės pasitikėti žmogumi, kol nuo veidų nukris prisitaikančios ir lengvai besikeičiančios kaukės?"

Manau, kad tokius ir kitus klausimus mes iškelsime ir bandysime atsakyti šios studijų savaitės metu.

Kiekvienas mūsų darbas ar poelgis vertinamas kaip geras ar blogas pagal mūsų išpažįstamas dorovės normas. Jei šiandien kalbame apie politinio ir socialinio gyvenimo negandas, tai didžiausia nūdienos bėda yra vertybių krizė. Ar sugebėsime sugrįžti prie krikščioniškųjų vertybių? Ar jau supratome, kas yra demokratija? Ar demokratija yra tik tai, kas naudinga mano, o ne kito žmogaus interesams?

Prisiminkime Lietuvių fronto bičiulių 1958 metais JAV išleistą studiją „Į pilnutinę demokratiją". „...Demokratija reikalauja kilnių pažiūrų į žmogaus būtybę, gilios jai pagarbos, nuoširdaus jos vertinimo. Demokratija reikalauja aukštos dvasinės kultūros. Nei barbariškas žmogus, nei barbariška tauta nėra demokratai. Demokratija nėra prigimties dovana. Ji yra kovos laimėjimas. Ilgos kovos su barbariškais atskiro asmens ir visuomenės instinktais. Todėl auklėjimas demokratijai yra vienas iš pagrindinių visuomeninių uždavinių..."

Taigi mes suėjome, suvažiavome ir suskridome net iš už Atlanto kalbėti apie vertybes, prisiliesti prie jų ir pasakyti žmonėms, kad be doros gyvenimas neįmanomas, o demokratiją reikia kurti.

Jonas Kairevičius,
Į Laisvę fondo Lietuvos filialo
tarybos pirmininkas

Druskininkų studijų savaitėje kalba dr. K. Ambrozaitis ir J. Laučiūtė. a

SEPTINTOJI Į LAISVĘ FONDO STUDIJŲ SAVAITĖ LIETUVOJE

Šią vasarą Į laisvę fondo Lietuvos filialas surengė jau septintąją studijų savaitę. Ji įvyko Druskininkuose liepos 8-12 d. Pagrindinė savaitės tema buvo „**Rezistencija ir kultūra – dvi istorinės atminties gaivinimo gairės**". Paskaitose, pranešimuose bei svarstybose, kurios vyko Druskininkų savivaldybės salėje, dalyvavo apie pora šimtų žmonių, jų tarpe 35 iš užsienio kraštų.

Nemaža dalis šios savaitės svečių ir dalyvių į Druskininkus atvyko specialiu autobusu iš Vilniaus. Jie važiavo per istorines ir partizanų kovas menančias vietoves – Merkinę ir jos apylinkes, Varėną – lankydami atmintinas rezistencijos vietas. Vėliau, kitomis dienomis surengtose išvykose buvo dar aplankyta Liškiava, Margionys, Kasčiūnų kaimas, visur susitikta su partizanais bei jų artimaisiais.

Tuoj po gražaus savaitės atidaromojo posėdžio Druskininkų savivaldybės salėje pirmąją paskaitą apie Lietuvos partizanų ginkluotą pasipriešinimą 1945 - 1953 m. skaitė **Dalia Kuodytė**, Genocido ir rezistencijos tyrimų centro vadovė. Kitą dieną istorikas ir Seimo narys **Algis Kašėta** kalbėjo apie Pietų Lietuvos Dainavos apygardos partizanų veiklą. Varšuvoje gyvenantis istorikas **Bronius Makauskas** nušvietė Suvalkų

Septintosios studijų savaitės dalyviai aplankė partizanų paminklą Perlojoje.

krašto lietuvių rezistencinį įnašą 1939 - 1945 m. Tolimesnėse keliose svarstybose, kuriose buvo iškelta patriotinės minties ir krikščioniškosios dorovės svarba, o taip pat paliesta tema – valstybė ir demokratija, dalyvavo labai daug kalbėtojų: V. Dambrava, N. Gaškaitė, J. Laučiūtė, V. Bieliauskas, G. Mareckaitė, A. Patackas, V. Bložė, J. Pajaujis, Č. Stankevičius, A. Damušis, A. Lukša, J. Kojelis ir daug daug kitų.

Plačias diskusijas sukėlė ir rašytojo **Vytauto Volerto** paskaita apie lietuvybės išlikimo išeivijoje kelius. **Vidmantas Valiušaitis** supažindino su Į laisvę fondo veikla, atliktais darbais ir pasiūlė kai kuriuos reikalingus persitvarkymus. (Jo pranešimas, kiek sutrumpintoje formoje, spausdinamas šiame numeryje). Literatūros mokslininkas **Vytautas Kubilius** savo paskaitoje kalbėjo apie sovietmečiu pasireiškusią rezistencinę lietuvių kultūros sklaidą. Istorikas ir archeologas **Napalys Kitkauskas** supažindino su atliktais tyrimais Vilniaus Žemutinėje pilyje.

Šeštadienio pavakary M. K. Čiurlionio muziejaus salėje įvyko iškilmingas vakaras, kuriam vadovauti buvo pakviestas Švietimo ministras **Kornelijus Platelis**. Dalyviai pirmiausiai turėjo progą stebėti aktorių Dianos Anevičiūtės ir Alekso Kazanavičiaus suvaidintą spektaklį „Ilgėjimosi sonata", sukurtą pagal Konstantino ir jo žmonos Sofijos Čiurlionių laiškus.

Buvo taip pat įteikta šiemetinė Į laisvę fondo premija (5,000 litų) literatūros mokslininkui **Virginijui Gasiliūnui** už atliktus tyrimus ir studiją apie poetą - partizaną Bronių Krivicką. Premiją šiemet paskyrė ir ją

Į laisvę fondo 1998 m. Rezistencijos premiją laimėjęs Virginijus Gasiliūnas ir tos premijos mecenatas dr. Juozas Kazickas.

asmeniškai įteikė **dr. Juozas Kazickas**. Mecenatas buvo savo ruoštu gražiai pasveikintas jo 80-ties metų amžiaus sukakties proga.

Vėliau įvykusiame koncerte prof. Vytautas Landsbergis su žmona Gražina pianinu paskambino kelias M. K. Čiurlionio sonatas. Savo poezijos skaitė Kornelijus Platelis, Vytautas Bložė, N. Miliauskaitė, D. Bozytė, J. Jekentaitė ir net V. Landsbergis. Deklamavo aktorė Olita Dautartaitė. Buvo paskaityti ir Broniaus Krivicko eilėraščiai.

Septintoji studijų savaitė galutinai buvo užbaigta sekmadienio šv. Mišiomis Druskininkų bažnyčioje.

Savaitę užbaigiant ĮLF valdybos pirmininkas dr. **Kazys Ambrozaitis** taip kalbėjo: „... Išvykstame, atgaivinę savyje gyvą Lietuvos istoriją... Įsipareigojame grįžti, lankyti, prisiminti ir priminti... Grįžtame su nerimu ir tam tikru nusivylimu: kodėl Lietuvoje neminima 1941 birželio 23 d. paskelbta Nepriklausomybė?..."

* * *

Kelios mintys apie šią studijų savaitę, skaitytos spaudoje:

Audrys Antanaitis, rašydamas apie studijų savaitę „Apžvalgoje" (Nr. 26, 1998.8.20), taip susumuoja: „... Studijų savaitė baigėsi, privertusi dar kartą susimąstyti apie dabartinę kultūros ir krikščioniškųjų idealų situaciją Lietuvoje, iškėlusi klausimus, į kuriuos šiandien jau būtina sku-

Diana Anevičiūtė ir Aleksas Kazanavičius Druskininkuose vaidina spektaklyje "Ilgėjimosi sonata".

biai ieškoti atsakymo... Ji pasižymėjo aiškiai suformuluotomis savo dalyvių ideologinėmis nuostatomis, tautiškumo, vertybių ir demokratijos idealų teigimu..."

Jūratė Laučiūtė, šiltai apie šią savaitę atsiliepusi „Dienovidyje" ir žymiai teigiamiau įvertinusi ją negu anksčiau Lietuvoje įvykusią „Santaros - Šviesos" konferenciją, parašė plačią apžvalgą ir „Draugo" kultūriniame priede (1998.9.26 ir 10.3 d.). Pasakodama ten apie svarstybas, vykusias po pranešimų, ji rašo: „...Nepastebimai, bet kartu natūraliai diskusija nuo rezistencijos formų praeityje... atvingiavo iki šiandienos. Ir tapo aišku, jog net šiandien tylioji rezistencija tebėra gana aktuali... Be abejo, studijų savaičių prasmė – kalbėti ne vien sau, bet ir visuomenei. Tačiau kaip tai padaryti, jei, pvz., žiniasklaida didesnio susidomėjimo neparodė?..."

Ir tai turbūt gryna tiesa, nes šalia šitų dviejų žurnalistų rašinių kitoje Lietuvos spaudoje apie Į laisvę fondo studijų savaitę buvo pastebėta tik dar pora, labiau gal apžvalginio pobūdžio reportažų: „Kauno die-

Vienos sesijos prezidiumas Druskininkuose. Iš k. - Druskininkų meras, dr. K. Ambrozaitis, dr. A. Damušis, A. Dragūnevičius, J. Kairevičius. (Visos Druskininkų nuotraukos K. Ambrozaičio)

noje" liepos 11 ir 13 d. rašė Vincas Staniulis ir „Lietuvos aide" – liepos 15 d. – Romas Kvietkevičius.

Negalėjus šiemet asmeniškai dalyvauti šioje studijų savaitėje ir nesulaukus, kol kas nors apie ją žurnalui parašytų, teko tad pačiam redaktoriui šiomis keliomis eilutėmis bent trumpai duoti bendrą savaitės vaizdą.

Juozas Baužys

Su džiaugsmu pranešame, kad ilgai laukta knyga -

DR. ADOLFO DAMUŠIO

"LITHUANIA AGAINST SOVIET AND NAZI AGGRESSION"

prieš keletą dienų buvo užbaigta spausdinti. Knyga parašyta angliškai, 342 psl., kietais viršeliais, gausiai iliustruota ir dokumentuota. Išleido Į Laisvę Fondas, kuris rūpinsis ir knygos platinimu.

VYTAUTAS STASYS VARDYS
1924.09.02 – 1993.10.19

Šiemet Vytautui būtų suėję 74 metai, deja, jis šias sukaktuves jau švęs amžinybėje, kurią pasiekė prieš penkerius metus. Augdamas giliai religingoje šeimoje, dar savo jaunystėje pasižymėjo dideliu idealizmu: meile Dievui ir meile žmogui. Savo idealams vykdyti jis ieškojo įvairių kelių, kurie tapo jam, tarsi identiteto ieškojimu. Jis studijavo Telšių ir Vilniaus kunigų seminarijose ir tuos pat mokslus tęsė Eichstaette. 1945 - 1949 m. studijavo filosofiją ir literatūrą Tuebingeno universitete. Po to atvykęs į JAV, susidomėjo politiniais mokslais ir 1958 Wisconsino universitete gavo Ph.D. Bestudijuodamas Vytautas, atrodo, pavargo mokindamas svetimtaučius, kaip ištarti jo gražią, žemaitišką pavardę Žvirzdys ir ją pakeitė į Vardį, kuri anglosaksų liežuviams buvo prieinamesnė. Pakeitė jis savo pavardę, bet nepakeitė savo identiteto, kurį jau buvo radęs studijų metu Vokietijoje. Jau tuomet jis buvo stiprus lietuvis veikėjas ir lietuviško jaunimo vadovas. 1946 m. jis buvo Moksleivių ateitininkų sąjungos pirmininku ir suorganizavo metinę konferenciją, kuri susidėjo dalinai iš kelionės laivu Reino upe ir dalinai iš stovyklavimo prie Reino. Toje Reino

konferencijoje dalyvavo apie 1,000 ateitininkų, ir tai buvo bene didžiausias jaunimo susibūrimas, įvykęs tuomet Vokietijoje.

Įdomi buvo jo kalba savo kolegoms, kuriuos jis ragino jungtis prie krikščioniško humanizmo ir sakė: „Šitą konferenciją, norėdami pažymėti savo dvasios giminystę su idealistine krikščioniškąja Vakarų dvasia, mes vadiname Reino Konferencija. Jos tikslas – įkvėpti jėgų ne tik kovai su naujai žmoniją ir mūsų tautiečius užplūstančia beprasmingumo, buržuazinio nihilizmo ir pasislėpusio ateizmo banga, bet ir pasiryžimui aukotis už tikrojo ir amžinojo krikščioniškojo žmogaus ir krikščioniškosios bendruomenės kūrybą..." Ateitininkija buvo ir yra krikščioniškojo humanizmo nešėja. Taip Vytautas suprato ateitininkiją, taip jis suprato ir savo gyvenimo prasmę.

Baigęs mokslus, Vytautas buvo pakviestas profesoriauti tam pačiame Wisconsino universitete. Vėliau jis persikėlė į Oklahomos universitetą, kur daugelį metų profesoriavo ir buvo politinių mokslų katedros dekanu. Jis yra parašęs daug straipsnių ir knygų politiniais klausimais, kur analizavo politinius sovietų siekius Rytų kraštuose. Neretai jis buvo kviečiamas liudyti Amerikos Kongreso apklausinėjimuose, kur suteikdavo žinių apie sovietų veiksmus okupuotoje Lietuvoje.

Vytautas buvo politikas – mokslininkas. Bet politika jam buvo klasikinė graikų sukurta ideali valstybinė santvarka, kur vyriausybė tarnauja rūpindamasi visų piliečių gerove. Vyriausybė, pagal Vytautą, kaip ir pagal Platoną ir Aristotelį, gali valdyti žmones tik tiek, kiek jie jai leidžia tai daryti. 1993 metais Detroite Vytautas Vardys davė bene savo paskutinę paskaitą Lietuvių Bendruomenės konferencijoje, kurioje dalyvavo ir tuometinis Lietuvos Respublikos premjeras Šleževičius. Jo paskaitos tema buvo: „Lietuvos politinė kultūra ir laiko reikalavimai". Joje jis stipriai kritikavo tuometinę Lietuvos konstituciją, kuriai trūko politinės kultūros, nes jai trūko pagarbos žmogui, trūko krikščioniško humanizmo. Deja, Šleževičius iš to daug nepasimokė, nes jis gal Vytauto kalbos ir nesuprato.

Šiandien Lietuva tebėra kryžkelėje tarp buržuazinio, ateistinio konsumerizmo ir krikščionybės skelbiamos meilės Dievui ir artimui. Ir kaip dabar reiktų tokių šauklių, kaip Vytautas Vardys, kurių balsų taip trūksta Lietuvos dvasinėse tuštumose!

Vytautas Bieliauskas

HEROJUS KOVOJE PRIEŠ OKUPANTUS IR ... „KATALIKUS"

Žvilgsnis į knygą

ANTANAS DUNDZILA

Liūtas Mockūnas, PAVARGĘS HEROJUS... Jonas Deksnys trijų žvalgybų tarnyboje, Baltos lankos, Vilnius 1997, 567 psl.

Tai knyga apie vokiečių bei rusų okupacijos laikų rezistentą, tačiau rezistenciją vėliau išdavusį ir nuėjusį tarnauti sovietams, Joną Deksnį. Autorius teigia, kad jis J. Deksnio nebando teisti, tik mėgina jį suprasti (psl. 24).

Knygos plati apimtis skatina ribotis keliomis, labiau į akis krintusiomis pastabomis. Iš iki šiol matytų straipsnių leidiniui deramą foną paskelbė J. Šmulkštys 1997 lapkričio mėn. „Akiračiuose", „Beveik be herojų knyga". „Kultūros baruose" 1998 Nr. 7 tilpo A. Kučio „Buvo ir herojų ir išdavikų". Lietuvos Meno kūrėjų asociacija 1998 eseistikos kategorijoje knygą premijavo. Rašinį sąmoningai vadinu žvilgsniu, be pretenzijų į išsamesnę recenziją.

Šis žvilgsnis į knygą yra išdėstytas keturiuose poskyriuose. Pirmajame yra J. Deksnio biografijos bruožai bei bendresnio pobūdžio apie knygą įspūdžiai. Toliau sėka trejetas konkrečių pastabų: klausimas, kada J. Deksnys nuėjo tarnauti okupantui; dokumentacija; juodinimas buvusių J. Deksnio politinės orientacijos oponentų.

J. Deksnys ir knyga

J. Deksnys (g. 1914 Daugpilyje – m. 1982 Vilniuje), buvęs rezistentas nuo pat 1940 ar 1941 metų, 1949 su slapta pogrindžio misija iš Vakarų nuvyko į Lietuvą, buvo suimtas ir nuėjo tarnauti sovietams. Sovietai jį tardė, bet niekada neiškėlė bylos. Jis gyveno Vilniuje čekistų priežiūroje – tačiau nekalinamas. Jam mokėjo gerą algą, buvo viskuo aprūpintas.

Krašto ryšiai su Vakarais buvo svarbus rezistencijai elementas. Kovoje prieš okupantą J. Deksnys išsiskyrė iš kitų rezistentų tarpo tuo, kad net tris kartus iš Vakarų vyko į okupuotą Lietuvą. Karui pasibaigus, išėjęs iš kalėjimo Vokietijoje, 1945 rudenį nuvyko Lietuvon, o 1945 pabaigoje sugrįžo į Vakarus. Antrą kartą į Lietuvą nukeliavo 1946 gegužės mėn., po to Švedijoje atsirado 1946 spalio pradžioje. Trečią kartą nuvykęs 1949, gegužės 7 buvo suimtas. Kai kas teigia, kad Deksnys sovietams tarnavo jau prieš 1949 suėmimą. Net jei okupantui jis pradėjo tarnauti 1949

Dainavos LFB savaitėje simpoziumo apie užsienio lietuvių veiklą dalyviai. Iš k. - A. Dundzila, R. Narušienė, dr. V. Bieliauskas, P. Žumbakis. (Nuotr. K. Ambrozaičio)

m., tai didesnę subrendusio savo amžiaus dalį, 33 metus, jis ėjo prieš savo buvusius kovos draugus, niekino rezistenciją, Vilniuje apie sutiktus žmones rašinėjo pranešimus. Summa summarum, rezistencijos istorijoje J. Deksnys pasilieka tamsia asmenybe. Keista žiūrėti į knygoje J. Deksniui klijuojamą herojaus etiketę. O kad jis buvo kuria nors prasme pavargęs – tai logiškai nesuprantamas žodžio reikšmės tąsymas.

Knyga yra apie J. Deksnį, tačiau per jo asmenį autorius žvelgia daug plačiau į pokario rezistenciją, ypač į mūsų rezistencijos vidaus politiką bei politikavimą, į ryšius su kraštu bei su Vakarų žvalgybomis. L. Mockūnas J. Deksnį bando visaip baltinti, jo veiksmus aiškinti, tačiau vis dėlto nesivaržo aiškiai konstatuoti, kad „jis išdavė savo principus ir nuėjo tarnauti nekenčiamam priešui" (psl. 538). Žymi knygos dalis dokumentuoja J. Deksnio bei jo bendraminčių pastangas, nukreiptas prieš katalikiškos orientacijos mūsų visuomeninius veiksnius.

Nors knygoje rašoma neva apie herojų, tačiau joje vienoj vietoj sutelkta didoka, iki šiol bene išsamiausia karo meto bei pokarinės mūsų rezistencijos istoriografija. Paskatintas rašyti apie J. Deksnį, autorius temą išplėtė savo piešiamos rezistencinės istorijos paveikslui. Vietomis autorius net visai „pamiršta" J. Deksnį, pvz., įtraukdamas 16-os psl. traktatą

apie 1941 m. sukilimą, kuriame J. Deksnys iš viso nedalyvavo. Knyga baigiama keistokai: šiaip jau tampriai naudojęs dokumentuotus faktus, pabaigoje autorius nuklysta į metafizinius išvedžiojimus.

Knyga, aišku, kontraversinė, nes jos esminis veikėjas labai kontraversiškas, savo bendraminčius nuvylęs, vėliau net išdavęs. Štai J. Deksnio ideologinės bei politinės grupuotės A. J. Greimas, po 1948 m. J. Deksnio pasirašyto Baden-Badeno susitarimo su VLIKu, net siūlė Vakaruose esantį J. Deksnį nužudyti (psl. 307)! Knyga kai kam vietomis atrodys tendencinga. Pats autorius įspėja skaitytoją, kad absoliučiai objektyvios istorijos iš viso negali būti. Čia neieškant dvikovos dėl kai kurių autoriaus teiginių, apskritai imant, leidinys yra subrendusio, tačiau tam tikrą pažiūrą proteguojančio tyrinėtojo darbas. Tiesa, keliose vietose, atrodo, sumaišytos datos, keli sakiniai nesuprantami, trūksta kelių sutrumpinimų paaiškinimo. Istoriniu požiūriu autorius taip pat daug kur matuoja epizodinius įvykėlius šių laikų, bet ne anų dienų – pokarinės nežinios, chaoso, laisvinimosi vilties, prieškarinių partijų galvosenos ir t.t. – masteliu. Šiaip jau ši didoka knyga imponuoja spaudos darbu: pakenčiamai retai pasitaikiusios korektūros ar laužymo klaidos, išsami – labai reikalinga pavardžių rodyklė, gražus apipavidalinimas bei įrišimas, profesionaliai naudoti keli šriftai ir t.t.

Neatsakytas klausimas: kada?

Kada iš tikrųjų J. Deksnys pradėjo tarnauti sovietams? Į šį reikšmingą klausimą autorius nuosekliau nepažvelgia. Jau 44 psl. bei atskirame skyriuje L. Mockūnas susitelkia prie „kodėl", tačiau kritiškai vertinamo, istorinio traktato fone griežčiau neklausia „kada?". Pasitenkina teigimu, kad 1949 pavasarį suimtas J. Deksnys palūžo, pradėjo dirbti sovietų saugumui, ir skaitytojui paberia dar keletą kitų detalių. Ta 1949 data yra pati vėliausia: detališkai dokumentuota ji simpatingai piešiamam J. Deksnio portretui bei pačiam autoriui – patogiausia. Skaitytojui nepaliekama galimybių rimčiau pasvarstyti, kad gal J. Deksnys palūžo anksčiau. Kritiškiau ištirta J. Deksnio lūžimo data būtų svarbi jam segamo heroizmo pateisinimui ir autoriaus išsakytam knygos tikslui – J. Deksnį suprasti.

Knygos keliose vietose yra pabarstytų duomenų, galinčių įtaigoti tą ankstyvesnį J. Deksnio „kada". Štai 27, 181 psl. randame, kad sovietai apie J. Deksnį žinojo 1946, kai sovietų agentas rašė, kad J. Deksniui „turėjo būti leista grįžti į Vakarus". Su šiuo faktu autorius atveria, tačiau irgi atidžiau nenagrinėja J. Deksnio, kaipo okupacinių organų naudoto įrankio, rolės. Neaišku, ar J. Deksnys apie šią jam specialiai okupanto 1946 suteiktą privilegiją žinojo. Iš tiesų okupantas apie J. Deksnį žinojo jau daug anksčiau, nes 1940-41 m. jį kalino Kauno IX-me forte. Ten su J. Deksniu kalėjęs D. Cesevičius įtarė, kad J. Deksnys sovietams tarnavo net

prieš karą (psl 517). Tačiau D. Cesevičiaus teigimas knygoje nepatikimai pristatytas – pokalbis su trečiu asmeniu kavinės aplinkoj ir kt. Br. Raila L. Mockūnui pasakojęs, kad A. J. Greimas manė, jog po 1948 Baden-Badeno susitarimo J. Deksnys nuėjo tarnauti sovietams (psl. 307).

Yra dar kitų, knygoje neminėtų, nerimą keliančių duomenų, kurie galimą J. Deksnio tarnystę nukelia į 1945 pabaigą. Žinome, kad Kazimieraičio partizanų lydimi, J. Deksnys su K. Drunga (anksčiau buvusiu J. Valiuliu) 1945-XI-30 į XII-1 naktį perėjo Lietuvos - Lenkijos sieną ir 1945-XII-13 atsidūrė Vokietijoje, Tuebingene. A. Ramanausko - Vanago atsiminimuose rašoma („Daugel krito sūnų", psl. 122), kad Lietuvoje ginkluotas pogrindis patyrė, jog, 1945, einant per sieną į Vakarus, J. Deksnys buvo trumpai MGB sulaikytas, tačiau pareigūnams išsikalbėjo. Tai gali būti reikšmingas teigimas, nors savo ranka rašytuose atsiminimuose K. Drunga apie jokį sulaikymą neužsimena. Neminėdamas šaltinių, L. Mockūnas pasakoja apie pasienio epizodą jau Lenkijos pusėje, lenkų policijoje registruojant jų turėtus pasus. Šiai mįslei gali šį tą reikšti išlikę A. Vokietaičio užrašai po J. Deksnio išėjimo viešumon sovietiniame „Švyturyje". Nuviltas ir J. Deksnio išdavimo įskaudintas, buvęs J. Deksnio ir K. Drungos bendražygis A. Vokietaitis Amerikoje pakartotinai bandė su K. Drunga aiškintis. K. Drunga į laiškus neatsakė, net nėjo su A. Vokietaičiu kalbėtis telefonu. K. Drunga J. Deksniui buvo lojalus ir labai artimas bičiulis. L. Mockūnas pastebi, kad Chicagoje K. Drunga mažai apie Deksnį pasakodavo (psl. 7).

Dokumentacija

Tekstas plačiai dokumentuotas, tik retkarčiais jame pasigendama vienos ar kitos nuorodos. Autorius naudojosi daugeliu šaltinių, jų aptarimui paruošė atskirą 15 psl. skyrių. Mokslinio pobūdžio veikalui tai svarbu. Dokumentacijai naudoti instituciniai archyvai, privačių asmenų rinkiniai, susirašinėjimas bei pokalbiai su atskirais asmenims. Svarbu pažymėti, kad knygoje minima dokumentacija gali būti naudinga ir kitiems šios srities tyrinėtojams. Tai šalutinis, nesitikėtas šio leidinio įnašas rezistencijos istoriografijai.

Atidžiau peržvelgus naudotus dokumentus, pasigedau dviejų šaltinių: VLIKo ir JAV valdžios archyvų. Autorius prie jų nepriėjo, ar jam nepavyko ką nors reikšmingesnio juose rasti?

Autorius teigia, kad iš Amerikos į Vilnių 1992 pervežtame VLIKo archyve iš pokario laikų duomenų nėra. Nesistebiu, nes esu girdėjęs, kad Europos laikų VLIKo archyvai buvo palikti Vokietijoje, Vasario 16 gimnazijos pilaitėje, kurią, kaip žinia, kažkuriais metais nusiautė gaisras. Washingtone iš nuomuojamų patalpų VLIKui beveik pabėgus, Tautos Fondo pastangomis šiek tiek netvarkingai į dėžes sumesti popieriai buvo nugabenti į ALKĄ Putname. Tose dėžėse šiai temai irgi nieko reikšmingo

nėra.

Yra VLIKo posėdžių protokolų rinkiniai, kurių L. Mockūnas nemini, gal jų nematė. Protokolai sausoki, be priedų, bet dalykiški. Juose nieko „pikto" ar žeminančio nei prieš J. Deksnį, nei prieš kitus VLIKą į mūsų visuomeninius konfliktus vedusius reiškinius ar asmenis nėra. Priešingai L. Mockūnui (pvz., psl. 21), protokoluose VLIKas savo oponentų neskaniai nepravardžiuoja „priešais" ar panašiai. Knygoje sutelktos medžiagos objektyvumo papildymui reikšminga būtų 1953-IV-12 VLIKo posėdžio protokolo Nr. 312 ištrauka, kuri skamba taip: „Tenkinti B. Drungienės prašymą, mokant jai 25% algos priedą už sergantį vyrą iš #2a nuo š.m. sausio 1 d." Tai, sakyčiau, labai humaniškas VLIKo vadovybės nutarimas – šelpti sergantį K. Drungą, buvusį rezistentą ir VLIKo narį, tačiau su J. Deksniu bei kitais aršiai veikusį „VLIKą likviduoti ir tokiu būdu pašalinti katalikų dominavimą" (psl. 204). Knygoje tai spraga, kaip pasitvirtins sekančiame poskyryje, kadangi joje beveik nuolat stengiamasi menkinti VLIKą bei daugelį jo veikėjų.

Ieškodamas duomenų, autorius kreipėsi laišku į JAV valstybinius archyvus, tačiau be pasekmių (psl. 22). Čia gal reikėjo daugiau pastangų, ypač žinant, kad knygos reikalu autorius net kelis kartus vyko į Lietuvą. Neturint ypatingesnių, gal oficialių privilegijų, tyrinėtojui JAV archyvuose tenka pačiam ieškotis medžiagos. Tų archyvų yra ne vienas, ieškoma tematinė medžiaga juose tipiškai išbarstyta. Pvz., Washingtono priemiestyje esančios National Archives įstaigos vadinamoje Murphy Collection 1997 radau iš Stokholmo 1946 pradžioje pateiktą pranešimą apie padėtį Lietuvoje. Savaime aišku, žinias parūpinusių lietuvių pavardžių ten nėra, tačiau reikia manyti, kad tai J. Deksnio ir K. Drungos 1945 pabaigoje į Vakarus atgabenti duomenys, minimi psl. 134. Plačiau išsikalbėjus su archyvo tarnautojais, sužinai, kad yra ir kitokių visuomenei prieinamų šaltinių, pvz., JAV CIA duomenų rinkinius gavusių universitetų.

Dar viena pastabėlė dėl L. Mockūno minėto JAV Freedom of Information Act įstatymo, pagal kurį senesnė JAV valdžios įstaigų medžiaga turi būti prieinama JAV piliečiams. Toje pačioje National Archives įstaigoje, tarp įvairių dokumentų, žiūrinėjau Lietuvą liečiančias korteles su oficialiu įrašu, kad toks tai dokumentas (neaišku, kas jame) tada ir tada iš viešumai atiduoto rinkinio išimtas tokio tai tarnautojo parėdymu. Čia dar įdomu, kad išėmimo data buvo jau po Lietuvos nepriklausomybės atstatymo paskelbimo. Reiškia, kažkada praeityje tas dokumentas buvo atiduotas viešajam archyvui, tačiau vėliau nutarta jo visuomenei neberodyti. Tai toks to Freedom of Information Act praktiškas vykdymas...

Oponentų juodinimas

Knygoje aiškiai pastebima, kad kuomet J. Deksnys buvo nuoširdus priešinimosi okupantui darbuotojas, veikėjas, vadovas ar kovotojas, jis prieš save matė du priešus: (1) okupantą ar okupantus ir (2) visus, kuriuos tenka vadinti lietuvių katalikiškąja visuomene – ypač jei jos iškilesnės asmenybės kuriai nors rezistencijos sričiai vadovavo ar ją įtaigojo, dominavo. Savo dokumentuotą beveik kovinį antikatalikiškumo praktikavimą autorius ir pats puoselėja, katalikiškos pakraipos veikėjus tekste įvairiai menkina. Tiesa, knygoje prastai žiūrima į beveik visus, kurie tik nevažiavo J. Deksnio ratuose. Ši autoriaus logikos bei stiliaus tendencija, mano nuomone, bus antras, čia mano pabrėžiamas, šiaip jau istorinei knygai netinkamas bruožas. Tas L. Mockūno spalvinimas tiek prasikiša, kad kartais primena tipiškus sovietams trafaretinius plūdimus jų ano meto leidiniuose. Štai keli konkretūs tokio panaudoto – katalikai, katalikai, katalikai – kūlimo pavyzdžiai: Psl. 21, 70, 204, 260, 284, 308 ir t.t.: A. Baltūsis ir J. Lukša – karšti *ateitininkai* ir *frontininkiškų* **pažiūrų** *katalikai... masoniškas katalikų* susiklausymas... po Baden-Badeno susitarimo K. Drunga A. J. Greimui priminė, kad J. Deksnys jam pažadėjęs paruošti *katalikams* revanšą ir kad dabartinis susitarimas esąs tik laikinas atsipūtimas po J. Deksniui nemalonaus *kataliko* (=suprask: J. Lukšos, A. D.) atkeliavimo iš krašto... Švedijoje gyvenęs J. Lingis – *katalikiškų* partijų slaptas agentas... ir t.t. (Visi pabraukimai A. Dundzilos).

Kalbant apie „slaptus agentus", negalima nesistebėti dėl VLIKe dirbusios K. Drungos žmonos, B. Drungienės, teigiamai jau minėtos VLIKo protokole. L. Mockūnas pastebi, kad Tuebingene K. Drunga buvo gerai informuotas apie VLIKo užkulisius (psl. 326). Čia keliu ne pašalpos, bet tarnybos reikalą: kur buvo VLIKo vadovų logika, kad VLIKą griovusio veikėjo žmona tarnautų konspiracijoje bei politinėse intrygose pasinėrusiame VLIKe? Į VLIKą nukreiptos J. Deksnio grupės tikslus labai aiškiai savo žodžiais išsako L. Mockūnas jau anksčiau minėtame psl. 204. Tą patį dokumentuoja M. Bloznelis savo „Lietuvos Išlaisvinimo Taryba" knygoje, cituodamas Lietuvos Ypatingojo Archyvo dokumentus: „J. Deksnys... labai greit su J. Markuliu sutarė šią *katalikišką* įtaką eliminuoti: Lietuvoje mažinant ginkluoto pasipriešinimo mastą, o užsienyje – *atimant iš VLIKo įgaliojimus* vadovauti išsivaduojamajai kovai".

J. Lukša keliose L. Mockūno knygos vietose žeminančiai vadinamas *jaunu architektūros studentu, skaldytoju, „Pilėnų legendos herojum"* (psl. 296, 301, 421, 433). Tolygiai L. Mockūnas galėtų ir J. Deksnį reguliariai linksniuoti, pvz., kad ir kanalizacijos darbininku (iš psl 46), tačiau taip nedaro. J. Lukšos parašyti „Partizanai", L. Mockūno teigimu, *sudramatizuoti,*

nes iš tikrųjų prie Romintos įvykusiose kautynese nė vienas partizanas nežuvo... Tačiau iš Bloznelio knygoje paskelbto J. Lukšos rakto žinome, kad šį mūšio „sutirštinimą" J. Lukša padarė patariamas J. Deksnio ir K. Pyplio - Mažyčio... Štai, gan „masoniškai" skambantis L. Mockūno teiginys psl. 434: „Kaip *karštas ir bekompromisiškas katolicizmo adeptas*, Lukša kovojo ne dėl bet kokios laisvos Lietuvos, bet dėl *katalikiškos* Lietuvos pagal LAF'o sukurtą modelį."

S. Žymantas (J. Deksnio bendrininkas, ne „katalikų" narys) *fantazavo* (psl. 8)... Washingtone tebegyvas, buvęs JAV armijos leitenantas A. Vaivada (– ne „katalikas") po karo „...telkė į krūvą išlikusius VLIKo narius įsitikinęs, kad *tuo padeda lietuviškam reikalui*..." (psl. 106)... Su. J. Lukša į Vakarus prasiveržęs K. Pyplys - Mažytis tebuvo ginklą gerai valdantis Kauno *žulikėlis* (psl. 338), išgeriantis ir lendantis prie moterų (psl. 271). J. Deksnio bei jo grupės gėrimą L. Mockūnas taip pat ne kartą mini, tačiau – mandagiai sakykime – jų bohemiško išdaigavimo netrina į akis... Autorius neglosto *VLIKo ponų* (psl. 262) – nei M. Krupavičiaus, nei *skrajojančio olando* (psl. 216) V. Sidzikausko, nei St. Kairio, nei kelių kitų... Pl. 288: VLIKas – *mirtinas* Delegatūros (=J. Deksnio ir grupės) *priešas*... Užkliuvo ir V. Ramono parašyti „Kryžiai" (psl. 83, 298)...

Baigminės mintys

Pačioje knygos pabaigoje L. Mockūnas rašo, kad, „Lietuvai kylant nepriklausomam gyvenimui, nerami J. Deksnio siela turėjo būti patenkinta, kad buvo įgyvendinti tikslai, dėl kurių J. Deksnys vienu metu kovojo" (psl. 538). Ar tai toks čia visų vykusių rungtynių, pačioje knygos pabaigoje autoriaus įmuštas golas – tik tokia viso mėginimo J. Deksnį „suprasti" išvada?

Aš manau, kad ne. Nors knygoje ir sukaupta daug duomenų, skaitytojui J. Deksnio zigzagai geriausiu atveju pasilieka misterija. Turint prieš akis autoriaus užsiangažavimą J. Deksnio (bei turbūt jam panašių prototipų) neteisti, kito galimo kraštutinumo čia minėti nereikia. Užvertę paskutinį puslapį teigiame, kad L. Mockūno veikalo vertė glūdi rezistencines istorijos ryškinime. Ši knyga yra lyg tyrinėtuose griuvėsiuose surasta senovės moneta: joje svarbu ne imperatoriaus frizūra, bet išlikę anos eros įrašai bei ženklai.

ŽMONĖS IR ĮVYKIAI

"Girių aido" koncerto Pasaulio lietuvių centre Lemonte, JAV, 1998 spalio 9 d. atlikėjai. (Nuotr. B. Kronienės)

"Girių aidas" - Lietuvos partizanų ir tremtinių kvintetas šį rudenį vėl su koncertais lankėsi Š. Amerikoje. Jų jautrios, patriotinės ir partizanų kovas primenančios dainos visur sutraukė daug klausytojų. JAV LB Kultūros tarybos pastangomis buvo surengta 12 koncertų. Kvintete dainuoja Vytautas Balsys-Uosis, Antanas Lukša-Arūnas, Lietuvos operos solistas Vincentas Kuprys, Antanas Paulavičius ir Vladas Šiukšta. Jiems akompanuoja pianistė Melita Kuprienė. Visas koncertų pelnas skiriamas Lietuvos partizanų globos fondui, kuris šelpia dar gyvus likusius partizanus.

Čikagos LFB sambūrio naują valdybą šiemet sudaro pirm. Julija Smilgienė, Marija Remienė, Jonas Rugelis, dr. Vacys Šaulys ir Aleksas Šatas. Lapkričio mėn. sambūris rengia dr. Antano Maceinos paminėjimą su šv. Mišiomis ir akademine programa. Paskaitai apie dr. A. Maceiną pakviestas iš Kanados kun. dr. Feliksas Jucevičius.

Antanui Dundzilai š.m. spalio 15 d. buvo paskirta JAV LB Kultūros tarybos 1998 metų žurnalizmo premija. Antanas Dundzila savo straipsniais uoliai bendradarbiauja ir "Į laisvę" žurnale. Premijos mecenatas yra

Lietuvių Fondas.

Dr. Vytauto Antano Dambravos, Lietuvos Respublikos ambasadoriaus Pietų Amerikoje, paskaita "Politika ir moralė", kurią jis skaitė 1997 metais Į Laisvę fondo studijų savaitėje Jurbarke, šiemet Kaune buvo išleista atskiru leidinėliu. Ši paskaita kiek sutrumpintai buvo išspausdinta ir "Į laisvę" žurnalo 126 numeryje.

Matulaičio namai Putnam, Ct. valstijoje atšventė savo 30 metų sukaktį. Tai yra slaugos namai senatvės bei ligų slegiamiems lietuviams Amerikoje. Per tuos 30 metų juose gyveno virš 800 asmenų. Namus įsteigė ir tvarko Nekaltai Pradėtosios Marijos seserys, šiemet taip pat švenčiančios ir 80 metų sukaktį nuo to vienuolyno įkūrimo Lietuvoje.

Dr. Jonas Šalna, - gydytojas, kartu skulptorius ir poetas, išėjęs į pensiją, pašvenčia kaip tik daugiau laiko menui ir poezijai. Savo medžio skulptūroms jis vartoja upėse, ežeruose, jūroje surastą šiekštą (Driftwood), iš kurio sukuria įvairias žmogiškas bei fantastines būtybes. Jo lyrika, nors ir moderniška, bet pilna filosofinių minčių. Šiuo metu jis rengia naują poezijos rinkinį.

Dr. Alfonsas Šešplaukis-Tyruolis gavo 1998 m. Lietuvių rašytojų draugijos kasmet skiriamą grožinės literatūros premiją. Ji buvo jam paskirta už viso jo amžiaus kūrybą ir įnašą į lietuvių literatūrą. Premiją paskyrė LRD sudaryta komisija. Mecenatas - Lietuvių Fondas.

Dr. Vytautas Vygantas, psichologas, buvęs Pax Romana pirmininkas, aukštas American Airlines pareigūnas, ilgametis lietuviškos visuomenės ir ypatingai ateitininkų veikėjas, Ateitininkų Federacijos garbės pirmininkas, po ilgos ir sunkios ligos mirė 1998.10.13 d. Dallas, Tx. mieste. Buvo palaidotas Nek. Prasidėjimo seserų vienuolyno kapinėse Putnam. Ct.

Motiejus Kvedaras, lankydamasis Lietuvoje staiga mirė 1998.07.13 d. Palaidotas Linkuvos kapinėse. Motiejus Kvedaras, gimęs 1919 m. , buvo inžinierius, priklausė Čikagos Lietuvių fronto bičiulių sambūriui.

IŠRINKTA ĮLF LIETUVOS FILIALO NAUJA TARYBA

Visuotiniame Į Laisvę Fondo Lietuvos filialo susirinkime, įvykusiame 1998 m. rugsėjo 11 d. Kaune, o taip pat pabalsavus ir centrinio ĮLF vadovybei Amerikoje, buvo išrinkta nauja filialo taryba. Ją sudaro: A. Dragūnevičius, dr. K. Girnius, adv. J. Kairevičius, B. Mažeika, V. Valiušaitis, prof. dr. Z. Zinkevičius ir red. A. Žemaitytė. Vėliau įvykusiame posėdyje tarybos pirmininku buvo išrinktas adv. Jonas Kairevičius, o sekretoriumi - Vidmantas Valiušaitis.

PARAMA GPS PROJEKTUI LIETUVOJE

Šios vasaros LFB studijų savaitėje Dainavoje Antanas Dundzila pateikė projektą apie rezistencijai reikšmingų vietovių Lietuvoje registracijos vykdymą naudojant GPS (Global Positioning System) sistemą. Tokia registracija jau pradėta. Ją vykdo Lietuvos Politinių kalinių ir tremtinių sąjunga. Algirdo Stepaičio pasiūlymu, šiam vertingam projektui tęsti buvo pradėtas aukų vajus. Jau susitarta, kad surinktos aukos bus perduodamos projekto vykdytojams.

Pirmieji savo aukomis atsiliepė šie studijų savaitės Dainavoje dalyviai:

Dr. K. Ambrozaitis, A.ir L. Stepaičiai, J.ir R. Ardžiai, V. Montvilas, dr. V.Šaulys, V. Naudžius, V. Sendzikas, E.ir K. Kriaučiūnai, L. Rugienienė, V.ir O. Šilėnai, Z. Prūsas, R. Narušienė, J. ir B. Vasariai, A. ir A. Raulinaičiai, V. Krikščiūnas, B.ir V. Volertai, A.ir M. Petruliai, J. Pabedinskas, dr. V. Bieliauskas, dr. Z. Brinkis, dr. A. ir R. Čepuliai, V. Rociūnas, dr. A. Musteikis, dr. V. Majauskas, J. ir O. Baužiai, dr. P. Kisielius, V. Maželis, J. Smilgienė. Iš viso Dainavoje surinkta 2015 dol.

Aukų vajus tęsiamas ir toliau. Prašome čekius išrašyti CENTER FOR LITHUANIAN STUDIES vardu, pažymint, kad auka skiriama GPS projektui ir siųsti šiuo adresu: Juozas Ardys, 855 Greener Place, Fairview, PA 16415-1567.

NUOŠIRDŽIAI DĖKOJAME BIČIULEI DR. ROŽEI ŠOMKAITEI UŽ ATSIŲSTĄ 1000 DOLERIŲ AUKĄ "Į LAISVĘ" ŽURNALUI.

Ši auka palengvins apmokėti daugelio "Į laisvę" skaitytojų prenumeratas Lietuvoje.

Taip pat nuoširdi padėka ir 1998 metų žurnalo rėmėjams, iki šio numerio išleidimo jau spėjusiems paaukoti didesnes sumas: K. Bružui, dr. V.A. Dambravai, G. Dragūnui, St. Džiugui, A. Girniui, R. Gurauskui, dr. J.P. Kazickui, kun. M. Kirkilui, D. Kojelytei, H. Klemerejytei (a.a. dr. F. Ignaitienės atminimui), V. Maželiui, G. Mickevičienei-Mikonienei (a.a. dr. Br. Mikonio atminimui), M. Mikonienei, V. Naudžiui, E. Pakulienei, Br. Paulienei, V. Petruliui, A. Pociui, S. Slavickui, M. Sodoniui, dr. J. Šalnai, V. Volertui, dr. P. Žemaičiui.

"Į laisvę" leidėjai ir administratorius

Zigmas Zinkevičius, KAIP AŠ BUVAU MINISTRU, atsiminimai. Šioje Kaune neseniai išleistoje 135 psl. knygoje, kurią parašė buvęs Lietuvos Švietimo ir mokslo ministeris yra pateikta daug įdomių faktų. Štai tik keletas knygos skyrių pavadinimų: Pirmosios dienos, Pietryčių Lietuvos mokyklos, Už tautinę mokyklą, Kosmopolitai puola, ir kt.

Antanas Kučys, AUŠROS BELAUKIANT. Šioje knygoje „Varpo" redaktorius A. Kučys sudėjo nepaprastai vertingą rinkinį savo straipsnių, spausdintų 1952-1996 m. JAV lietuvių spaudoje. Juose atsispindi užsienio lietuvių veikla, rūpesčiai ir darbai, prasidėję dar tais laikais, kai reikėjo šaukti ir kalbėti pasauliui už pavergtą ir nutildytą tautą. Autorius juose atvirai rašo ideologinėmis, kultūrinėmis ir politinėmis temomis, džiaugiasi Lietuvos Atgimimu ir rūpinasi jos ateitimi. Knygoje 610 psl. ir vardynas. Kieti viršeliai. Išleido „Saulabrolio" leidykla Vilniuje 1997 m.

Mindaugas Bloznelis, LIETUVOS IŠLAISVINIMO TARYBA. Medžiaga veiklos studijai. Tai LIT'o istorijos nuo 1944 metų, organizacinės struktūros, politinės ir rezistencinės veiklos kruopštus aprašymas su vardynu ir kai kurių rezistentų nuotraukomis bei biografijomis. Knyga 291 psl., išleista 1997 m. „Minties" leidyklos Vilniuje.

Jūratė Vyliūtė, VLADAS BALTRUŠAITIS. Išsami Vilniaus operos solisto V. Baltrušaičio, vėliau daugelį metų gyvenusio Vakaruose, monografija. Gausiai iliustruota, papildyta įvairiais artimų žmonių atsiminimais, laiškais. Šią kietais viršeliais 447 psl. knygą išleido 1996 m. „Scenos" leidykla Vilniuje.

Apolinaras P. Bagdonas, NEMIRŠTANČIOS GODOS, Poezijos rinktinė. Šioje A. P. Bagdono neseniai išleistoje knygoje poezijos mėgėjas ras lietuviškos ir žemaitiškos poezijos posmų. Vieni paimti iš jau anksčiau išleistų autoriaus knygų, kiti visai nauji. Rinkinys 164 psl., išleido Žemaičių kultūros draugija Vilniuje 1998 m.

Algimantas Taškūnas, NEREIKALINGŲ SVETIMŽODŽIŲ RINKINYS. Nedidelė, vos 64 psl. knygutė, tačiau būtina ir reikalinga ne tik lietuviškos spaudos redaktoriams ar bendradarbiams, bet ir kiekvienam lietuviui, ypač Lietuvoje. Knygutėje surinkta labai daug vartojamų, bet nevartotinų, žodžių – skolinių, barbarizmų. Duok Dieve, kad ši knygutė būtų mūsų kalbos švarinimo pradžia. Ją išleido Lietuvos studijų sambūris Tasmanijos universitete, Australijoje, 1998 m.

ISTORIJA, XXXVI tomas, Lietuvos aukštųjų mokyklų darbai,

Vilnius, 1997. Tai Vilniaus Pedagoginio universiteto leidinys, redaguojamas redakcinės kolegijos. 334-riuose puslapiuose sutelkti daugelio bendradarbių straipsniai įvairiomis istorinėmis temomis. Gal pats įdomiausias yra Memuarų skyriuje išspausdinti dr. Stasio A. Bačkio atsiminimai apie Lietuvos diplomatinę tarnybą (1940-1990).

VARPAS, Nr. 32, 1997-1998. Šis „Varpo" numeris (194 psl.) ir vėl pilnas aktualių straipsnių istorinėmis, politinėmis ir visuomeninėmis temomis. Žurnalas skiriamas „tautos bei žmogaus laisvei, tautinei kultūrai ir lietuvybei". „Varpą" Amerikoje jau daugelį metų redaguoja Antanas Kučys, leidžia Varpininkų filisterių draugija.

POLITOLOGIJA, 1997/2. Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto du kartus metuose leidžiamas žurnalas. Šis numeris 154 psl., daug įvairių straipsnių iš politinių mokslų srities. Redaguoja plati redakcinė kolegija. Gražiai apipavidalintas „Morkūno ir Ko" spaustuvėje Kaune.

LAIŠKAI LIETUVIAMS. Religinės ir tautinės kultūros žurnalas, 1998, rugsėjis, Nr. 8. Žurnalą redaguoja Juozas Vaišnys, SJ ir Algirdas Paliokas, SJ. Leidžia Tėvai Jėzuitai Čikagoje.

DAINAVA – 40. Kas penkeri metai išleidžiamas leidinys apie LRK Federacijos įkurtą prieš 40 metų Dainavos jaunimo stovyklą Michigan'o valstijoje. Šį aštuntąjį numerį (68 psl.) suredagavo Vacys Rociūnas, ir vėl skaitytojui atskleidęs Dainavos istoriją, jos grožį ir reikalingumą lietuviškam išeivijos jaunimui ir organizacijoms.

Alp(LKA) 3082
1998
Nr.128(165)